

84 (6 Мчс)

М-96

Маха Мухаммад
ал - ФАЙСАЛ

МАВБА
ВА
СУЛАЙЁ

Kitob shu erda ko'rsatilgan muddatdan
kechiktirilmagan holda topshirilishi shart

ilgarigi berilmalar miqdori _____

90.19-xi.2015a	
333.11.12.15	
340-6.02.16	
444.14.02.16	
57.23.02.16.	
24.05.16	
1347.13.04.17i	

12166

nmag

Cy.1016

up

84(6 Мис)
М-96

Маҳаммад ал-ФАЙСАЛ

ТАВБА ВА СУЛАЙЁ

Роман

43-11

JIZZAX VILOYAT AXBOROT-KUTUBXONA MARKAZI	
INV №	<u>54412</u>
« 8 »	<u>09</u> 20 <u>15</u> Y

Гафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи
Тошкент-2011

JIZZAX VILOYAT AXBOROT-KUTUBXONA MARKAZI	
INV №	<u>12166</u>
« 2 »	<u>08</u> 20 <u>17</u> Y

УДК 821
84(6Мис)
М96

Араб тилидан
Муртазо САЙДУМАРОВ
таржимаси

Маҳа Муҳаммад ал-Файсал

Тавба ва Сулайё: роман / Маҳа Муҳаммад ал-Файсал;
араб тилидан М.Сайдумаров тарж. — Т.: Фафур Фулом
номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2011. — 116 б.

Сиз Замин қалбидаги сир-асрорлардан бохабармисиз? Балки, эса-
ётган шабада ҳам шунчаки эсмай, Яратганнинг қудратидан огоҳ этувчи
муждаларни қулоғингизга шипшиётгандир.

Ҳа, соҳир қалблар учун бу олам мўъжизаларга тўла. Саудия араб
адибаси Маҳа Муҳаммад ал-Файсалнинг рамзий тил билан яратган маз-
кур «Тавба ва Сулайё» романи ҳам шундан гувоҳлик беради. Бу китоб
орқали қалбингизга шундай гўзал туйгулар оқими оқиб киради, сўз
қудратига, сўз сеҳрига беихтиёр тан берасиз.

ББК 84 (6Мис)

ISBN 978-9943-03-382-5

© Фафур Фулом номидаги
нашриёт-матбаа ижодий
уйи, 2011 йил. (Тарж.)

СЎЗБОШИ ЎРНИДА

Саудия Арабистони адибаси Маҳа Муҳаммад ал-Файсал ўзининг «Тавба ва Сулайё» (2003 й.), «Амира ва соялар кема-си» (2003 й.) ва «Қувонч» (2010 й.) романлари билан араб китобхонларига яхши таниш. Унинг болалар учун ёзган бир қатор ҳикоялари араб ва инглиз тилларида нашр қилинган.

Саудия Арабистони давлатчилигининг қарор топишида ва унинг тараққиёти тарихида муҳим ўрин тутган давлат арбоби Подшоҳ Файсал ибн Абдулазиз Ол Сауднинг набираси Маҳа Муҳаммад ал-Файсал 1962 йили Калифорния штатида туғилган.

Подшоҳ Файсал фарзандлари ва набиралари орасидан буюк давлат ва жамоат арбоблари етишиб чиқди. Улар орасида Саудия ташқи ишлар вазири Сауд ал-Файсални, узоқ вақт разведка идорасини бошқарган, ҳозирда Подшоҳ Файсал хайрия жамғармаси раҳбари Туркий ал-Файсални, Макка ҳокими Холид ал-Файсални айтиб ўтиш мумкин. Амир Холид ал-Файсал айни пайтда саудия араб адабиётида, хусусан, шеърлятида алоҳида ўрин тутган таниқли шоир ҳамдир.

Маҳа ал-Файсал Жиддадаги «Манарат» мактабида таълим олган ва 1983 йили Жиддадаги Подшоҳ Абдулазиз университетини «социология» мутахассислиги бўйича битирган. Бошқарув ва ислом санъати бўйича бир қатор курсларда таҳсил олган. Инглиз ва француз тилларини мукаммал билади.

У ўз меҳнат фаолиятини ногирон болаларга дарс беришдан бошлаган, сўнг «Ёрдам» таълим марказида ўқитувчилик қилган. Кейинчалик у «Уйғониш» номли миллий мерос марказига бошчилик қилган. Адиба ҳозирда Подшоҳ Файсал хайрия жамғармасига қарашли Подшоҳ Файсал номидаги ислом илмий-тадқиқот марказида фаолият юритади. Саудия маданияти ва ислом санъатига оид бир қатор кўргазмалар ташкил этишга раҳбарлик қилган.

Ўзбек ўқувчилари ҳукмига ҳавола этилаётган адибанинг «Тавба ва Сулайё» романида ўқувчи хаёлот, афсоналар ва

орзулар оламига саёҳат қилади. «Минг бир кеча» услубини эслатовчи ушбу романда бир томондан араб адабиётига хос бўлган, иккинчи томондан, XIX аср охирлари ва XX аср бошларида таржима асарлари орқали араб адабиётига кириб келган саргузашт романлар сюжетларидаги қароқчилар, қул савдогарлари образларини, севикли ёр ёки дўстни излаб сафарга чиқиш каби воқеаларни учратиш мумкин.

Ўсимликлар ва жонзотларнинг тилга кириши муаллифнинг воқеий ҳаётга афсонавий-фалсафий ёндошишини кўрсатади. Адиба ушбу асарнинг бош қаҳрамони ҳамда асардаги Соялар бекаси, Тарозилар соҳиби, турли гуллар ва бошқа персонажлар орқали поклик, муҳаббат, имон ва ваъдага вафо қилиш каби масалаларини кўтаради.

«Тавба ва Сулайё» ўзбек тилида илк бор нашр этилмоқда.

Таржимон

Мен бир йўл топдим-у, кейин уни йўқотиб қўйдим. Гўё у хаёлимга келган бир фикрдек эди-ю, мени ортимдан юр дегандек, атрофимда айланди. Бироқ аслида у мендан узоқлашиб борар, мен эса орзулар сари интилганим-интилган эди.

Мен бутун вужуди билан ибодатга берилиб, намоз ўқиётган бир кишининг олдига келдим. У узоқ вақт саждага бош қўйганча тураверди. Мен уни ҳатто энди турмаса керак деб ўйладим. Сажладан бош кўтариб, қаддини ростлаганда, у гўёки уфқни тўлдиргандай бўлди. Атрофдаги сахро уни қамраб олишга торлик қилаётгандай кўринарди.

Мен шу пайт кўрган нарсамдан лол қолдим. Бу киши “Ассалому алайкум ва раҳматуллоҳ” деб икки томонга салом берганда, ўнгу чапдаги қумлар қимирлаб, худди довулдаги каби тўзғиб кетди. Ер унинг саломидан гўё бир ларзага келди-ю, сўнг унга ҳеч нарса таъсир қилмагандек тинчиб қолди.

Кўрганларимдан юрагимда кўркув пайдо бўлди. Ўз жойимда қимирламай туравердим. У мен томонга қараб:

— Кел, маййитга жаноза ўқиймиз, — деди.

Мен бир нарса дейишга тараддудланиб, сўрадим:

— Қайси маййитга?

Мен бу ерда ундан бошқа ҳеч кимни кўрмаётган эдим.

— Ана у ерда, — деди у олдида турган тобутни кўрсатиб.

Тобут устига Қуръон оятлари битилган яшил мато тўшалган эди.

— Оллоҳ уни раҳмат қилсин, — дедим.

Иккимиз туриб жаноза ўқидик. Мен ўнг томонга бошимни буриб, энди салом бераётган эдимки, рўпарамдаги тобут ғойиб бўлиб қолди.

Мен у кишидан:

— Тобут қани? — деб сўрадим.

— Тобутларнинг қаердалиги билан нима ишинг бор?

Мен ҳеч нарса демардим.

— Мана бунга айланиб қолди, — деди ҳалиги киши бир сиқим тупроқни қўлига олиб. Сўнг менга қараб:

— Туш кўраяпман, деб ўйлаяпсанми? Бу ҳақиқат! — деди.

Мен томонга қўлидаги тупроқни сочиб юборди-да, кулиб кўйди.

— Бас қил, биродар. Кўрқитиб юбординг-ку, — дедим кўрққанганимни яширмай.

— Сен ўзинг қилган гуноҳларингдан кўрқсанг, яхши бўлар эди, — деди у.

— “Мен қилган гуноҳларим... Мен қилган гуноҳларим...” — деб баланд овозда такрорлар эканман, бирдан уйғониб кетдим.

Менинг овозимдан уйғониб кетган акам олдимга кириб:

— Сенга нима бўлди? — деб сўради.

— Ҳеч нарса, мен... туш... туш кўрибман. Боринг, ухлай-веринг, ака, — дея олдим, холос.

Бироз шу зайлда ўтиргач, ўрнимдан туриб ичишга сув қидира бошладим. Хаёлимда эса “кўрганларим туш эди” деган гап. Ўрнимга қайтиб келгач, кўрпанинг бир томонига ўтириб, ўйлай бошладим. Кўрпанинг четини пайпаслар эканман, қўлим кўрпа устига сочилган тупроққа тегди...

Қайтиб ухлай олмадим. Мен қандай гуноҳлар қилдим, ахир мен ўзимни “савоб иш қилувчилардан” деб билар эдим-ку, деб кўнглимдан ўтказиб, ўйга толдим.

Ўша куни менинг никоҳ тўйим эди.

Эрталаб акам ҳузуримга кирди. Менинг тўшакнинг бир четиди ўтирганимни кўриб, кулимсираб сўради:

— Куёв бола, қалайлар? Тунинг кунинг ҳақида ўйлантиряптими?

Мен бошимни силкитдим-у, тушимда кўрганларим ҳақида оғиз очмадим.

У менинг ҳузуримдан чиқиб кетди. Мен эса, эҳтимол, саволларимга жавоб бериб, кўнглимга таскин берар, деб шаҳримиздаги жомеъ масжид шайхи ҳузурига йўл олдим.

У билан салом-алик қилгач, сўрадим:

— Қандай қилиб ўзимни гуноҳ қилишдан асрашим мумкин?

— Тўйинг бўладиган кунларда сени қандай ғамлар чулғаб олмиш, болам? — деб сўради шайх. — Сенинг уйланишинг ёмонликлардан халос бўлганинг...

Мен ичимда ўзимча дедим: “Субҳоноллоҳ, мен шунга иқтидо қилиб неча йиллардан бери намоз ўқиб юрибманми?!”

Унинг жавоби мени баттар хуноб қилди ва бундай жавобнинг аҳмоқоналиги менга бу шайх ҳақида илгари билмаганларимни аён қилди. Мен унга дедим:

— Ахир гуноҳлардан халос бўлишга уйланишнинг қандай алоқаси бор?

Мен қанчалик кўп гуноҳлар қилганимни гапириб берганимга қарамай, ана шу масжидда намозимни ўқийвердим. Чунки бу шайх отамнинг дўсти эди. Отамнинг хотираси учун унинг ҳақиқа ибодатлар қилар эдим. Шайхнинг хузуридан чиқиб, куёв тўй куни борадиган жойга қараб йўл олдим.

Тўй тантаналари жуда чиройли бўлди. Фақат мен сукут сақлаб жим ўтирибман. Ўртоқларим менинг жим ва ғамгин ўтирганимни мазах қилиб, бўлар-бўлмас гапларни айтиб ҳазиллаша бошладилар.

Шундан сўнг мен келиннинг олдига кирдим. Келин роса ясанган эди. Биз ўтириб суҳбатлаша бошладик. Хотинимнинг гапларига кулоқ солар эканман, энг аҳмоқ аёл билан турмуш курганимни англадим. Лекин кўнглимда онг ичиб сабр қилишга қарор қилдимки, эҳтимол, бу ишим ўша кўплаб қилган гуноҳларимдан кейин Яратганнинг даргоҳида менга шафеъ бўлар.

Эҳтимол, сиз аҳмоқ қизнинг суҳбатига кулоқ солиб ўтиришга чидаса бўлади деб ҳисобларсиз. Лекин мен сизларга “аҳмоқ билан узоқ ҳаёт кечиргандан кўра жаҳаннамнинг тубида ўтириш енгилроқ”, деб айтган бўлар эдим.

Умр ўтди, йиллар ўтди. Мен эса ҳали ҳам қандай қилиб кўплаб гуноҳлар қилганимни билмас эдим.

Оллоҳ Таоло менга зурриёт берди ва хотиним тўйимиз бўлганига олти йил тўлмасдан тўртта ўғил туғиб берди. Уларнинг барчасида аҳмоқлик аломатлари жуда эрта сезила бошлади.

Мен буларнинг барчасини Оллоҳ хузурида гуноҳларимни ювадиган савоб ўрнига ўтади, деб ҳисобладим. Лекин бу умримни хазон қилган хотиним билан яшашда давом этишим ҳақидаги аҳдимга таъсир қилмади. Ажабо, мен хотинимга ҳасад қилар эдим. Унга отасидан кўпгина қорамол, онасидан анчагина тилла мерос қолган эди.

У фарзандларимни қорамолдан келадиган даромад билан боқиб ўстирди. Семиз бўйнида тилла тақинчоқлари ярқ-юрқ

қилар эди. Ҳовлимизда юрганида эса оёқларидаги унинг учун махсус ясалган йўғон тилла позебларини силкитиб, ерни ларзага солар эди.

Мен оилам, болам-чақам деган, қариндошлари билан борди-келдини канда қилмайдиган киши бўлдим. Хотинимга ва фарзандларимга диққат-эътибор қилдим. Мен бу билан худонинг розилигига эришиб, ўзим учун савоб иш қиляпман деб ҳисоблар эдим.

Бир куни кечаси уйқудалигимда тагин ўша эски тушни кўрдим. Кўрқиб уйғониб кетдим.

— Мен қилган гуноҳларим.... қилган гуноҳларим.... — дея такрорлар эдим яккаш.

Бир оз ўтгач, ўзимни қўлга олдим. Худо раҳмат қилгур акамни эсладим. Ёнимда донг қотиб ухлаб ётган хотинимга қардим. Унинг устидаги тупроқни қоқиб ташладим. У ҳамон ухлар эди. Оллоҳ унга уйқусида ором берсин, дедим ўзимча. Ўзим унга уйланганимдан буён ором нималигини билмайман.

Ўша тунда дўмбоқ ёноқларига ғамгинлик аломатлари соя солган тўртта фарзандимни бир-бир ўпиб, уйдан чиққан кезимда турмуш қурганимизга ўн етти йил бўлган эди. Мен худо хоҳласа қайтмайдиган бўлиб чиқиб кетгандим.

Мен одамлар ҳавас қиладиган даражада зоҳид бўлиб қолдим. Фарзандларимни, хотинимни, тиллаларни ва қорамолларни тарк этиб, Яратганнинг ризолигини истадим.

Дардимга даво берувчи бирор ҳақим ёки олим, ёки шайх излаб кўплаб шаҳар-қишлоқлардан ўтдим, водийларни кездим, саҳролардан ошдим. Бироқ менга шифо берувчи кимсани тополмадим. Қаерга бормай, менга “Сен излаган одам ҳажга кетди, ёки тижорат билан сафарга кетди, ёки фалон жойга кетди, ёки вафот этди”, дер эдилар.

Ахири мен ҳеч денгиз оша йўл юрмагандим, шуни ҳам бир кўрай дедим-да, денгиз сари йўл олдим. У ерга бориб: “Мени фалон жойга олиб борадиган кема борми?” — деб сўрадим.

— Фалон жойга? — деб сўради бир киши таажжуб билан.

— Ҳа, фалон жойга, — дедим қатъият билан.

— Сиз фалон жойни назарда тутяпсизми? — қайта сўради у.

— Ҳа, ўша жойни, — дедим.

— Демак, сиз истаган жойга “ал-Ато” кемаси бугун жўнаб кетади, эҳтимол, ҳозироқ, бирор соат ичида жўнаб қолса

керак. Кема дарғаси Мурод исмли киши, унинг олдига бориб, мени Ҳомид аканг юборди, деб айтинг.

Мен уни Оллоҳ Таоло ўз ҳифзу ҳимоясига олишини дуо қилиб, у айтган томонга қараб хотиржам равона бўлдим.

Мен “ал-Ато” кемаси ва кема дарғаси Мурод исмли шахсни суриштира бошладим. У ерда кичкинагина кема устида бир кишини учратдим. Бу кема шу қадар кичкина эдики, менга гўё денгиз уни кичкиналигидан қабул қилмаётгандек кўриниб кетди.

Мен ҳалиги кишига товуш бердим, қаҳ-қаҳ отиб кулиб юбордим:

— Шу... шу «ал-Ато» кемасими?

Мен ҳамон кулгидан ўзимни тўхтатолмаётгандим.

Кема устидаги киши олдимга келди. Мен ундан сўрадим:

— Мурод дегани сиз бўласизми?

Сўнг яна кула бошладим. Агар мана шу кулгили жойга келиш учун уйдан бола-чақамни ташлаб чиққан бўлсам, бу ёғи маълум деб ўйладим.

— Сиз ўзингиз кимсиз? — деб сўради ҳалиги киши.

Мен ўзимни қўлга олиб жавоб бердим:

— Форис¹ Ол Рахвон.

Энди у киши ҳам кула бошлади. Мен ундан таажжубланиб сўрадим:

— Эй биродар, нега куляпсиз? Бу менинг исмим ва насабим.

— Сизга ким бундай исм қўйди?

— Отам, — деб жавоб бердим.

— Худо ҳаққи қасам ичиб айтаманки, ҳеч бир киши бундай исмни ҳавас қилмайди. Эй чавандоз, тулпоринг қани?

Шундай деб яна қотиб-қотиб кула бошлади.

Мен уни масхара қилиб:

— Мана шу ҳам кема бўлдими? — дедим.

У киши кулимсираб:

— Чавандоз, отингиз қани? Сизга нима керак ўзи? — деди.

Мен:

— Оллоҳ бадавлатдир, — деб жавоб бердим. У, “ал-Ато кемасидан ҳам”, деб кўшиб қўйди.

Мен жаҳлим чиқиб, унинг кемасини тарк этдим. Айни пайтда кўнглимдан: “унинг жавоби жўяли эди”, деган фикр йилт этиб ўтди.

¹ “Форис” араб тилида “чавандоз”, “отлиқ” деган маънони билдиради.

Мен яна Муроднинг олдига қайтдим. Арқонга осилиб, “ал-Ато” кемасининг устига чиқдим. Кема ичига кириб кетган Муродни чақирдим.

— Саломлашмай чақириш, бир ишни бисмиллосиз бошлаган билан тенгдир, — деди Мурод.

Сўнг кулиб:

— Отингиз қани, ҳой чавандоз? Саломлашмайсизми? — деди.

— Менинг устимдан куляпсизми?

— Сизнинг устингиздан эмас, исмингиздан куляпман.

— Исминга нима қилипти?

— Ўзингиздан сўранг.

— Сиз мени масхара қиляпсиз.

— Масхара қилганимда ҳам нима қила олардингиз?

Мен унга “мана бундай қилардим”, — дедим-да, гарданига бир мушт туширдим. У ағдарилиб тушди ва бошидан қон оқа бошлади.

Шу пайт унинг кемадаги хужрасидан бир чиройли қиз чиқиб келди-да:

— Ўлдириб қўйдинг-ку, қуриб кетгур! — деб шовқин сола бошлади.

У ўзининг юзига шапатилаб қичқирарди.

Мен унга:

— Ўлгани йўқ, — дедим ғазаб билан.

— “Ал-Ато” кемасининг устига чиқиб олиб, Мурод ал-Бишрни ўлдирмоқчимисан?

— Муроднинг ўлгани йўқ. У тирик! Ана, менга қараб тиржайиб турибди.

Қиз энди Муродга қараб гапира бошлади:

— Ҳой Мурод, сен учун минг битта жоним қурбон бўлсин!

Сенсиз мен маъносиз бир сўзман.

Мен ўзимга-ўзим: “Субҳоноллоҳ, бу ўликми ё тирикми, бундай бўлади деб асло ўйламаган эдим”, — дедим.

Кема дарғаси:

— Оллоҳ сизни кечирсин, ҳой биродар! Сизни бундай юраги торликдан ўзи халос қилсин! — деди.

Қиз унинг жароҳатини боғлай бошлади.

— Мен кетдим, — дедим.

— Шошманг, биз билан кетасиз, — деди Мурод.

Мен ҳайрон бўлиб:

— Шунча гапдан кейин сиз мени ўзингиз билан олиб кетмоқчимисиз? — дедим.

— Ҳа, урсангиз ҳам, сўксангиз ҳам, — деди кема дарғаси, сўнг кулиб қўйди. Қиз эса менга хўмрайиб қараб турарди.

Кема денгизга чиқишга ҳозирланди. Мурод “Унинг юриши ҳам, туриши ҳам Оллоҳнинг номи билан бўлур”¹ деб дуо ўқиди. Қизил алвон елканлар ёзилиб, ҳавода ярақлаб ҳил-пирай бошлади. Сўнг дарға арқонни тортиб, қаддини ростлади. Шамол кемани ҳаракатга келтира бошлади, кема сувни иккига ёриб, очиқ денгиз сари сузиб кетди.

Мен гўё комига тортиб кетаётгандек бўлган осмон ва денгизга боқар эканман, қувончимнинг чеки йўқ эди. Биз сузиб кетмоқда эдик.

Очиқ денгизга чиққанимиздан сўнг бояги қизни бошқа кўрмадим. У ҳақда ўйламай десам ҳам бўлмаётганди. Бир неча кун ўтгандан сўнг мусаффо осмон остида, денгизнинг тоза ҳавосида, атрофимиздаги денгиз қушларининг чиройли овозлари ва денгиз тўлқинлари муҳитида Мурод билан нон ва асални бўлишиб ер эканмиз, ниҳоят сўрадим:

— Мурод, анави қиз ким?

— Қайси қиз? — деб ён-атрофига қарай бошлади Мурод.

— Денгизга чиқишимиздан олдин бир кўрингандай бўлганди-ку, ўша.

Мурод кулиб, оёғи билан ерни тепиб қўйди.

Мен ноқулай аҳволда қолдим. Бироз сукут сақлаб тургач, у жавоб берди:

— Сиз шу пайтгача жим юриб тўғри қилган эдингиз. У менинг жориям Сулайё.

— Мен уни ўша кундан кейин бошқа кўрмадим-а, — дедим талмовсираган оҳангда.

Бирдан Муродники тутиб кетди. Гарданимдан шаппа олиб, бир кўтарди-да, кема устидан денгизга отиб юборди. Мен жон ҳолатда қичқира бошладим:

— Ҳой Мурод, Оллоҳдан кўрқ! Ҳой, Мурод, ҳаммамиз ҳам бандалармиз! Ҳой, биродар, шайтоннинг гапига кирма! Кейин ўзинг пушаймон қиласан. Агар менга ёрдам берманг, умрбод пушаймон қиласан.

¹ Куръони Карим. Худ сураси, 41-оят.

Мурод миқ этмай тураверди.

Мен бу қирғоқсиз денгизда “ал-Ато» кемасидан бошқа нажот йўқлигини билиб, бор кучим билан кема сари сузардим. Кема эса мендан узоқлашиб борарди. Чўкаётганимни ҳис қила бошладим, кема шундоқ олдимда турарди-ю, аммо унга ета олмасдим. Мен ҳаётдан умидимни узиб, тушкунликка туша бошладим. Шу пайт “ал-Ато» кемасидан олдимга бир арқон келиб тушди. Мен уни маҳкам ушлаб, Оллоҳга шукур қилдим, барибир кўнглимда хавотир бор эди. Ишқилиб қордан қутулиб, ёмғирга тутилмасам бўлгани. Мурод мени кемага тортиб олди. Кемага чиққанимда ҳолимга маймунлар йиғлар эди.

Муродга қараб, хушмуомалалик билан дедим:

– Биродар, бу нима қилганингиз, ахир сафарга бирга чиққан одам ҳам шундай қиладими? Худо ҳаққи, бу ишингиз яхши эмас.

Мурод жавоб бермай, жим турар эди. Ич-ичимдан ғазабланиб, у эшитадиган қилиб сўзимда давом этдим:

– Бу қилган ишингизни ўлсам ҳам кечирмайман, қиёматда ҳам кечирмайман, кўрамиз, қайси биримиз ожизлигимизни.

Мурод жавоб бермади, мен овозимни кўтариброқ гапира бошладим:

– Ҳе йўқ-бе йўқ пуф сассиқ деб денгизга иргитиб юбордингиз-а.

Шунда Мурод тилга кириб деди:

– Нега Муроддан Сулайёни сўраб қолдинг?

– Сўрасам нима қипти? Ахир иймонли одам жаннатни сўрайди.

Мурод гудраниб деди:

– Бундан чиқди, менинг рашкчи эканлигимни билмас экансиз-да?

– Оббо бенаво Мажнун-эй.

Ундан нари кетдим, у мен учун энг ёмон кўрган одамимга айланди-қолди.

Хонамдан чиқмай, кечгача ўтирдим. Тун босиб келарди, у ерда ухлаб бўлмайди деб ўйлаб, тоза ҳаводан нафас олгани кема саҳнига чиқдим. У ерда Муродни учратмаганим учун худога шукур қилдим. Чунки мен уни чиндан ёмон кўриб қолган эдим. Уфққа кўз тутдим, темир рангида ярақлаган тўлқинлар остида денгиз оғир нафас олар эди. Кема мени

аллалаётгандай бир маромда дам кўтарилиб, дам пастлаб сузиб борар эди. Ёнимга Мурод келиб ўтирганини ҳам сезмай қолибман. Унга кўзим тушиши билан ўрнимдан туриб кетмоқчи бўлган эдим, у кўлимдан ушлаб жойимга ўтқазди. Мурод бақувват киши эди. Сўнг жиддий оҳангда сўради:

— Нега мендан хафа бўляпсиз?

— Ҳали мени жўртгага улоқтирган эдим демоқчимисиз?

Мен бунақа оғир ҳазилларни кўтара олмайман.

— Мен ҳазил қилмагандим, — деди у ўша оҳангда.

Менинг ҳам жаҳлим чиқиб кетди:

— Кўйинг, биродар, сиз билан гаплашмоқчи эмасман.

— Сиз хато қиляпсиз. Юринг, мен сизга ўша қизнинг хонасини кўрсатаман.

Жавобимни кутмай, мени олдинга қараб туртди. Биз тор зинадан тушиб, ихчамгина бир эшик олдида тўхтадик. Мурод эшикни очди. Биз ичкарига кирдик. Бунақасини умримда кўрмаган эдим. Хона ичи кенг бўлиб, муаттар шамларга тўла эди. Деворларига энг ноёб матолар қопланган эди. Ерга ажойиб гилам тўшалган, ёстиқлар қалашиб ётарди. Патнисларда мевалар ва турли-туман ширинликлар тўла эди. Гўёки жаннат шу бир мўъжазгина жойда мужассамдек.

Мен кўрганларимдан ҳайратга тушдим. Мени лол қолдирган асосий нарса, муштдеккина кемамизда мана бундоқ жаннатмакон жойнинг борлиги эди.

— Субҳоноллоҳ! Еру кўкнинг Яратувчиси, замону заминнинг Парвардигори ҳаққи ҳурмати, бу ерда қандай қилиб мана шундай жой бино бўлиши мумкин? — деб сўрадим.

Табиийки, энди мен бу ердан ғойиб бўлган Сулайё ҳақида оғиз очмадим.

— Ўтиринг, — деди Мурод.

Мен ўтирдим-у, кўзларим теварак-атрофга олазарак боқар эди. Ўнг томонимда турли ранг ва турли катталиқдаги чиройли қушлар тўла қафасни кўрдим. Уларнинг ҳеч бири сайрамасди. “Ухлашаётган бўлса керак”, деб ўйладим. Чап томонимда тилла суви юритилган, жавоҳирлар билан безатилган гилам тўқийдиган дастгоҳни кўрдим. Ўрнимдан туриб, гиламнинг нақшларини яхшироқ кўриш учун унга яқин бордим. Унда қимматбаҳо кийимлар кийган эркагу аёллар — одамларнинг сувратлари акс этган эди. Улар гўзал қасрлар

ёнида турар эдилар. Баъзилари гўзал боғларда сайр қилаётган бўлса, баъзилари мусиқа чалар, баъзилари қўшиқ куйлаётгандай эди. Баъзилари қимматбаҳо идишларда таомлар тановул қиларди. Бу гўзал манзаралар руҳимни кўтариб юборди. Гиламнинг барча томонларини қараб чиқдим-у, унда акс эттирилган манзараларнинг кўплигидан барчасини томоша қилиб улгура олмадим. Мен Муродга:

- Бу гилам жаннатни ўзида мужассам этибди, – дедим.
- Ҳа, бу Сулайёнинг иши.

Мен ўзимга яқин бўлган жойдаги барча суратларни диққат билан қарай бошладим, ундаги сиймоларда ғамгинлик аломатлари борлигини сездим.

Ҳайрон бўлиб, Муроддан сўрадим:

- Уларнинг барчаси ғамгин! Нима сабабдан бундай?
- Сен ҳақсан. Улар маҳбуслардир. Уларни Сулайё шу ерга тўқиб маҳбус қилган.

Мен Сулайё тўқиган гиламдан узоқлашдим.

– Ажабо, нима деяпсан, биродар, ахир тирик одамлар гиламларда қандай маҳбус бўлишлари мумкин?

– Бу ёққа қара, эй Форис!

У гиламнинг бир четига ишора қилди. Мен яқин келиб диққат билан қарай бошладим.

– Хўш?

– Мана, мана бу ерга қара! Бу сенсан!

Мен гиламга қараб, ҳали тўқиб улгурилмаган суратимни кўрдим.

- Мени бу ерга қандай шамол учириб олиб келди экан?
- Сенинг ўзингнинг шамолинг. Ахир сен уни ўзинг қидирмаётганмидинг?

– Бу нима деганинг?

– Сен ўзингдан сўра. Умринг хазон бўладими ёки тирилтириб юборасанми?

Жавобимни кутмасдан, гапида давом этди:

– Сен ҳибсга олинган қушларнинг патларидан қилинган мўйқаламларга қара.

Стол устида баъзилари тилладан, баъзилари кумушдан қилинган, баъзилари ҳақиқий марварид билан безатилган сиёҳдон ва қаламдонлар ётарди. Мен шу заҳоти:

- Уларни озод қилиб юбораман! – дедим.

Тирик жонзотларни маҳбус қилганидан Сулайёни ёмон кўриб кетдим.

Мурод кулди-да, менга қараб:

— Агар озод қилиб юборсанг ҳам, мана бу кичкинасидан бошқа ҳеч қайсиси учиб кетолмайди. Фақат унинг патлари ҳали юлингани йўқ, — деди.

Бу кичкина куш тупроқ рангида бўлиб, бошини қанотлари остига олиб ухлар эди.

— Демак, буни чиқариб юбораман.

— Агар калитни топа олсанг, озод қилавер.

Мен қатъий жавоб бердим:

— Худо хоҳласа, албатта топаман.

Калитни қидира бошладим. Шу билан овора эканман Мурод уйкуга кетди. Кўнглим нотинч эди. Мен уни негадир хотинимга ўхшатдим. Тўрт ўғлимни эслаб, юрагим гуссага тўлди.

Калитни қидираётиб, парданинг бир четидаги киссага кўзим тушди. Ичини қарасам, бешта кичкина-кичкина китобчалар экан. Китобчаларнинг ҳаммасини чиқардим. Уларни бирма-бир варақлай бошладим. Орасида энг чиройлиси қизил рангдагиси бўлиб, унга атиргул расми чизилган эди. Мен бунақасини кўрмаган эдим. Китобчани очган эдим, теваарак-атрофни муааттар ҳид тутиб кетди, гўеки мен кўлимда атир идишини ушлаб тургандай. Бу муаттар китоб саҳифалари мукамал хатда битилган эди. Гўеки ундаги сўзлар саҳифалар узра енгил рақсга тушаётгандай эди. Сиёҳ эса худди таралаётган оҳангдай эди. Бу сатрлар ўзида қиссани мужас-самлаштирган эди. Мен бошқа тўртта китобчани парда киссасига қайтариб солиб кўйдим-да, кўлимдагини ўқишга тушдим. Унда қуйидаги гаплар ёзилганди:

“Бисмиллоҳир раҳмонир роҳийм”.

Табризда тўқилган эроний гилам нақшинкор, майин ва юмшоқ эди. Ундаги гулларга разм солсангиз, улар сароб каби жилваланар, суратлар ва ранглар бир-бири билан қоришиб ажиб товланарди. Ундаги нафис соялар шу қадар жозибадор эдики, гўеки гулларга тил битиб, кўшиқ куйлаётгандек. Ҳатто одамлар орасида унинг “Файҳа” шабадаси каби Ҳофиз Шерозийнинг инжа ғазалларини куйлаётганини эшитганлар бор, деган гап ҳам тарқалган эди.

Уларнинг баъзилари ўша хонадондан келаётган юзлаб гулларнинг муаттар ҳиди ҳовлини тўлдириб, кейин бутун қишлоққа тарқалганини айтган эдилар.

Бу хонага қадам ранжида қилган ҳар бир киши ерга тўшалган гиламнинг чиройига маҳлиё бўлиб, остонада тўхтаб қолар, гиламни босишга журъат этолмас, беихтиёр уй эгасидан бу гиламнинг қанақалиги, унинг қачондан буён бу ерда эканини суриштирар эди.

Хонадон соҳиби эса кулимсираб, унинг узоқ вақтдан шу ерда эканини, бобосидан отасига мерос бўлиб қолганини гапириб берар эди.

Куюшли кунларнинг бирида шу хонадонда бир қизча туғилди...

Шарқдаги афсоналардан бирида айтилишича, агар ер юзида қиз бола туғилса, жаннатда гуллар очилар экан. Ерда Сора гуллади...

Кунлар, кунлар кетидан ойлар ўтиб, Сора гўзалликда баркамол бўлиб улғайди. Унинг энг яхши кўрган иши ана шу гилам бор хонага кириш эди. Онаси уни қидирганда, уни доим шу ердан топар эди. Қизалоқ гиламдаги ранг-баранг жилолардан олам-олам завқ олар, унсиз оҳанглар уни ўзига асир айлар эди. Баъзан гилам устига қулоғини қўйиб, нақшларининг сирли шивирларини тинглашга ҳаракат қилар, уларнинг сир-асрорларидан воқиф бўлар эди гўё.

Йиллар ўтаверди. Сора янада гўзал ва мафтункор бўлди. Бир куни оқшом чоғи у уйининг равоқлари орасида у ёқдан-бу ёққа бориб келар экан, тўсатдан кўзи гиламли хонанинг очиқ эшигидан гиламдаги энг чиройли гулга тушди. Гул ерга қадалган уруғдан чиққандай яшнаб турар, муаттар ҳиди эса бутун уйни тўлдирган эди.

Сора гулнинг муаттар ҳидларидан тўйиб ҳидлади, уни тўйиб-тўйиб томоша қилди. Сўнг деди: “Балки, гуллар хоиниши уларнинг муаттар ҳидларидан таралаётгандир?”

JIZZAX VILOYAT AXBOROT-KUTUBXONA
MARKAZI **ГУЛ ҲИКОЯСИ**

INV №

12166

Қиз менга яқинлашди-да, хусусан жамолимни кўриб, марваридек” бир тевис тизиган оппоқ тишларини кўз-кўз қилганча, жилмайишдан бошқа ҳеч нарса қила олмайди. Мен

INV №

8

09

2015 y

шунда унга берган аҳду паймонимда қолганимни, Сора эса болаликдаги орзуларини унутганини айтдим.

– Эҳ, Сора! Сенинг табассуминг менга дўстим Мойчечакни қанчалик эслатганини билсанг эди. Бутун қиру адирлар унинг оппоқ нурларини таратиб турувчи гуллардан кийим киярди. Унинг нурлари ерга гилам каби тўшалар эди.

Қуёшнинг иссиғи Мойчечак илдизларини юракка боқий ҳаёт бағишловчи муҳаббат ила озиклантирди гўё. Ғойиб бўлган суюкли ягона дўстим Мойчечакни эслаганда титроқ муҳаббат тафтини гўзалликка тўлдирувчи рангпар, ғамгин чехрада қордек оппоқ гул униб чиқди.

Сора менга чуқур ҳайрат ила боқиб турарди. Мен у айтмаган фикрларни ҳис қилдим. Унинг ажабланиши Мойчечак ҳақида эслатганимдан деб ўйладим. Гуллар ҳикоясини давом эттирдим:

– Эҳтимол, сенга Мойчечакни ягона деб тавсифлаганим ёққандир. Мойчечак ғойиб бўлган ёқимли табассумнинг эсланиши, холос. Ҳар бир ўтаётган кунда Само севишганлар фиристода йиғлайди. Бу мана шу дунёмизнинг номусидир. Мойчечак гули худди хотиралар ҳидини ўзида элтувчи табассум каби ўсади. Кимки бу гул ўсаётган гулзордан ўтар экан, унинг қалби айрилиқ ҳиссиётига тўлади.

Шунда Сора нима учун ажабланганининг ҳақиқий сабабини айтиб, гапимни бўлди:

– Э, худойим! Сен ҳақиқатан ҳам сўзлаяпсан. Ноила ёлғон гапирмаган экан. Сен гапиряпсан!

Мен мағрур жавоб бердим:

– Албатта, гапираман. Бироқ Ноила ёлғон айтган эди. Чунки мен у билан ҳали гаплашмаганман.

Сора бироз сукут сақлади-да, сўнг деди:

– Сен менинг тишларимни гулга ўхшатдинг. Мен Мойчечакни ўз шаклига кўра бўстонидаги энг бахтли гул деб ҳисоблайман.

– Эҳтимол, у сенинг бўстонида шундайдир. Лекин мен сендан муҳаббатдан холи қалбдан кўра, ҳаёт майдонларида ва умр йўлларида суюклисиз, қаерга борса, пушаймон қилиб юрган қалбдан кўра, ўз севгилисини чақириш афзал бўлмай-дими, деб сўрайман. Бу – сен ўзинг билганингдек, гўё гўзалликдан маҳрум этилган, аҳду паймонларга эга бўлмаган

сахро кабидир. Унда сиру асрорлар яширинмайди, уни нурлар хурсанд қилмайди... Ёки ҳали хабаринг йўқми? Бир кун келиб, гуллар Замин қалбидаги сир-асрорларгина эканини сен албатта биларсан. Ер юзида ҳар бир гул пайдо бўлганда битта сир ҳам очилади, у яшаш учун униб чиқади-да, сўнг қийғос очилади.

Сора гапимни бўлиб бундай деди:

— Мен ҳеч нарсани йўқотишни истамайман. Энг яхши кўрган нарсамни-ку гапирмаса ҳам бўлади. Йўқотганимни эсласам, кўнглим пора-пора бўлиб кетади.

— Кўнглингнинг пора-пора бўлиши сенинг тирик эканингни англатади. Ўликлар оғриқ сезмайдилар. Билгинки, қалб ўз хоҳишича яшолмайди. Хоҳиш қалбни жим турмай, ҳаракатланишга, хавотирланишга, шошилишга мажбур қилади. Муҳаббат эса қалбни ёшартиради, унга назокат ва улғулик бахш этади. Йўқотишнинг турлари кўп. Баъзи бир йўқотиш янада муайянроқ висолга етакласа, бошқа бир йўқотиш ундан баттар узоқлаштиради.

— Ўйлаб кўр, агар сен ҳид билиш сезгисини йўқотсанг, муаттар ҳидлар эпкинидан ва гўзаллик нафасларидан қандай қилиб баҳраманд бўласан? Қандай қилиб ёмон ҳидлардан нафратланасан-у, балчиқларнинг бад бўйидан жирканасан?

Сора ўзига савол бериб, ўзи билан ўзи гаплашаётгандай деди:

— Аввал қалб, кейин димоғ. Хўш, энди кўз ҳақида нима дейиш мумкин?

Мен бир лаҳза сукут сақладим, сўнг дедим:

— Бироз туриб сенга ҳид билиш сезгисини йўқотган бир киши қиссасини гапириб бераман. У ҳақиқатан ҳам ғамгин қисса. Бироқ сен кўз ҳақида сўрар экансан, дўстим Наргис ҳақида сўзлаб бера қолай. Баъзилар уни даланинг кўзи деб атади. Баъзилар эса унинг кўзи йўқ, бўлса ҳам фақат ўзини кўради, дейди. Ривоят қилишларича, Наргиснинг кўзлари ўзига тушганда, у ҳақиқатан ҳам ўзини бахтиёр ҳис қилган экан. Шундай Яратганга шукр қилиб жилмайганда бу жилмайиш тоби атрофни ёритиб юборар экан.

Мен шу ерда Сора учун қуйидаги байтларни куйладим:

Гўзал Наргис ҳар тонгда
шодлик либосини киярди.

Япроғида шудринг ялтираб,
боққанларни мафтун этарди.

Сора кулиб:

— Мунчалар мағрур бўлмаса бу гул! — деди.

Мен шу заҳоти жавоб бердим:

— Бу гурур эмас, балки ирфондир. Айтганимдек, гўзаллик Оллоҳ Таоло кўзлари билан кўриб, англаш неъматини берилганларнинг кўзларига кўринади. Ҳар бир кўз соҳиби назар солганида атрофидагилардан унга яхшиликлар қайтади. У шу билан хурсанд бўлади. Мен эса...

Фахр билан сўзларимни тугатдим:

— Ҳаётим ошиқлар кўзларида яширинган. Гўзаллигим улар муҳаббатининг суратидан бошқа нарса эмас. Дунё бошлангандан бери ана шу шарафни кўтариб юраман. Мен муҳаббат кўзгусиман.

Сўнг куйлай бошладим:

Гўзаллик тожи узра гуллар ярақлаб,
Раҳм қилур чарчаган булбул қалбига.
Ҳуснинг-ла қалбим ақдан озиб
Умид-ла йўл пойлар, қадаминг кутиб.

Сўнг унга айтдим:

— Кел, мен сенга фақат ўзини севган шоҳ қиссасини сўзлаб берай.

Сора “Ҳид билиш сезгисини йўқотган киши нима бўлди?” — деб сўради.

— Мен сенга аввало шоҳ қиссасини сўзлаб бераман, — дедим қатъият билан.

Сўнг ҳикоямни бошладим.

... Қадим ўтган замонда бир подшо яшаган экан. У жуда ёмон ҳам эмас, жуда яхши ҳам эмас экан.

Бир куни эрталаб туриб, ҳар йили ўз шарафига байрам ўтказишга қарор қилибди. Бу байрамда ўзининг куч-қувватини, буюклигини намоиш қилмоқчи бўлибди. Подшо ўз меҳмонларини зоҳиран ноёбликни, ботинан мағрурликни ифода этувчи бир нодир ҳодиса билан ҳайратга солмоқчи бўлибди.

Оллоҳ Таоло унинг мамлакатига дунёдаги энг аъло гуллар ўсиш неъматини берган экан. У юртининг ҳар бир бурчагидан минглаб гулларни узиб келишни буюрибди. Гулбарглари юлиб-юлиб муаттар ҳидлар тарқатиши учун суҳбатлашиб ўтирган меҳмонларнинг бошлари узра самодан сочишни амр қилибди. Шундай қилибдилар ҳам. Гулбарглари ерга тўкилар, оёқлари остида қолиб, тупроққа қорилар ва унутиларди.

Шу ерга келганда сесканиб кетдим ва жим бўлиб қолдим.

— Бу, шубҳасиз ҳам гўзал, ҳам ачинарли ҳол, — деди Сора.

— Афсуски, шундай. Шунинг учун ҳам подшо бундай байрам кунларини янада кўпайтирган. Унинг мамлакатига байрам кунларининг ортиши билан гуллар ҳам тугай бошлаган. Шундай қилиб, Сора, гуллар муҳаббат эмас, балки кибр қурбонига айланган.

Бир куни келиб, унинг мамлакатига сеvimли инсон учун тақдим этгани бир дона ҳам гул қолмабди. Барча гуллар ва одамлар, айниқса, ошиқлар бундай йўқотиш учун мотам тутишга тўпланибдилар. Маслаҳат қилиб, қалбларга қувват бағишловчи Райҳонанинг таклифини қабул қилишга келишибдилар. Райҳона шундай таклиф киритган экан:

— Подшо, албатта, севиб қолиши керак. Мен унинг бўм-бўш қалбига қандай қилиб бундай ҳиссиёт киритишни билман...

— Ахир бу жоду-ку! — деб гапимни бўлди Сора.

— Бу жоду эмас. Бу тақдир. Подшо севиклиси талаб этган нарсани топа олмабди.

— Демак, подшо ҳақиқатан ҳам севиб қолибди-да?

— Ҳа! Унинг маъшуқаси ундан ошиқ яхши кўрган нарса — чиройли атиргул келтиришни сўрабди. Ўзинг билганингдек, унинг қалбига муҳаббат туйғусини жо этгунга қадар юртидаги барча гуллар узиб тугатилган экан.

Вазир подшога бутун мамлакатни кезиб чиққан ва гуллар маконини биладиган бир савдогар ҳақида сўз очди...

— Кераги йўқ! Нима, бошқа гулларнинг ҳам тақдири узилишу тупроққа қоришилиш билан тугасинми...

— Бир дона! Бир дона гул! Подшо қалбини асир этган маҳбубасига бир донагина гул тақдим қилишни хоҳлабди. Вазир подшога кўнглидаги гапини айтган экан, бу гапдан

хабарим йўқ деб жавоб берибди. Подшо ана шу энг ноёб гулни қидиришга қарор қилибди.

Ҳикоя шу ерга етганда уни кейинроқ давом эттириш учун Сорадан изн сўрадим. Менга жавоб бериб улгурмасдан гиламнинг тўқималари ичра чиройли суратда сукунат-ла жойлашдим.

Келгуси оқшомда Сора ҳикоямнинг давомини эшитиш иштиёқи билан хонага кирди. Мени кутиб ўтирди, сўнг мудроқ босиб ухлаб қолди.

— Оҳ! Ҳақиқатан ҳам инсон боласи билан суҳбатлашиш булутлар устидан юриш кабидир. Мен бу ерда ҳикоямнинг давомини сўзлаш иштиёқида бўлсам-у, менинг азиз қизалогим бу ерда ухлаб ўтирса!

Сора бошини кўтарди. Мен дарҳол ҳикоямни бошладим:

— У шоҳлик кийимини ечди.

Сора кўзларини ишқалаб, гапимни бўлиб мендан:

— Ким? — деб сўради.

Мен унга жавоб бермадим.

— Ким? — дея қайта сўради Сора.

Мен ажаблангандай жавоб бердим:

— Дарвоқе ким? Албатта подшо-да! У жадал ҳаракат қилиш ва маҳбубасининг олдига тез қайтиш учун бақувват соқчиларидан учтасини ўзига ҳамроҳ қилиб олди.

Сора мендан сўради:

— Севиклисининг исми нима экан?

— Райҳона.

— У бирор нарсаси билан ажралиб турар эканми? — деб савол беришда давом этди Сора. — Ёки инсон ўз севганининг бирор нарса билан ажралиб туришини талаб қиладимиз?

Мен унга қуйидаги ғазални куйлаб бердим:

Эр йигитни ғубор, либос ўзга қилур-да,
Қалбидан жой олган аҳд ҳамда ваъда.
Кимки, остона тупроғин ошён этаркан,
Дўст уйида у тупроқнинг тожи аслидир.

Шундан сўнг ҳикоямни давом эттирдим:

— Подшо довиюраклик ва азму қарор билан узоқ йўл юрибди, бу вақт кўзи ажойиб бир манзарага тушибди. Яқиндаги

бир тепаликда ясан-тусанли бир қиз ўтириб, оҳ тортиб йиғлар экан. Подшо соқчилари билан қизга яқин борибди. У қиз аламдан қичқирар экан. Подшо унга қараса, қизнинг эғнидаги либос тикандан экан.

Сора ҳикоямни бўлиб:

— Дарҳақиқат, бунчалар ноқулай кийим бўлмаса, — деди.

— Балки, чидаб бўлмас азоб кийимидир.

Подшо унга дарҳол бу азоб кийимини ечиб ташлашни буюрибди. Подшонинг амри вожиб эмасми, у шунга ўрганиб қолганди.

Қиз:

— Бундай қила олмайман. Бу кийимни еча олмайман. Негалигини сўраманг! — деди. — Билганим шуки, мен бир куни мингта энг чиройли атиргулдан кийим тиктирдим. Ўша кийимни кияр эканман, менга: “Қалбларда очилмаган гуллар тиканларга айланиши керак” — деган овоз эшитилди. Шундан бери бир лаҳза ҳаловат нималигини билмайман.

Қиз яна йиғлай бошлади. Подшонинг қизга раҳми келибди. Нима қилишини билмай, боши қотибди.

— Юр биз билан. Эҳтимол, биз қидираётган нарса сенга ҳам асқотиб қолар, — дебди у қизга.

Қиз уларга эргашибди. Сукут сақлаб узоқ йўл юрганларидан сўнг ўткир қиррали харсанг тошлар билан қопланган бир жойга етиб келишибди. Бу тошлар ой нурида ялтирар экан. Жойнинг ўзи ҳам мафтункор бўлиб, кўрганни ўзига тортар экан.

Бироз жим туриб, сўнг сўзимда давом этдим.

Бироқ йўловчилар тонггача шу ерда қолишга қарор қилибдилар. Нарсаларини бир ерга қўйиб, уйқуга кетибдилар.

Сора ҳайратдан ирғиб туриб кетди ва:

— Кўз олдиларида шундай ажойиб манзара бўла туриб, улар қандай қилиб уйқуга кетадилар. Наҳотки уларда қизиқиш бўлмаса?! — деди.

Қизиқиш ҳаёт шайдоларини алдай олмайди. Йўл юрувчи эса ҳеч қачон йўлнинг охирига етолмайди. Лекин, азизам, сенга бир саволим бор: “Агар кўзинг гўзал бир чиройли гулга тушса, нима қилган бўлардинг?” Сенинг тажовузкор қўлинг ўша гулнинг бўйнидан шафқатсизларча тутиб, куч билан узиб олиб, гулбаргларини юлиб, энди очилиб келаётган ҳусни

жамолини ғорат қилмасмиди? Сўнг кафтингдаги унинг юқига боққанча қолавермасмидинг? Бу жабрдийда ва ҳибсга олинган хушбўй ҳиднинг сўнгги лаҳзаси бўлмасмиди? Бир лаҳза унга боқардинг-да, сўнг унутиб юборардинг. Ёки сен бу гулнинг қийғос очилишини, бор тароватини намоён қилишини, муаттар гулбарглари ичига яширган барча сир-синоату орзуларини ошкор этишини кутармидинг?

Бу ҳикоя тинглаш одоби ҳисобланади.

Сорага куйидагини куйлаб бердим:

Гул мисоли бўлиб ошиқ юраги
Ўз сирин кўксида сақлаб юради.
Гунча гулнинг нозик қатламларида
Ҳар тонгда янги сир пайдо бўлади.

Сора гапимни бўлиб деди:

— Мен қаршимда ярақлаган, тиниқ далани кўрсам, фақат ухлар эдим.

Мен унинг хафа бўлганига эътибор қилмай, ҳикоямни давом эттирдим:

— Эртаси куни уларнинг рўбарўсида қуёш нури остида ярқираган биллур тошли бепоён бир майдон пайдо бўлди. Бу чарақлаган денгиз остида юз-юзлаб ранг-баранг, жилвагар гуллар жо бўлган эди. Улар гўёки баҳорнинг барча хурсандчиликларию куйлари билан нафас олаётгандай эди. Лекин ана шу ялтираган биллур тўсиқ уларни сукут сақлаб турган гуллардан ажратиб турар эди. Улар бир неча бор ана шу тўсиқни бузишга ҳаракат қилдилар, лекин фойдаси бўлмади. Улар бу эришиб бўлмайдиган гулларга етишиш учун йўл қидирар эканлар, ғайбдан бир овоз келди:

— Эй юрак! Сен руҳимни бунчалар парчалаб ташлашга интилаётган арслонмисан ёки йўлбарсмисан?

— У кимнинг овози эди? — деб сўради Сора.

— У Райҳонанинг овози эди. Чарчоқ ва чанг босган овоз. Райҳона бу енгилиш саҳросида ягона жангчидек бўлиб қолган, у зерикарли ҳаётдан тўйиб кетган бўлса-да, шижоаткор эди. Райҳона давом этди:

— Бу гулзор дала бахт ва қувончга тўла эди, унда турфа гуллар ўсиб яшнарди. Биз подшо ҳақидаги ривоятни тингла-

гунимизга қадар хавфсиз ва хотиржам эдик. Ўша подшонинг ягона ғами гулларни ўзининг кибр ва мағрурлик қуроли билан ўлдириш эди. Харобазорлар кенгайиб, бизлар ёмонлик майдонига яқинлашганимиз сайин қўрқувимиз ҳам ортиб борди. Ер бизни ўз бағрига яшириб, Оллоҳ Таоло бу балони биздан даф қилгунга қадар чиқмай туришимизни буюрди...

Ҳикоя шу ерга етганда Сора гапимни бўлиб сўради:

— Нима учун гуллар бундай ҳолга ташлаб қўйилган?

— Гуллар ташлаб қўйилгани йўқ, балки улар биллур тўсиқ ортида яшай бошлаганлар. Бу — подшо уларни шундай кўриши, кўриб надомат ва ҳасрат ҳисси унинг қалбини арслон ёки йўлбарс каби тирнаб ташлаши учун эди...

Дарҳақиқат, Райҳонадан бу гапларни эшитган подшо асл мақсад нималигини англаб етди ва йиғлай бошлади.

— Лекин Райҳона бу ерда нима қилаётган эди? — деб сўради Сора.

— Райҳона бу ерда подшони унга номаълум бўлган нарсалардан хабардор қилиш учун қолдирилган бир элчи эди. Подшо билан суҳбатлашган Райҳона подшо тушуниб етиши зарур бўлган ҳақиқатнинг акс-садоси эди. У сафарда подшого қарашни, у унутган нарсани эсига солиб туриши учун қолдирилган. Ҳақиқатан ҳам инсоннинг бир номи ғафлатдир. Айтганимдек, подшо Райҳонанинг сўзларини эшитгач, кўзига ёш олди. Унинг кўз ёшлари шашқатор эди, ёшлар томиб тушган жойлардаги тўсиқ биллур мумдай эрир эди. Кўз ёшлари борган сари кўпроқ томар, биллур тўсиқ эриб, унинг остидаги гул новдаси юзага чиқар эди. Бир оздан сўнг подшо бошини кўтарди ва кўз ўнгида бус-бутун гул кўчатларини кўрди, улар ярқироқ биллур тўсиқ остидан қад кўтариб чиқиб, унинг пойида бош эгиб турар эдилар.

— Худога шукур, — дея Сора шодликдан қичқириб, чапак чала бошлади.

Афсуски, бу новдаларда биронта ҳам гул йўқ эди. Подшо ундан гул очилиб чиққунича шу ерда қолишга қарор қилди. Йиллар ўтди, подшо ҳамон новданинг гуллашини кутарди. Кўйлаги эскирди, танаси заифлашди, сочига оқ оралади, у эса ҳамон ваъдасига вафо қилиб, сабр қилар эди.

Бир куни унинг боши узра бир булбул учиб келиб сайрай бошлади:

Эй, гулим, сен учун куйлайман, ҳар тонг,
Сен эса қилурсан менга малома.
Гўёки сен учун куйлаган замон,
Қўшиғим садоси йўқ бўлур буткул.
Муаттар ҳидларинг ошиқ ёдида,
Унутилмас абад, йўқ бўлмас, эй гул.

Сўнг булбул подшога деди:

– Мана, муродингга етдинг. Аммо, эй қария, сен бу гулларни маъшуқанг учун излаган эдинг, аммо у ғойиб бўлди... Ғойиб бўлди..

– Қачон? – деб сўради подшо.

– Тун маликаси ўз атрини сочиб, бутун зулматни хушбўй ҳидлар билан тўлдирган онда... бир неча йиллар олдин...

Подшо бу гапларни эшитиб, ўз мамлакатига қайтиш учун ҳозирлик кўра бошлади.

– Менинг мамлакатимнинг барча бурчакларида гуллар очилиши керак. Мен тун чўккунча кутиб туролмайман.

У кошонасига қайтар экан, ҳақиқатан ҳам унинг мамлакатининг барча бурчаклари гуллар билан қопланганини кўрди.

Мен шу ерда куйлай бошладим:

Дамашқ гул ғунчаси очилган замон,
Борлиқ ҳусн-жамоли куйлар безабон.
Тун зулмати кетар бу ошиёндан,
Тангрим яратгани муборак бўлсин.

– Нима? Нима демоқчисан? – деб сўради Сора, гапимни бўлиб.

– Деганимни дедим. Ёки бошқача қилиб, булбул тили билан айтганда, подшо гуллашени кутган новда ўша кеча гуллайдиган эди. Подшонинг севгилисидан Райҳонага келтириш учун гул излаб чиққан эди... у эса бир неча йилларга ҳаётдан ғойиб бўлган эди.

Сора деди:

– Қанчалар бахтсизлик!

– Йўқ! Сен бундай бетоқат, бесабр бўлмаслигинг керак!

Подшо ўз тақдирига рози бўлди.

Мен унга алам билан куйлай бошладим:

Рози бўл Тангринг ёзган қисматингга.
Туришинг пайдо бўлди, йўқдир бунда ниҳоя.
Омад келиб, эшигидан бир қиё боқсанг
Асир бўлиб қолурсан, бошқа кўринмас.

Сора подшонинг қисматидан афсус чеккач, мен унга:

– Сен тикандан кийим кийган қиз ҳақида сўрамадинг-
ку! – дедим.

Мен унга атайлаб подшо қиссасини ўйламаслиги учун қиз
ҳақида эслатдимки, зора унинг фикри шу билан чалғиса.

Шунда у қизиқсиниб:

– Унга нима бўлди? – деди кўркув аралаш.

– Ғамгин қиз узоқ кутди. Подшони ташлаб кетолмас эди.
Новда ҳадеганда гуллайвермагач, у кетишга рухсат сўради.
Подшо унга рухсат берди ва хайрлашди. Қизнинг фироғидан
дили маҳзун бўлди. Қиз кетди. Эҳтимол, у ўзини азобдан
халос этиш йўлини ўзи топар. У бамисоли ожиз капалақдек
қалтирар эди-ю, сабр қилмаса ва чидамаса бўлмас эди. Ҳар
бир чорраҳада Худодан ғамини аритишни тилар эди.

Кунлар ўтди, тунлар ўтди, у эса ёлғиз кетар эди. У шу
алпозда кетиб борар экан, бир пайт кўринишидан эски бир
қудуққа дуч келди. Қудуқ олдига келиб қараса, унинг чети-
да бир арқон осилиб турибди, нариги учи қудуқ ичида кўрин-
мас эди. У беихтиёр арқонни қўлига олиб, торта бошлади,
арқоннинг учиди бир тугун бўлиб, тугунда қимматбаҳо бил-
лур тош бор эди. У тугунни ечиб, биллурни бўйнига тақ-
моқчи бўлди, лекин эгнида тикан кийим борлиги учун уд-
далай олмади. Сўнг манглайига тақмоқчи бўлди. Биллур пе-
шонасига узукка кўз қўйгандай ярашиб тушди. Кейин қиз
бу жойни тарк этиб, йўлида давом этди. У кетиб борар экан,
қулоғига гулларнинг шивирлагани чалинди:

Бечораман дея нола қилурсан,
Еру кўк сеники, юлдуз сеники.
Гулзорлар, далалар, гуллар сеники.
Муаттар ҳидларни элтувчи
Шаббода сеники, тунлар сеники.

Қиз булут тўла осмонга боқди, айёр қочқиндек, булут-
ларни алдаб ўтиб, ерга инаётган қуёш нурлари кўринди.

Қиз самога шундай боқиб турар экан, булут қоқ иккига бўлиниб, улар орасидан ўтган порлоқ нур унинг манглайидаги биллурда акс этди ва у жуда кучли чарақлади. Бу чарақлаш қизнинг кўзларини қамаштириб юборди ва у ҳеч нарсани кўрмай қолди. Шу лаҳзанинг ўзида устидаги тикан кийим баданидан кулдек тўкилиб, ерга тушди. Унинг бадани атиргул япроқларидан бўлган муаттар нафис либосга бурканди. Либос қизнинг чарчоқ баданини оҳиста ўраб олди.

Қиз жилмайди. Янги кийимини аста-аста силай бошлади. Хурсандчилигидан ва роҳатланганидан буюк йўқотишини сезмади.

Соранинг кўзларида ғамгинлик пайдо бўлиб, сўради:

— У кўр бўлиб қолганини билганда нима қилди?

— Нима ҳам қила олар эди?

Қиз йўлида давом этди. У йўлни қадам босиб ҳис қилар экан, бир сеҳрли най овози қулоғига чалинди, у бундай куйни ҳеч қачон эшитмаган эди. У овоз келаётган томонга қараб юрди ва бир йигитнинг олдида тўхтади, лекин у йигитни кўра олмас эди. У найни кўйиб, қизнинг кўлидан ушлади ва сўради:

— Сен йўлингни йўқотдингми, эй гўзал?

— Сен “Йўлингни қачон йўқотдинг?” деб сўрагин. Раҳм-шафқат менинг сарсон-саргардонлигимда, бироқ ҳеч қандай оғриқсиз. Илтимос, куйингни давом эттир!

Чўпон қиздан сўради:

— Нега бундай ғаройиб кийим кийиб олгансан?

— Бу менинг кийимим эмас, шунингдек, менинг кўришим ҳам, омонат нур ҳам меники эмас. Бу кийим меники эмас, мен уни эгасига қайтаришим керак.

— Эгаси ким?

— Эҳтимол, заминга. Мен ҳаётни ўйин деб билибман. Баъзан ўзимнинг, баъзан дугонам Нуроннинг ҳаётини оёқ ости қилдим. Биринчи сафар билмасдан, иккинчи сафар эса ҳасад туфайли шундай қилдим.

Чўпон эшитилар-эшитилмас шивирлаб деди:

— Нурон қандай гўзал исм. — Сўнг у бошини ғамгин куйи туширди.

Қиз ҳикоясини давом эттирди:

— Дугонам ошиқ бўлиб қолган эди. Унинг севиклиси чўпон эди. У уругини шамол қаерга учуриб борса, ўша ерда униб-ўсадиган эркин сахро гули сингари озод кезиб юрар

эди. Жаҳонгашталиқ қилиб юриб, маҳбубасига шеърлар куйлар, у водийларда акс-садо берар эди. Дугонамнинг етти рашкчи акаси ва ҳасадгўй дугонаси бор эди.

Қиз ҳикоясини тугатишдан олдин чуқур, аламли нафас олди:

— Бир куни дугонам менга ўз севгилисига тоза гулоб солинган шиша идишни бир хат битилган дастрўмолга ўраб юборишини айтди.

Сен доим менинг сўзимни бўлганинг каби тўсатдан чўпон қизнинг сўзини бўлди:

Қизғонаман сени, азизим,
Ўзимдан, ҳатто кўзларимдан ҳам
Рашк қилурман сени турган жойингдан,
Сенинг билан ўтур кечаю кундузингдан ҳам.
Гар авайлаб, сени яширсам, ишонмасман
Ҳатто ўзимнинг кўзларимга ҳам.

— Мен бу ҳикояни жуда яхши биламан, — дея қиз бошлаган ҳикоясини давом эттирди. — Ҳасадгўй дугонаси қизнинг акаларига у ва чўпоннинг муҳаббати (қанчалик мусалфа бўлишига қарамай) хабар қилганида, акалари қаттиқ ғазабга миндилар ва чўпонни қизнинг уйи ёнидаги эски қудуққа ташлаб юбордилар. У қудуқ ичида узоқ йиллар қолиб кетди. Қизга бир бало бўлмасин деб, уни отини айтиб чақира олмас эди. Бироқ қизнинг йиғиси қулоғига бемалол эшитилиб турарди. У ҳам қизнинг ғамига ғамдош бўлар эди. Ҳаёт фақат ғам чечаклари ўсиб-унадиган бўстонга айланиб қолганди.

Бир куни қизга унинг йиғиси эшитилмай қолди. У севгимга бирор нарса бўлдимикан, деб қаттиқ хавотирлана бошлади. Тобора ваҳм чулғаб, хавотири ортаверди. Охири ҳафсаласи пир бўлиб, севгилисидан бутунлай айрилганига амин бўлди...

Кунларнинг бирида уни қудуқдан чиқариб олишди, у йиғлайверганидан кўр бўлиб қолганди. Қалбидаги муҳаббат ғазабга айланиб, сал бўлмаса ғазаб алангасида куйиб, кул бўлаёзди.

Мен шу ерда Сорага қуйидагиларни куйлай бошладим:

Умидимиз асоси орзу хаёли,
Орзу, хаёл эса замон умиди.
Асосидир унинг майин тупроқлар,
Таянч бўлур унга ҳаводаги япроқлар...

— Эй Сора, меҳрибон суҳбатдоши ким эканини билганда қиз қанчалар даҳшатга тушганини биласанми?

— Сен? — деди қиз сабрсизлик билан. — Мен зулм қилган ўша чўпонмисан?

— ... Ҳа, мен ўша чўпонман. Лекин қалбимни лойқалатган барча дарддан халос бўлдим, барча қайғу аламдан қутулдим.

Қиз ғам-алам ва хижолатдан калаванинг учини йўқотиб қўйганди.

— Энди нима қиламиз? — сўради у.

— Кел, ҳозир Соя бекасининг олдига борайлик. Моломики, соялар қўйнида яшар экансан, сафаринг машаққатларидан қутулиш йўли топилиб қолар.

Улар узоқ йўл юрдилар. Соялар бекасини излаб, улкан тоғлардан, чуқур водийлардан, дашту биёбонлардан ўтдилар. Йўл юриб, йўл юрсалар ҳам мўл юрдилар. Одамлар қадамидан гуллар унадиган қиз ҳақида гапира бошладилар. У босиб ўтган йўлдан гуллар очилаётгани ҳақидаги гаплар одамлар оғзидан тушмас эди. Бироқ юрган йўлида қолдираётган гўзалликни қизнинг ўзи кўрмас эди.

— Қандай бахтсизлик! — деди Сора.

— Гўзаллик яратилаётган пайтда ғамгинлик бўлмайди. Сен боғда тинмай меҳнат қилаётган, экаётган ва суғораётган кимса ҳақида ўйламаяпсанми? У эккан уруғларининг гўзал ва мукамал бўлиб ўсишини кўрмаслигини биледи. У эккан кўчатларининг гуллашидан завқланиб бахтиёр бўла олмаслигини ҳам биледи.

Сўнг қуйидагиларни ҳикоя қилдим:

Гуллаётган гулларга қарамадингми?

Япроқлари булут, гўзаллиги хушбўй ҳид.

Муҳаббатни эҳтиёт қил, ғамгинликни унут!

Раббингнинг раҳмати гулларда ялтирайди!

* * *

Улар излаб-излаб охири Соялар бекасининг масканига етиб келдилар ва ичкарига қадам қўйдилар. Бека буюк бир дастгоҳ олдида ўтирарди, эгнига қизил хина рангидаги кийим кийган, кийими бутун хонани деярли тўлдириб турарди, ўзи эса ишига қаттиқ берилиб кетганди. Чўпон унинг ким-

лиги ҳақида ўйлар эди: “У ҳақиқатан ҳам биз қидириб юрган зотмикан?” Соялар бекаси дастгоҳда бир нур ипи билан бир соя ипини қўшиб тўқир, бармоқлари жуда енгил ва маҳорат билан ҳаракат қилар эди. Тўқиган нарса яхлит мужассамликни ташкил этарди-да, сўнг ҳавода туман каби тарқалиб кетар эди.

Соялар бекаси улар томон қараб деди:

– Ҳар нарсага қўшиладиган, ёпишадиган, ошқору ниҳоннинг эгизаги нима?

Қиз бироз ўйланиб туриб жавоб берди:

– У нурдир, эй бекам!

– Нурга ёпишадиган нарса нима?

– У ҳаводир, бекам!

– Ҳавога ёпишадиган нарса нима?

– У замондир, бекам!

– Замонга ёпишадиган нарса нима?

– У тақдирдир, бекам! – жавоб берди қиз.

– Тақдирга ёпишадиган нарса нима?

Қиз шу ерга келганда тутилиб қолди, ҳар қанча уринмасин, фойдаси бўлмади, тўғри жавоб тополмади. Чўпон қизга деди:

– Энди бу ердан кетайлик. Модомики бизга Соялар бекаси ёрдам беролмас экан, биз Овозлар бекасини қидириб топишимиз керак. У саҳронинг нариги томонида яшайди. Эҳтимол, у жонимизга ора кирар.

Шунда ҳалигача жим ўтирган Сорадан сўрадим:

– Сенга нима бўлди, Сора? Нега жимсан? Гапимни бўлмаяпсан, саволлар бермаяпсан?

Қиз бу ёғи нима бўлар экан деган андишани яширишга ҳаракат қилиб, жавоб берди:

– Ўзинг айтганингдек, ҳикоянгни тинглаб ўтиришга, унинг ниҳоясини кутишга, маромини бузиб юбормасликка қарор қилдим.

Мен жилмайиб дедим:

– Демак, сен билан суҳбатлашиш булутларга хат ёзган каби эмас экан.

Сўнг ҳикоямни давом эттирдим.

– Қиз ва чўпон йўл юриб-юриб, бир вақт қум денгизи каби поёнсиз бир кенгликка дуч келдилар. Куёш бутун саҳронини тилла рангга бўяган бир томчи кўз ёшидек ботиб кетар эди.

Қум тоғлари ўз маҳобатини намоёниш қилиш учун бир юқорига кўтарилар, бир пастга тушар эди. Бу чиндан жозибатор манзара эди. Чўпон бамисоли тутқич бермаётган қумликларга боқар экан, сахро у билан ўйнашаётгандай туюлар эди. Чўпон ўз атрофида сахро мавжлантираётган расмларга етишга ҳаракат қилди-ю, лекин уддасидан чиқа олмади. У эса тоғ каби сокин эди.

Бундан ҳафсаласи пир бўлай деганда Овозлар бекасининг шарпаси сезилди. У мана шу буюк шакллар орасида ўз иши билан банд эди. У Овозлар бекасига яқинлашгач, атрофини қуршаб олган қудуқларни кўрди, уларда кенг нарвонлар бўлиб, Овозлар бекаси нарвонлардан дам-бадам тушиб чиқар эди.

Овозлар бекаси орқамдан юринглар дегандек ишора қилди ва бир қудуққа туша бошлади. Бу қудуқлар ичида энг каттаси эди. Қудуққа туша бошлашган заҳоти унинг қаъридан даҳшатли тўфон овози қулоқларига чалинди. Улар таққа тўхташди, тўфон овози ўрнини бирданига нафис баҳор шабодасининг овози эгаллади. Шундан сўнг ёмғир овози эшитилди. Сўнг чақмоқлар чақиб, момақалдироқ гумбурлади, қирғоғига урилган сув овози, тоғ шалолаларининг шовуллаши, сўнг кичик ариқчалардаги сувнинг жилдираши, денгиз мавжларининг шовуллаши, кейин дарахтларнинг шитирлагани, ўсимликларнинг ерни ёриб чиққани, майсаларнинг ўсиб, уруғларнинг куртаклаган, гулларнинг очилган, ҳатто галактикаларнинг унсиз чақирган овозини, сайёраларнинг тортишишларию юлдузларнинг суҳбатларини, табиатдаги барча-барча овозларни эшитдилар. У ерда бошқа қудуқлар ҳам бўлиб, уларда қушларнинг, ёввойи ҳайвонларнинг, балиқларнинг, ҳашаротларнинг, ҳатто тошлар ва харсангларнинг овозлари қулоқларига келиб урилди.

Шундан сўнг Овозлар бекаси уларни кичикроқ, лекин янада чуқурроқ қудуққа бошлади. Унда инсоният яратилганидан буён мавжуд бўлган одамларнинг овозлари бор эди. Унинг остида мана шу барча ер остида абадийлик сўзларидан иборат дарёлар бор эди. Ва, ниҳоят Овозлар бекаси улар икковини улкан бир ғорга олиб кирди. У ғорга кираверишда тошдан йўнилган икки катта-катта тошбақа ҳайкали турарди.

Овозлар бекаси деди:

– Бу ерда сукут қудуғи бор. Оламлар ва коинотларнинг сукути, айтиш мумкин бўлмаган барча нарсаларнинг сукути, айтилмайдиган сўзларнинг, эшитилмаган сирларнинг сукути, юракларнинг танишуви сукути, қалбларнинг суҳбатлашуви сукути, баъзан сукут оҳанглари қар қандай овоз ҳам ифода этишдан ожиздир.

Шунда Овозлар бекаси биздан сўраб қолди:

– Сизлар сукут сақлашни яхши кўрган қария қиссасини эшитганмисиз?

Чўпон Овозлар бекасига қаради. Овозлар бекаси бошига қора ва кўк рангли салла ўраётганини кўрдилар. Боши узра кўкдан яшилга, тилла рангдан кумуш ранга айланувчи, баъзан шафақ, баъзан тун рангига айланувчи, ранглари ўзгариб турувчи ҳалқа порлаб турарди.

Бека бошидаги ғаройиб чамбаракни қўлига олди, чамбарак доира шаклида айланиб турарди, овозлар бекаси уни қудуққа ташлаб юборди. Чамбарак гўё ўргимчак тўри каби ёйилди. Бека унинг бир томонидаги ипдан ушлаб тортди. Бу нозик тўр қудуқ қоронғулигидан овоз чиқара бошлади. Сўнг Овоз бекаси сўради:

– Эшитяпсизларми, у куйлаяпти.

Чўпон ва қиз сўради:

– Қанақа куйни?

– Сукут сақлашни яхши кўрган қариянинг овозини.

– Қанақа мазмунда экан?

– Баъзан биз ўзимизга кимдир ёмонлик қилмасин деб, у билан кўрққанимиздан дўстлашамиз.

Сўнг Овозлар бекаси ўз қиссасини бошлади:

– Аллақандай замонда, аллақандай маконда сукут сақлашни яхши кўрган киши яшаган экан. Ўша киши қум зарраларини учуриб юрувчи сахро шаббодасини кузатиб ўтирар экан. Қум зарралари бири иккинчисининг устидан майин ва оҳиста сакраб ўтар, гўё сахро ўз бағрида дайди шаббоданинг оҳангларига монанд тебранаётгандай туюларди-ю, бироқ у аслида сукут сақловчининг рақси эди. Қария саҳронинг ҳаракатларини шу тариқа сукут ичида томоша қилиб ўтиришга ўрганиб қолган эди. Бу киши бутунлай тарки дунё қилган бўлиб, ҳеч ким билан борди-келди қилмасликка қасам ичган эди.

У одамларнинг ғам-ташвишларига нафрат билан қарарди. Муҳаббат, айрилиқ, иштиёқ каби ҳиссиётларни аллақачон унутиб юборган эди. У, шунингдек, ям-яшил, ҳилпироқ боши кўкка етгудай кеккайган ана шу дарахтнинг жонга тегувчи ортиқча шитирлашини ёмон кўриб қолган эди.

Бироқ уни ўраб турган саҳройи дарахтларнинг шохлари қинғир-қийшиқ, қуёшда куйган, япроқлари тиканли эди, илдизлари эса ҳаёт қатраларини излаганча ер қаърида тарвақайлар, гўё Яратганга ўзларининг хунукликларини шу йўл билан намойиш қилмоқчидай. “Эй Раббим, Ўзинг кечирувчисан! Эътиқодим чинлиги ана шу нуқсон учун шафеъ бўлсин!” деяётгандек бўлаверарди.

Қария: “Мен тошман!” — деди. Ўз қувватини билдирган ана шу фикр уни бахтиёр этди. Тақир, ҳосилсиз водийларда сочилиб ётган тошларга боқиб жилмайди-да, ўзича ўйлади: “Булар унутилган кўз ёшларидир. Тоғлар эса ер юзида қотиб қолган ғам-аламларнинг оксидир”.

Бир куни қария самога боқаркан, учиб юрган бургутга кўзи тушди. У ҳавода равон бир сеҳрли йўл чизар эди. Қария бу бургутнинг парвозини ҳар куни кузатарди. Кейин эса ўзига эътибор қаратмайдиган чарчоқ ва етук ёшдагиларнинг овози билан куйлай берди, куйлай берди. Осмондаги куш эса булутлар ва нурлараро бир гўзал шаклда парвоз қилар эди. У шундай равон айланар эдики, унинг ортидан унданда равонроқ йўл пайдо бўлар эди.

Гўёки ундан бироз олдин пайдо бўлган гўзаллик лаҳзасини абадий йўқ қилиб юборар ва унинг олдида мукамал бир гўзаллик пайдо бўлар эди.

У киши бахт-саодатни ҳис қила бошлади. У узоқдаги дўстига боқар ва уни ҳар куни кутар эди. Қарияни, қушни ва қайғуни эслатадиган йиллар қаторлашиб ўтаверди.

Овозлар бекаси ўз қиссасини шу ерда якунлади. Бошини сараклатиб деди:

— Энди икковингиз кетишингиз керак. Оллоҳ сизларни бирлаштирганига шукур қилинглар.

Чўпон ва қиз унга раҳмат айтиб кетди-ю, бироқ бу меҳрибон беканинг сукут сақлашни яхши кўрган қария ҳақидаги қиссани сўзлаб беришдан мақсади нима эканини тушуна олмадилар.

Сукут сақлай олмаган Сора гапимни бўлди:

— Мен ҳам тушунмадим.

Мен жавобан дедим:

— Ҳақ — бу биз ҳаммамиз яшашимиз керак бўлган жой. Тўғрилиқ эса мавҳумликлар қамоғида урилишдан сизни қутқаради.

Сўнг қуйидагини қуйлаб бердим:

Қиз ризосин олган заҳотинг, ажралмагин ундан ҳеч бир он,
Мусофирлик йўлларин унут, кетма асло қайтаман дебон.

Шундан сўнг ҳикоямни давом эттирдим:

— Иккала йўловчи дарахтзордан иборат бир воҳага етиб келгунларича анча вақт ўтди. Саҳрода узоқ вақт юрганларидан сўнг бу илоҳий водийни кўриб жуда суюнишди. Чарчоқларини чиқариш учун водий ичига қадам қўйдилар. Мўъжазгина, жимжима қилиб турган ҳовуз ёнига ўтирдилар. Ҳовуз шу қадар сокин эдики, буни кўриб чўпон, агар унга тегиб кетса, сатҳи шишадай синса керак деб ўйлади. Ҳовуз узра бир қуш айланиб учиб юрар эди. У самога шу қадар баланд кўтарилардики, кўзга кўринмай қоларди. Сўнг шиддат билан пастга шўнғиб, сувга тегай-тегай дер эди. Лекин у сув сатҳига тегмас эди. Шу тариқа ўзининг сувдаги акси билан ўйнар эди.

Чўпон қушнинг хаёлий ўйинини узоқ томоша қилди. У кўрганларини қизга ҳикоя қилиб берарди. Қиз чўпоннинг сўзларини тинглаб, у айтган манзарани кўролмагани боис ҳис қилиш учун қўлларини чўзиб, ҳовуздаги сув сатҳига тегизди.

Қизнинг нозик бармоқлари сувга тегиши ҳамон сув мавжланиб кетди. Мавж аввалига доиралар шаклида кўзгалди. Сўнг жўшиб қайнаётгандай бўлди. Қуш тўсатдин ғойиб бўлди. Осмондан момақалди роққа ўхшаган овоз келди:

— Сизлар сувимнинг тинчини буздингизлар. Парвозимга халақит бердингизлар. Энди шу воҳадаги барча дарахтларни санаб чиқмагунларингизча бу ердан чиқиб кетолмайсизлар.

Чўпон ва қиз воҳадаги дарахтлардан бири ёнида юракларини ҳовучлаб туриб қолишди. Бироздан сўнг сал ўзларига келгач, чўпон деди:

— Энди санашни бошламасак бўлмайди.

Шундай қилиб улар дарахтларни санай кетдилар. Улар санашни тугатай деганларида яна адашиб кетар ва яна бошқатдан бошлар эдилар. Шу тариқа уч кеча-ю уч кундуз дарахтларни санашди-ю, аммо саноғига ета олишмади.

— Биз шу ерда қолишга маҳқум этилибмиз.

Бир неча кун олдин уларга хузур-ҳаловатдек туюлган жой зиндонга айланиб қолгандай эди. Улар бу ердан қочишни ўйлай бошлашди.

Қиз йиғлаб деди:

— Бундай кўргиликка мубтало бўлишимизга мен сабабчиман.

Бир неча кундан сўнг, қиз яна деди:

— Бунда менинг айбим йўқ.

— Бунда ҳеч ким айбдор эмас, балки тақдиримизга шу ёзилган.

Шу кеча қиз ухлаб қолди ва тушида Овозлар бекасини кўрди. У шундай дер эди:

— Эй содда қиз, сизлар соялар ўйини қандайлигидан беҳабар экансизлар. Дарахтларни неча марта санаб чиқдингизлар? Ундан кўра воҳадан чиқиб кетганларингиз яхши эмасми? Ё юракларингиз дов бермаяптими? Ҳар бир бор ва йўқ нарсага доим ёнма-ён бўлиши сабабини тўлиқ тушуниб етганларингиз йўқ.

Қиз ўзига келиб, чўпонга кўрган тушини гапириб берди. Чўпон унга шу ерда тура туришини айтиб, ташқарига чиқди ва эҳтиёткорлик билан қадам ташлай бошлади. Сўнг яна қизнинг олдига қайтиб келди-да, деди:

— Соялар бекаси ҳақ экан. Бизни кўрқув кўр қилиб қўйган экан.

Мен шу ерда Сорани алқаб куйлай бошладим:

Йиллар ўтар, қалбим менинг изтироб чекиб,

Ҳар ёқларда маъшуқасин излаб юрарди.

Ўз бағрида яширинган бул хазинани

Қалб англамай, шу онгача билмай юрарди.

Кейин улар унча чуқур бўлмаган кенг дарё бўйига келдилар ва дарёдан ўтиш учун Оллоҳдан мадад сўраб, сув устидан юриб кетишди. Улар йўқотган буюк нарсалар ўзларига аста-секин аён бўла бошлади. Дарё уларни ажойиб бир водийга

бошлаб келди. Бу водийни чор атрофдан улуғвор тоғлар ўраб турар, тоғлардан эса ранг-баранг турфа балиқларга тўла биллур ирмоқлар оқиб тушар эди. Улар юриб-юриб водийнинг қийғос бодом дарахти гуллаб турган жойига етиб келдилар. Гўёки биллур ирмоқлар ва бодом дарахtlари оппоқ либос кийгандай, қуёш нурида ялт-ялт қилар, тоза ҳаво ва мусаффо сувдан водий янада тароватлироқ кўриниб кетарди.

Чўпон водийга ҳайрат билан қараб турар экан, қиз сўз қотди:

— Сен ҳам мен эшитаётган нарсаларни эшитяпсанми?

— Ҳа, — деб жавоб берди чўпон.

— Менинг ортимдан юр, — деди қиз.

Чўпон қиз ортидан юрди, улар овоз келаётган жойга келдилар. Бу нимадир тортаётган тегирмоннинг овози эди.

— Бу нима? — қичқириб сўради чўпон.

Қиз хавотирланиб сўради.

— Нимани кўряпсан?

— Бир маймунни кўряпман.

— Маймунни? — ҳайрон бўлиб қайта сўради қиз.

— Ҳа. Бир маймун катта бир тегирмон олдида ўтириб, уни аста-аста юргизиб турибди. Тегирмондан эса ялтироқ чанг булуғлари тушмоқда. Тегирмоннинг иккала тоши орасидан эса турфа рангда сокин чақмоқлар чақарди.

Тегирмон эгаси маймун эса бир ноҳуш тарзда қўшиқ куйларди...

Сен билишни хоҳлаб изласанг,
Учратурсан турфа одамлар,
Баъзилари тилла бошлардир,
Баъзилари қора тошлардан,
Улар ичра нодир гавҳарлар,
Тилла конларида ёруғ нур сочар.

* * *

Тегирмон тоши айланиб гирён
Жаннат шаббодасин чиқарур ҳарён.

У қўшиқ куйлар ва бўғим суяклари бўртиб турган нозик қўллари билан тошни айлантитарди. У ўз иши билан овора экан, чўпон деди:

— Қара!

У қўлидаги бир ҳовуч жавоҳирни тегирмон дўлига ташлади. Сўнг турли ҳақиқий ва ҳаёлий рангдаги жавоҳирлар солинган халтани олиб, чўпонга узатаркан, деди:

— Мана буни Тарозилар соҳибига бер.

Сўнг жилмайиб, тегирмон тошини айлантрииб, жавоҳирларни тортишда давом этди.

Қиз ундан сўради:

— Куйлаётганингнинг маъноси нима?

— Кел, яхшиси, мен сендан ўзингни қандай кўраётганингни сўрай: нур — қалбли гавҳарми ёки ялтироқ губорми? Биринчиси, жаннат шаббодаларининг эсишидан бошқа нарса эмас. Иккинчиси эса ҳаёт оқими устидаги кўпикдир. Бу дунё орзулари мўл, охираат орзулари эса жозибдир. Сен менга ўз орзуларингни гапириб бер, мен бир мириқиб қулай. Орзулар губорли умрларимизга шодлик бағишлаш учун қуёш қалбидан тўкиладиган нур зарраларидан бошқа нарса эмас. Мени жилвадор орзуларинг уммонига олиб кет, токи қамалиб ётган қайғуларингни озод қилиб юборганимда, осмон қанчалар гўзалликка тўлишини билай.

Шунда қиз ундан сўради:

— Қани, айтинг-чи, ҳар бир бор ва йўқ нарсага эгизаклик ёрлиғи ёпиштирилган нарса нима?

Маймун кулиб, масхара қилгандай жавоб берди:

— Сен бўлар-бўлмас нарсаларни айтиб, мени имтиҳон қиляпсан, чоғи?

— Сен айтган нарса — исм.

Чўпон деди:

— Демак, исм ҳар бир нарсага ёпиштирилган ва унинг эгизаги.

— Исм! — дея такрорлади қиз.

Бир оз сукут сақлаб, у ёқ-бу ёққа қараб олгач, чўпон деди:

— Энди биз Тарозилар соҳибини қидиришимиз керак.

Сўнг тегирмон соҳибига мурожаат қилиб:

— Унинг қаердалигини айтолмайсизми? — деди.

Маймун кафтларини очиб, бир пуфлади. Ундан кичкина бир қушча учиб чиқди. Маймун қушчага ишора қилиб деди:

— Сизлар унинг кетидан боринглар, у сизларни Тарозилар соҳибў хузурига бошлаб боради.

Тарозилар соҳибининг катта қалъаси бўлиб, у ерда одамзодга маълум ва номаълум бўлган барча мезонлар ва ўлчовлар турлари жамланган эди. Баъзилари шамолда тебраниб енгил садо таратар эди. Баъзилари эса бир хил маромда гоҳ ўнгга, гоҳ чапга оғар, яна бошқалари сукунат ва вазминлик билан қимирлар эди. Бу қалъада эса ҳеч қандай эшик йўқ эди. Чўпон унга кириш йўлини ахтарар, лекин ҳадеганда топа олмаётган эди.

У Тарозилар соҳибини чақирди, ҳеч ким жавоб бермади. Бир вақт қулоқларига “Сизлар кеч қолдиларингиз” деган овоз чалинди.

Сўнг қалъа худди катта китоб сингари икки томонга қараб очилди. Қалъа чинданам буюк китоб эди. Шунда Тарозилар соҳибни дарвозанинг иккала табақаси орасидан ўтиб, тезлик билан уларга пешвоз чиқди-да, деди:

— Мен сизларни кутаётган эдим. Мен Тарозилар соҳибман. Мен нарсаларни ўлчаб, тортмайман. Инсонлар мезонларни унутиб қўймасликлари учун уларни сақлаб турман. Мен замон ва вақт ўлчовини топдим, узунлик ўлчовини топдим. Ҳиссиётлар ва ёқтиришлар, лаззатлар ва қайғу-аламлар ўлчовини топдим. Шунингдек, чуқурлик, узоқлик ва яқинлик, баландлик ва оғирлик, ўйлар ва орзулар, хоҳишлар ва қўрқинчлар ўлчовларини топдим. Ҳар бир нарсанинг ўз ўлчови бор. Бироқ, афсуски, мен икки нарса — имон ва муҳаббатнинг ўлчовини топа олмадим. Сизлар менга бунинг сабабини айта оласизларми? Мен ўз вақтим бошлангандан буён у иккисини қидиришдан чарчаганим йўқ, бироқ ҳеч қандай фойдаси бўлмапти.

— Эҳтимол, уларнинг ўлчови йўқдир, — деди қиз. — Муҳаббат ва имон билинади, лекин ўлчанмайди. Уларни фақат вақти ўтганлигини билгангина топа олади.

— Бу тарозилар қачон ишлаб чиқилган? — деб сўради чўпон.

— Тарозилар мендан олдин ишлаб чиқилган. Вақтнинг ҳам ўз мезони бор. Мендан олдин кўплар келиб кетган ва мендан кейин ҳам кўплар келиб кетади.

Чўпон Тарозилар соҳибига жавоҳирлар солинган халтачани узатиб:

— Тегирмон соҳиби Сизга шуни бериб қўйишимни сўраган эди, — деди.

Тарозилар соҳиби халтани кўриб, бир нарсани тушунгандай, бошини силкитди-да, меҳмонларга қараб:

— Ортимдан юринглар, — деди. — Мен сизларга сўзлар бўстони кўрсатай.

У шитоб билан қалъага кириб, кичик бир эшик олдида тўхтади, у ердан тилла калитни олди ва эшикни очди. Ичкарига қадам қўярган, нуқул такрорлар эди:

— Сўзлар... сўзлар.... сўзлар... Сўзларни айтиш ва талаффуз қилиш осон. Инсониятнинг алам ва орзуларини ифода этувчи товушлар сираси. Эҳтимол, сизлар уларни мен билганчалик кўра олмассизлар. Сўзлар эшитилганда ўлмайди. У унутилади, яхши маънода яна мангуликка тирилади.

У бошини қимирлатиб қўйди-да, гапини давом эттирди:

— Оллоҳ Таоло ўзининг буюклиги ва марҳамати билан бизга исм берган. Унинг товушларини излаб, умримизни ўтказишимиз учун шундай қилган у. Биз унинг абадийлик урғуларини тутиб олиш, унинг гўзаллигидан баҳраманд қилиш учун ўткинчи қулоқларимизни динг тутамиз ва яшаймиз.

Зина охирига келгач, нариги учидан ёруғлик кўриниб турган ерости йўли олдида тўхтадилар. Бу жойдан ўтиб, ажойиб бир боққа дуч келдилар. Улар ер юзида бундай боғ борлигини хаёлларига ҳам келтирмаган эдилар. Уни соф асал каби тилларанг иссиқ нур ўраб турар ва ундан муаттар ҳид таралар эди. У ердаги дарахтлар ҳам оддий дарахтлар эмас эди. Уларнинг япроқлари гўёки тенгсиз чиройга эга сермавж яшил сувдан иборат эди. Ундан турли соялар тушиб турар, бу соялар ёруғликни яширмас, балки янада порлоқ қилиб юборар эди. Бу ерда гўёки нафис ипак мато каби ер юзига соялар тўшалган, ер эса гўё тилларанг гулчамбарларга чирмалгандек эди.

Ана шу дарахтлардан бирининг тагида қиз тиз чўкиб ўтирди. Чарчоқдан толган оёқлари бўстон тупроғига теккан заҳоти қизга кўриш бахти қайтиб берилган эди. У тилла дарахт сояси остида жон бериш учун ўтирган эди...

У ўзининг борлигини ҳис қилмай, атрофдаги гўзалликка маҳлиё бўлиб ўтирар экан, бирдан осмондан бир япроқ туш-

ди. Бу япроқ ҳақиқий гўзаллик тимсоли бўлиб, у жаннатдан чиқиб, тўғри унинг қучоғига келиб тушган эди. Бу ягона япроқ шу қадар жозибадор эдики, унинг олдида теварак-атроф ўзининг барча гуллари, дарахтлари ва соялари билан мислсиз бўлган ўз ҳуснини йўқотган эди. Бу чиройли бўстон япроқ олдида бир соядек бўлиб қолди.

Шу лаҳзада қизнинг кўнглига “Шундай гўзалликни кўрмаган кўзнинг кимга ҳам кераги бор?” деган фикр келди. Руҳи буни кўтара олмай, осмондан тушган япроқ чизиб берган муаттар йўл сари отланди. Унинг жасади эса қотиб, ер уни ўз бағрига қайтаришини кутиб хотиржам қолди. Тўсатдан уфқ чарақлаб кетди. Нурлар ерга олмос ёмғир каби урилари эди. Чўпон қизни қидириб атрофга кўз югуртирди, қиздан ном-нишон йўқ эди. Сўнг тилларанг дарахт тагида унинг жасадини кўрди. Олмос нурлари уни азбаройи чулғаб олганидан қиз кўйлаги барининг бир четигина кўриниб турар эди. Ҳеч қанча вақт ўтмай, унинг ярқираётган бари ҳам кўздан йўқолди. Йигитнинг хотирасида шундан бошқа ҳеч нарса қолмади.

Мен ҳўнграб йиғлаб, кўшиқ айта бошладим:

Тақдирга тан бериб кўйдим ёнига бошим
Либосдек устимга ёпилиб муаттар гўбор,
Атиргул ҳидлари анқиди беор.
Ернинг гўбори ёпинчиғ бўлди, шу замон
Муҳаббат тарк этди, танни эса жон.

Қиздан айрилгани, у қиз билан видолаша олмагани учун чўпоннинг қалби чуқур қайғуга ботди.

Тарозилар соҳиби уни чақириб қолди:

— Мен билан юр, сизлар келтирган нарсаларни экайлик.

У жавоҳирларни бирма-бир сочар экан, шундай дерди:

— Бу яхши сўз, бу хайрли дуо, бу эшитилган ҳикмат, бу муштоқнинг оҳи, бу тавба қилувчининг ноласи...

Шундай қилиб, чўпон унга жимгина қараб турар эди. Баъзан Тарозилар соҳиби чўпонга бу дарахтлар ўсиб-унгач, қандай шаклда бўлишини тавсифлаб берар эди.

Шундан сўнг, Тарозилар соҳиби чўпоннинг қайғусига шерик бўлиб, деди:

— Эй болам, баъзан биз айта олмаган сўзларимиз бизнинг энг азиз сўзларимиз бўлади. Энди, бор, болам. Билгинки, вақт келиб ҳар қандай нарса йўқ бўлади, лекин мен уни йўқотдим, деб ғам чекма. Балки йўқотганингни сен тавба қилганингдан сўнг бир неъмат сифатида қайтиб келиши вақтини кутгин. Замона зайли билан кўнглингга унинг яратувчисидан бошқа ҳеч нарса керакмаслигини англаб оласан.

Тарозилар соҳиби ҳамон миқ этмасди, чўпон ундан сўради:

— Сиз нимани хоҳлар экансиз?

— Бу саволинг билан мени хавотирга соляпсан, бўтам...

Сўнг бошини қимирлатиб, кулди-да, шундай деди:

— Эҳтимол, сиз мувозанат бўлмаслигини хоҳларсиз, бироқ Оллоҳ Таоло ўз фазлу карами билан буни тақиқлайди...

У тез-тез қадам ташлаб, кулганча қалъасига кириб кетди. Қалъа эшиги унинг кетидан гурсиллаб ёпилди.

Чўпон ёлғиз қолиб, Тарозилар соҳибининг орқасидан қичқирди:

— Мен энди қаерга бораман?

Тарозилар соҳиби овоз берди:

— Кўрқма, эй йигит! Сен хоҳлаган томонингга кетавер. Сен саховатли қалб эгасисан. Бугундан ҳурсан!

Шу ерга келганимда, Сора мендан сўради:

— Нима учун ҳикояларинг доим шундай тугайди? Қиз вафот этди. Йигит саховатли қалб эгаси. Ҳикояларинг ғамгин тугашини ҳеч тушунмайман.

— Ҳикояларим ғамгин эмас. Ҳикояларимнинг ниҳояси йўқ. Шундай чиройли гуллар борки, улар гўзаллик, самаралар тажассумининг ўзи. Шафтоли гулининг нафислигига эътибор бергандирсан. Энг аввал у сени гулининг гўзаллиги билан маҳлиё этади. Ундан кейин кўнглинг унинг меваларини тусайди. Аввал гулининг гўзаллигидан баҳраманд бўлишни ўрганасан, кейин эса дилингда мевасининг мағзини ейиш хоҳиши пайдо бўлади.

Жозибадорликда атиргулнинг олдига тушадиган гул йўқ, аммо у на иштаҳа очади, на озуқаликка ярайди.

Мен шунда Сора “Атиргул бошқа гуллардан кўра табаррукроқми?” деб сўраганида, унинг кўзларида кўрқув ифодасини сездим.

— Албатта! — жавоб бердим мен. — Сен атиргуллар моҳитини билган халифа ал-Мутаваккилнинг сўзларини эшит-

маганмисан? Кимки мардлигини йўқотган бўлса, у атиргуллар жамолига боқмаслигини буюрган. Пасткаш кўнгиллар ва бахил қалбларнинг, кизб ва ёлғонни ўзига маҳрам қилиб олган кўнгиллар, ҳаётдаги эзгуликларни ношукурлик ва раҳмсизлик билан поймол этувчи қалблар атиргуллар жамолидан баҳраманд бўлолмайди.

Сен ҳозир ҳикояларимнинг қандай тугашига эътибор беряпсан, мен қиссамнинг давомини айтай. Чўпон йўл юриб, йўл юрса ҳам мўл юриб, кенг бир яйловга етиб келди. У бу ернинг бепоёнлигини томоша қилар экан, уфқдан момақалди роққа ўхшаган овоз келди. Атрофини қуюқ туман қоплаган эди. Туман орасида у ер-бу ерда чопиб юрган, чўлдан югуриб ўтаётган от уюрлари элас-элас кўринар эди. Майдон ўртасидан алангага ўхшаб, нимадир ярқ-юрқ қилар эди...

Отларнинг югуришига у шу қадар маҳлиё бўлиб қолдики, чарчоқ руҳи бирдан тетиклашди. У шу лаҳзада маҳбубаси ҳам ёнида бўлишини ва мана бу мафтункор лаҳзалардан баҳраманд бўлишини истаб қолди.

Шундай ширин ўйларга чўмиб турар экан, келган қандайдир бир товушдан чўчиб тушди. Унинг ёнида шафақдай товланган бир от бошини эгиб, ёллари ярақлаб турарди. Чўпон отга яқинлашиб, аста бошини силар экан, унинг бўйнига осиглиқ кумуш туморга кўзи тушди. У туморни кўлига олиши ҳамон, тулпор бир чиранди-да, уфққа қараб отилди ва зумда кўздан ғойиб бўлди.

Чўпон туморни очган эди, ичидан бир кичик қоғоз парчаси чиқди. Унда шундай сўзлар битилган эди:

“Сен ойнинг муаттар ҳидини ҳис этиш ва кўриш неъматидан баҳраманд бўлиш қобилиятини қўлга киритишинг керак”.

Сора ҳайрон бўлиб сўради:

– Ойнинг муаттар ҳиди?! Бу қанақа ҳид бўлди? Ахир бу мумкин эмас-ку!

– Кеча мумкин бўлмаган нарса бугун заруратга айланди. Сен ойнинг муаттар ҳиди ва кўриш неъматини нима эканини билишинг учун дафнанинг униши қиссасини тинглашинг керак, – деб жавоб бердим мен.

Чўпон қуёш ботгунгача юрди. Тунги совуқнинг биринчи даракчилари унинг баданини чимчилашидан олдин чарчоқ сезиб ерга ўтирар экан, бир кишининг бир қарияни юпата-

ётганига кўзи тушди. У тик турганча, овозини баралла қўйиб қўшиқ айтар, қўшиқнинг акс-садоси яқиндаги горни тўлдириб янграрди.

Чўпон ўша томонга шошилди, ҳалиги одам қўлидаги шамлар билан горни ёритиб турар эди. Гўёки ёғду унинг бир қўлидан иккинчисига тўкилаётгандай эди. Шундай қилиб, ёруғлик гор ичини тўлдирган эди. Соялар гор деворларида ҳаракатланар эди. Чўпон сукут сақлаб, қарияни кузата бошлади.

Ҳалиги киши бу томонга ўгирилиб деди:

— Эй ўғлим, у сенга эслатяпти! Куёш фақат сенинг юзингга нур сочиш учун чиқади, деб айтяпти. Сен жимгина менинг гапимга қулоқ сол! Мен мана бу шамларни ёққанимда, фақат бир овознинг гапириши тўғри бўлади. Унинг рақсга тушаётган нурларини фақат бир нафасгина ҳаракатлантира олади. Агар икки киши суҳбат қурса, горимнинг деворларини уларга ҳаво киришига қарамай изтироб қоплаб олади...

Бу қисса ер юзида баҳор биринчи кун табассум қилганида, куёш унга биринчи нурларини сочганида ва буюк тоғ чўққисидида жойлашган кўл узра куёш нурлари тушганида бошланган эди.

Кўлнинг тинч юзасида унинг атрофини ўраб турган барча гўзалликлар акс этар, тунда эса кўл юзида юлдузлар жил-валанарди.

Самода биринчи бор ой туғилганда унинг акси кўлда ҳам кўриниб турар эди. У катталашган сайин мунавварроқ бўлиб борарди, атрофини сонсиз юлдузлар қуршаб олганди. Шунда у кўлни севиб қолди. Кўл ўз қалбига ой нурини жо қилди. Ой фақат бир кечагина тўлиной бўлиши мумкин ва фақат ўзигина кўл юзида акс этиб унинг қалбига айланиши мумкин. Унинг юраги бахтиёрлик ҳиссидан дук-дук урарди. Тонг унинг сатҳидан севиклисининг рухсорини ўчириб юборишидан олдин ой йиғлайди, унинг кўз ёшлари гўё муаттар нур доначаларига айланиб, дув тўкилади. Мана шу нарса ойнинг ва кўришнинг муаттар ҳидидир.

Шайх ўз қиссасини тугатиб, гордан чиқар экан, чўпон ундан сўради:

— Бу атир қаерда бор?

— Ана у ерда! — дея ҳалиги киши пурвиқор тоғлар томон ишора қилди.

Чўпон у кўрсатган томонга тикилди:

— Мен ойнинг маъшуқасига қандай қилиб етиб олишим мумкин?

— Сени у ерга мана бу тулпорларимдан бири олиб боради.

Шу пайт чўпон Фор шайхидан:

— Нима учун сен менга ёрдам беряпсан? — деб сўради.

— Сен менинг бу ғоримда кўрган шамларинг бир томонлама муҳаббат эгаси бўлган қалбларнинг ёнишидир. Шунингдек, шавқ муҳаббатни ўлдирмайди. Ўт шамни тугатмайди. Муҳаббат бу ерда фақатгина сен бошингдан кечирмаган нарсаларнинг хотирасигина, холос. Эҳтимол, у бутун ҳаётнинг ўтмишидан ҳам, келажагидан ҳам муҳимроқ бўлиши мумкин. Чунки, у ҳозирги замонда сенинг орзуларингда, ҳар бир қилаётган ишингда, мумкин эмас деган тўсиқнинг ортида сақланган ҳолда, умид майдонларини кезиб, тўлиқ маънода ва баркамол хуснда яшайди.

Бироқ сенинг қиссанг бошқачадир, сен менинг ғоримдаги бир муаттар товушга рақс тушадиган ёруғ аланга каби эмассан...

Мана шу сўзлардан сўнг, китобни қўлимдан қўйиб, ўқиганларим ҳақида ўйлай бошладим. “Бир муаттар товуш, бир муаттар товуш” деб қайтарар эдим.

Шу пайт бир овоз қулоғимга чалинди, у хаёлимдагидек ғамгин эмас эди. Бу мен куйлагувчи гуллар оламида ғойиб бўлганимда, орзулар оламидан ғойиб бўлган дўстим Муроднинг овози эди.

Мурод ўзига келиб, мени чақирарди:

— Эй Форис, эй чавандоз, қаердасан?

— Мен бу ердан, сен ташлаб кетган жойдаман. Мен сенинг ухлайдиган бешигинга бордим.

— Ҳақиқатан ҳам, муаттар хонада ухлашдан ҳам яхшироқ нарса борми?!

У кўнглимга келган фикрни айтаётгандек эди. Бундан ҳам гўзалроқ қисса бўлиши мумкинми?! Мен уни албатта ниҳоясига етказишим керак. Мен кўнглимга кулоқ солиб, бир қинғир ишга қўл урдим. Мен уни кўйлагим ичига яширдим ва бу ҳақда Муродга айтмадим. Мен ўз-ўзимга уни эртага қайтараман дедим, лекин эртага нима бўлишини билмас эдим.

У мен томонга ўгирилиб:

— Калитни топдингми? — деб сўради.

Мен “йўқ” деган маънода бошимни чайқадим.

— Демак, Оллоҳ Таоло гаровдагиларни бўшатиб, адашганларни тўғри йўлга солгунча қуш маҳбуслигича қолаверади.

Биз Сулайёнинг хонасидан чиқдик.

Ўша кечанинг ўзида мен хонамга кирдим. Бу ер мен Сулайёнинг мафтункор маконини зиёрат қилганимдан сўнг энди тордай бўлиб кўрина бошлаганди. Мен ўғирлаб келган китобимни ўқиб, тун ўтказиш учун нарсаларимни тартибга солар эканман, кимнингдир чақирган овозини эшитдим. Бу қанақа овоз эканини англай олмадим. Хонамдан тўғри кема устига чиқдим. Тез-тез қадам ташлар эканман, бошимга бир нарса қулаб тушди-ю, хушдан кетиб йиқилдим. Ҳушимга келгач, атрофимда бир неча бесўнақай, кўпол одамлар менга ўқрайиб қараб турганини кўрдим ва кўрқиб кетдим. Туш кўряпман, деб ўйладим. Бир оздан сўнг бутунлай ўзимга келгач, бу туш эмаслигини англадим. Ўрнимдан турдим, бироқ оёқларим мени кўтара олмади ва мен яна йиқилиб тушдим. Кимдир бўйнимдан тортди, сўнг кўйлагимдан тортиб судрай бошлади. Мени суяб тургазиб, кейин ўтқизиб кўйди. Мен бундай таҳқирларга қаршилик қилишга ожиз эдим.

Бир барзанги аблаҳ қул кўйлагимдан тортиб:

— Мен буни хоҳлайман, — деди.

Шунда ғазабим кўзиб, ҳаёти гаровда турган кишининг ишини қилишга қасд қилдим. Унинг чангалидан кўйлагимнинг этагини шартта тортиб, болохонадор қилиб сўка кетдим:

— Ҳой аҳмоқ, тўнка, галварс, беодоб! Мени мана бундай судроқлаб, ҳар нарса қилса бўлаверади деб сенга ким айтди?

У менга қарамасдан Муродга ўгирилиб деди:

— Сен нима дейсан?

— Олавер!

Мен Мурод томонга ўгирилиб, қичқирдим:

— Йўқол! Дўст ҳам шундай қиладими?

Мени бошқа бир барзанги қул тортди. Мен “Ло ҳавло ва ло қуввато илло биллоҳи” дуосини замзама қилар эдим. У устимдаги кўйлагимни ечиб олди-да, ўзларининг бошлиғига берди. Бошлиқ кўйлакни кийиб, у ёқ-бу ёғига қарай бошлади. Маълум бўлдики, уларга менинг кўйлагим ёқиб қолган

экан, холос. Сўнг улар мени кўйиб юбордилар ва сал нарида турган катта кемага қайтдилар.

Шу пайт кўйлакнинг чўнтагидаги китобча эсимга тушиб қолди:

— Кўйлагим, кўйлагим!— деб қичқира бошладим мен. Мурод мени маҳкам ушлаб:

— Эсинг жойидами? Тирик қолганингга шукур қилсангчи, хумпар! Кўйлакни кўй! — деди.

Мен унга қичқираётганим сабабини айта олмадим, чунки китобни ўғирлаб олган эдим-да. Мен катта кема томон отилдим. Агар кимдир мени қўрққанидан ақлини йўқотибди, деган хаёлда ушлаб қолмаганида, мен денгизга кулаб тушишим аниқ эди.

Қароқчилар кула бошладилар. Кема тезда бандаргоҳдан узоқлашиб борарди. Мен кўйлагимга ачина бошладим. Мурод эса бу ҳолатимдан таажжубланар эди.

— Эй, Форис, Худо ҳаққи, мен сени ақли одамсан деб ўйлаган эдим. Худо ўзи сени бир асради! Қилган ишингни кўр-у!

— Ўчир овозингни, Мурод! Бўлмаса ўзимни денгизга отаман.

— Субҳоноллоҳ! Битта кўйлакка шунчами? Ахир жонинг омон қолди-ку?!

Билсам, қароқчилар мени иккита сабаб туфайли омон қолдирган эканлар. Бири уларга кема жуда ҳам камбағал бўлиб кўрингани (улар Сулайёнинг хонасига кирмаган эдилар) бўлса, иккинчиси, Мурод уларнинг каттасини (кўйлагимни кийиб олганини) таниб қолгани экан. Муроднинг онаси уларнинг қишлоғида сут сотар экан ва унга кўп яхшилик қилган экан. “Ота-оналарнинг яхшиликлари фарзандлардан қайтади”, деб ким айтган бўлса ҳам тўғри айтган экан.

Мен Муроддан сўрадим:

— Қароқчиларнинг кемалари қаерда тўхтайди?

— Кўйлагингнинг кетидан бормоқчимисан? — деди кулиб Мурод.

— Ҳа, бораман!

Муроддан мени ўша жойда ташлаб кетишини илтимос қилдим.

— Эсинг борми? Мен уларнинг қаердалигини қаёқдан биламан? Фақат улар ўлжаларини сотадиган ерга сен билан бирга боришим мумкин.

— Аллоҳ сенинг бу яхшилигингга ажрлар берсин! Сен менинг биродаримсан!

Бироз фурсатдан сўнг бизнинг кемамиз кичкина бандаргоҳда тўхтади. Мен Мурод билан хайрлашдим. Хайрлашиш учун Сулайёни сўрамадим. Хайрлашаётиб, Муроднинг кўзидан ёш думалади.

— Нега йиғлаяпсан? Худо хоҳласа, биз яна, албатта, учрашамиз.

Мурод мен Сулайёнинг китобини олган жойимга қайтариб қўйиш учун қаттиқ аҳд қилганимни билмас эди.

— Қўйлакни қидириб боришинг ҳалокатга олиб боради, мен сен учун йиғламаяпман, дўстим.

Мен у билан хайрлашиб, шаҳарча томон йўл олдим. Шаҳарчада ҳаёт қайнар эди. Заргар дўконининг олдида тўхтаб, “бу ерда меҳмонхона борми?” деб сўрадим.

— Ҳа, юринг. Мен сизни ўзим бошлаб бораман.

Заргар ўрнидан турди. Унинг оёқ-қўллари ингичка, ўзи чаққонгина, у ёқ-бу ёққа тез-тез аланглар эди. Мен унга эргашдим. У билан бозорнинг охиригача бордик, ўша ердаги масжиднинг ён томонидаги бир нақшинкор эшикни очиб, чақирди:

— Ҳо Али, меҳмон келди. Али!

Олдимизга бир ёш йигит пешвоз чиқиб, “Хуш келибсиз, амаки!” деди. Мен ҳалиги кишига миннатдорчилик билдирай деб, орқамга ўгирилдим, қарасам у аллақачон ғойиб бўлибди. Шундай қилиб, мен деворлари ёсмин гуллари билан ўралган чоғроқ ва шинам меҳмонхонада қолдим. Ҳовлида узум сўриси бор эди. Мен меҳмонхона ёнидаги масжидда намоз ўқидим.

Шаҳар кичкина бўлса-да, ундаги ҳар бир нарса шаҳар аҳлининг бойлигига ишора қилар эди. Мен бояги заргарнинг олдида бормоқчи бўлдим. Унга совға қилиш учун бир шишачада атир сотиб олиб, уни зарҳал иплар билан гулдор халтачага солдим. Мен заргарни дастлаб учратган жойга қараб йўл олдим. Заргар қизил қўйлак ва қизил якак кийиб олган эди. У бошида энг асл матодан қилинган қизил салла.

Салласининг печи бир томони елкаси оша белигача тушиб турар эди.

Саломлашиб туриб, дедим:

— Сизга раҳмат айтиб улгурмасимдан кетиб қолибсиз.

— Эй, кечирасиз. Мен дўконимга тезроқ қайта қолай, деб шошгандим.

У мени кўрпачага таклиф қилди ва таом ва ичимлик келтирди. Бутун кунни унинг дўконида ўтказдим. Зора оғзидан кўйлагимга боғлиқ бирор гап чиқиб қолар деган ниятда шаҳар ва унинг аҳли ҳақида суриштира бошладим.

Бироздан сўнг ундан сўрадим:

— Бу ерда кийим бозори қаерда?

— Қанақа кийим?

— Эркаклар кийими. Лекин менга янги кийим керак эмас.

— Эски кийим олмоқчимисиз? — ҳайрат аралаш сўради у.

— Ҳа, эски кийим. Биров кийган бўлса ҳам ҳечқиси йўқ, менга лойиқ бўлса бас, — дедим-да, кулдим. Бироқ заргар кулмади.

— Билмадим.

— Китоб бозори-чи, у қаерда?

— Хитой бозорида. Салим қоғозфуруш китоб сотади.

— Аввал кийим бозорини топайлик, у қаерда?

Заргар жавоб бериб улгурмасидан олдимизга бир неча хизматкорлар ва соқчилар ҳамроҳлигида бир аёл келди. У ёпиниб олган ёпинчигини умримда кўрмаган эдим. Аёл оқ отлар қўшилган ихчам аравадан тушиб келди. Арава ҳам қимматбаҳо шойи мато билан қопланган эди. Аёл тўғри заргарнинг олдига келди. Заргар уни ўрнидан туриб кутиб олди ва илиқ саломлашди. Улар ўзаро суҳбатлаша бошладилар. Сўнг аёл жавоҳирлар солинган тилла кути чиқариб, унинг ичидан ажойиб ишланган нафис сирғанинг биттасини олиб, заргарга узатди. Заргар сирғани синчиклаб текшириб кўрди-да, сўнг аёлга пулини берди. Аёл аравага қайтди, унга хизматкорлари эргашди. Шу билан улар кетишди.

— Бу аёл ким? Сизга сотган бир дона сирғанинг нархи дўконингиздаги барча моллар нархи билан тенг келади-я?

Заргар жавоб беравермагач, яна сўрадим:

— У сизга сирғани жуфти билан сота олмасмиди?

ആര്യം ആര്യം ആര്യം ആര്യം ആര്യം

ആര്യം ആര്യം ആര്യം ആര്യം ആര്യം

ആര്യം ആര്യം ആര്യം ആര്യം ആര്യം

ആര്യം ആര്യം ആര്യം ആര്യം ആര്യം

— Йўқ, сота олмасди, — деб жавоб берди заргар.

— Ажабо, нега?

— Агар сиз буни билишни хоҳласангиз, уни сизга сирғанинг соҳибаси айтиб бера олади.

— У яна қачон қайтиб келади? Ундан қачон сўрашим мумкин?

— Сиз кўрган аёл сирғанинг соҳибаси эмас. Сирғанинг соҳибаси бозорга чиқмайди.

Унинг жавобидан таажжубга тушдим, лекин билдимки, у менга айтган гапидан бошқа ҳеч нарса демайди.

* * *

Эртаси куни “ал-Ато” кемаси келиб тўхтаган бандаргоҳга бордим. Мен одамларни оралаб, у ёқдан-бу ёққа юра бошладим. Қани энди, мен билан гаплашадиган, мени кўйлагим ва китобга олиб борадиган бирор одамни топа олсам, деб уларни кузата бошладим.

Бир вақт бир қарияга кўзим тушди, у олдидан ўтаётган одамларга ва кемаларга тикилиб ўтирар эди. У билан саломлашиб, ёнига ўтирдим. У ҳам, мен ҳам анчагача индамай ўтирдик. Бирмунча фурсатдан сўнг у менга деди:

— Денгиз боламни олиб кетди, уни қайтарармикан ёки..?

— Амаки, қандай қилиб олиб кетди? Нима, ҳалок бўлдимми?

— Йўқ, олиб кетишди.

Бироз сукут сақлаб тургач, қария деди:

— Йўқ, олиб кетишди, чунки у хонимга сирни фош қилишдан бош тортди.

— Қайси хонимга?

— Самода яшайдиган хонимга.

Мен бошимни чайқадим, кўнглимга “бу одам ақлдан озган” деган ўй келди.

Қария ўрнидан туриб, ҳорғин қадам ташлаганча мендан узоқлаша бошлади. У кўздан ғойиб бўлгач, вужудимни қизиқиш ҳисси қамраб олди. Дарров заргар дўстимнинг олдига бориб, кўрганларимни унга гапириб бердим. У кулиб, деди:

— У Саад ал-Модий.

— Унга нима қилган?

Заргар менга қараб:

— Эй Форис, сен ўзи бу ёқларга нимага келгансан? Бориб кўрадиган қариндош-уруғинг ёки шуғулланадиган тижоратинг бўлмаса?

— Мен йўқотганимни қидириб келдим.

— У бани башарданми?

— Йўқ, у матодан.

— Субҳоноллоҳ! Сен яна анави қарияни ақлдан озган деб ўйлайсан!

— Биродар, ахир менинг нарсамни ўғирлаб кетишди!

— Ўша ўғри бизнинг орамизда эканми?

— Билмадим.

У им қоқиб, сўради:

— Хўш, нима қилмоқчисан?

— Билмайман.

Мен меҳмонхонага қайтдим. Ичимни ит таталар эди. Бозорда кўйлагимни ҳам, Сулайёнинг китобини ҳам топа олмадим. Бу шаҳарчада уни қандай қилиб топиш мумкин эканлигини маслаҳат берадиган бирор кимса ҳам топа олмадим. Эртаси куни Саадни излаб, бандаргоҳга қайтиб бордим. У кечаги жойида денгизга қараб ўтирар эди. У билан саломлашиб, ёнига ўтирдим. Уни гапга солишга уриниб кўрдим. Бироқ у денгиздан кўз узмаганча чурқ этмас эди.

У анчагача ўтирди, кейин ўрнидан туриб, кета бошлади. Мен унинг қаерда туришини билиб олиш учун ортидан эргашдим. Қария шаҳардан ташқарига кетадиган йўлдан юриб борарди. У бир аравага чиқди-да, шаҳардан узоқроқдаги тепаликда жойлашган қасрга қараб кетди. Мен унинг кетидан бордим. Қаср девори харсанг тошлардан қилинган бўлиб, у ерда яшил дарвоза бор эди. Дарвозанинг икки ёнида икки соқчи турарди. Мен уларга салом бериб, сўрадим:

— Саад ал-Модий шу ерга кириб кетдими?

— Ҳа, нега уни сўраяпсан? — дейишди соқчилар.

— Мен уни зиёрат қилмоқчи эдим.

Улар бир-бирларига қараб, таажжубланиб дейишди:

— Худо ҳаққи, биз уни танибмизки, ҳеч ким келиб уни зиёрат қилмаган.

Соқчилардан бири сўради:

— Зиёратнинг сабаби нима?

— Дўстлик! Худо сизларни доим ўз паноҳида асрасин! Ёки бошқа сабаб билан ҳам зиёрат қилинадими?

— Биз уни билибмизки, у бирор нарса талаб қилмаган, ҳатто дўстликни ҳам. Сен шу ерда тура тур, бориб сўрайлик-чи.

Мен ўтирган жойимда атрофга назар сола бошладим. Бу ернинг тупроғи қизил рангда эди. Дарахтлар баланд-баланд, улардан таралаётган муаттар ҳид ҳавони тўлдирган эди. Денгиз ҳам баралла кўриниб турарди. Қаср шаҳардан ташқарида бўлса-да, унча баландда эмасди. Шу топ соқчилардан бири мени чақирди.

— Орқамдан юр!

— Хўп бўлади.

Биз боққа кирдик, у ерда турли рангдаги экинлар ва анвои мевали дарахтлар бор эди. Мен у кишидан сўрадим:

— Бу қаер?

— Бу самонинг қасри.

Биз бироз юриб, катта дарвозадан кирдик.

— Сен шу ерда ўтириб тур. Ҳозир сени Сааднинг олдига олиб боришади.

Мен раҳмат айтиб, ерга чўкдим. Бироқ туриб қасрни томоша қилгим келди. Ҳолбуки бу одоб доирасидан ташқарига чиққан бўлар эди. Мен меҳмонхонага кирдим, у ернинг деразасидан боғ кўриниб турар эди. Боғда шохи дарахт орасига кириб қолган бир кийикни кўрдим. У ҳар қанча уринмасин, шохини чиқара олмаётган эди. Мен деразадан ошиб тушиб, кийикнинг олдига бордим-да, шохини дарахт шохлари орасидан чиқариб юбордим ва у дик-дик сакраб нари кетди. Атрофга қарадим. Боғда бинафшалар қийғос очилиб ётарди, уларнинг новдалари унча баланд бўлмаса-да, гуллари мўл эди. Бинафшазор атрофида турли рангдаги кушлар чарх уриб учиб юрар эди. Қаерга борманг, қулоғингизга сувнинг шилдираши чалинади-ю, бироқ унинг қаердан келаётгани маълум эмас эди. Шуларга мафтун бўлиб томоша қилиб юрар эканман, бир кичкина бинонинг олдига келиб қолдим, деразадаги пардаларини шаббода ҳилпиратиб ўйнар эди. Олдинда ҳавзача бўлиб, унда оппоқ нилуфарлар сузар эди. Бу гўзал бинонинг ичида нима борлигини кўриб ҳам улгурмаган эдимки, қандайдир аёлнинг овози келди:

— Ҳой сен, бу ерга қандай кириб қолдинг?

Мен нима дейишни билмай, шошиб:

— Адашиб қолдим, — дедим. — Кечирасиз, мен Саад ал-Модийни кўргани келган эдим.

— Бу ёққа юр!

Мен унга эргашидим. Атрофга аланг-жаланг қарар эканман, ўзимча: “Ҳозир каллангни оладилар, эй Форис!” — дердим қайта-қайта.

— Хўш, ўтир-чи.

Мен ўтирдим, ўртамизда парда бор эди.

— Сен уни нега кўрмоқчисан?

— У менга бир гап айтган эди. Шу гапнинг тагига етмоқчи эдим.

— Қанақа гап экан у?

— У айтдики, денгиз унинг ўғлини олиб кетганмиш.

— Нимагалигини айтмадимми?

— Бола хонимга сирни очмаган экан. Ўша хоним сиз эмасмисиз мабодо? — дабдурустдан дедим мен.

Аёл саволимга жавоб бермай:

— Бу ерга фақат шунинг учун келганмидинг? — деб сўради.

— Бир сабаб остида бошқа бир сабаб ётади, — жавоб бердим мен. — Худо ҳаққи, эй хоним, мен сизларнинг бу чиройли шаҳрингизга фаройиб сабаблар билан келиб қолдим. Агар истасангиз, мен сизга сўзлаб берай.

— Мен сени бу ерга нималар бошлаб келганини билишни хоҳлаганим учун сўрадим. Акс ҳолда сени соқчилар ўлдирган бўлардилар. Бироздан сўнг улар сени ахтариб келиб қолишади.

Хоним гапини тугатмасданоқ, соқчилар ҳаллослаб кириб келишди. Хоним уларга қараб:

— Уни шу ерда қолдиришлар. Асмани чақиринглар, — деди.

Сўнг менга қараб:

— Энди қиссангни сўзлаб бер, — деди.

Мен унга ўз юртимдан ва уйимдан қандай қилиб чиққанганимни, Муроднинг кемасига миниб, йўлга тушганимни, Сулайёнинг хонасига қандай кирганимни, у ердан китобни олганимни ва ўша китоб сабабли бу ерга келиб қолганимни сўзлаб бердим.

— Сулайё ким?

— У бир соҳибжамол, тирик жонларни маҳбус қилган.

Хоним деди:

— Ҳой бола, билгинки, тирик маҳбус бўлмайди, ҳур қул бўлмайди!

Хонимнинг мени “бола” дегани кўнглимга ботди. Ово-зидан унинг кўпни кўргани, ҳаётнинг пасту баландини яхши билишини англадим.

— Сен йўқотган ва сени сарсон қилган китоб қанақа китоб экан?

— Агар хоҳласангиз, мен сизга сўзлаб бераман, у менинг хаёлимга ўрнашиб қолган.

— Сўзла!.. Ҳа, айтгандай, исминг нима эди?

Мен унга исмим “Форис” деб жавоб бердим ва қиссамни бошладим. У жим қулоқ сола бошлади.

У азбаройи узоқ сукут сақлаганидан, мен уни ё ухлаб қолди, ёки кетиб қолди деб ўйладим.

Анчадан сўнг сўрадим:

— Балки, хонимни зериктириб қўйгандирман?

— Ҳикоянгни сўзла, ҳой бола!

Мен ҳикоямни давом эттириб, “муаттар бир овоз” деган жойда тўхтаб қолдим.

— Нега жим бўлиб қолдинг? — деб сўради хоним.

— Шу ерда ҳикоямни унутиб қўйдим.

— Сен уни шу ерда топасан, иншооллоҳ, — деди.

— Қандай қилиб?

— Аввал сўзларимга қулоқ сол.

Хоним атиргул қиссасини худди атиргул тилидан сўзлаётгандек сўзлай бошлади:

— “... Фор шайхи чўпонга ўз ғоридаги ёруғ шамлар ҳақида эслатар экан, айланиб, куйлай бошлади:

Мовий олов каби лов этиб ёниб,
Ёдга келар тушлар, сўнг яна кетар.
Ровий хаёлига келгани замон
Жон бахш этар унга, ёнар ва кетар.

Сўнг шайх давом этди:

— Шунинг учун ҳам мен сенга ёрдам бераман. Сен энди Ойнинг машуқаси олдига бор.

Чўпон отлардан бирини миниб, узоқ тоғлар сари йўл олди. У кўп йўл юрди, йўл юрса ҳам мўл юрди. У Ой Ерга тушаёт-

ган пайтида унинг хушбўй ҳидини қандай қилиб сақлаб қолиш ҳақида ўйлай бошлади. Шу ўйлар билан кўл бўйига етиб келгач, кўрдик, тун зулмати кўлни ўз оғушига олган, у тинч эди. Кўлнинг чети кўринмасди, у худди бахт-саодатнинг мафтункор нуридан чарақлар эди. Чўпон дарахт тагида ой нури кўл қалбини тўлдиришини кутиб ўтирди. Бутун вужудини хотиржамлик ҳисси чулғади, сўнг мудроқ босиб, ухлаб қолди. Бироз пинакдан сўнг юзига хушбўй ҳид қатралари тушиб, ўзига келди. У марваридларни очиб, ердаги нур қатраларни йиға бошлади. Шундан сўнг, чўпон бу жойни тарк этди.

Сора атиргулнинг ҳикоясини бўлиб сўради:

— Унинг маҳбубаси Нуронга нима бўлди?

Атиргул жавоб берди:

— У шу тариқа кунларини ўтказиб юраверди. Гуллардан сукут сақловчи бўстон яратар эди. Бўстоннинг сукут сақлаши бамисоли унинг кўзларининг сукут сақлагани каби эди. У тўқиётганда бармоқлари қалби сари йўл оларди. Гиладельнинг бирор қисмини битирганда унинг қўли юраги устида бўлар эди. У гўёки, далаларнинг муаттар шаббодасини сезаётгандай эди. Гиладельни тўқиб бўлиб, қуёш кўрсин деб уни ташқарига олиб чиқди.

Сора атиргулга қараганида, кўзларида ҳайрат акс этар эди.

— Демак, сени Нурон яратибди-да!

Атиргул жавоб берди:

— Ҳа, биз Нурон ижодининг маҳсулотимиз. Сен бизнинг сукутли суратларимизда эшитган ҳар бир ғамгин оҳларимизда ва шодон кулгуларимизда, кўзларимизни қоплаган кўз ёшлари томчиларида ёки юзларимизга оқиб тушган кўз ёшларида, инсонни ғамга солган ёки хурсанд этган ҳар бир фикрда бизни яратганнинг қўли бор. Бизнинг сукунатли шаклимиздан сен англаган ҳар бир шод этувчи ёки қайғуга солувчи сўзда у бизни умидлар ва ғамлардан гилам қилиб ясаган. Дастгоҳ “қиличи”нинг ҳар бир тортишида гул бор, улар биз орқали тўлиқ ҳаёт касб этадилар ва биз орқали нутилмас бетакрор қиссага эга бўладилар.

— Субҳоноллоҳ! Ҳар бирингиз ўз тўқимангиз хотирасида инсон ҳаётини ҳикоя қиласиз... Лекин икки севишган қалб учрашдими?

— Албатта, — деди атиргул. — Албатта!

Улар учрашганларида, йигит қиз билан оҳ чекиб кўришди. Қизга қараб кўзлари тўймас эди. Йигит қизни қандай билган бўлса, шундай қолган, ўзгармаган эди. Аммо вақт ўтиши билан йигит сочига оқ оралаган эди. Йигит қизга янада мулойимлик билан тикилиб боқарди. У ойнанинг кўз ёшлари солинган қутичани олиб келган эди бу ерга. У қизнинг пешонасига меҳр билан атир суртди. Қиз кўзларини йигитга тикди, бошини унинг елкасига қўйиб, жилмайди.

Сора сўради:

– Йигит нима деди?

– Эҳ, Сора! Йигит эса жим тураверди. Мен ҳам энди унинг сўзлари сукунат ўчоғида йўқ бўлиб кетиши учун жим тураман. Сен қўшиқ қуйлайсанми, Сора?

– Йўқ!

– Биз яна учрашганимизда, атиргуллар каби қандай куйлашинг мумкинлигини ўргатиб қўяман.

Хоним жим бўлиб қолди. Мен қаттиқ ҳайратга тушиб дедим:

– Эй хоним, сиз бу қиссани биласизми?

– Қандай қилиб билмай, ахир, бу ота-онамнинг қиссаси!

Мен бир сўз айтолмай қолдим. Хонимнинг овози қулогимга чалинди:

– Асма, бегонани менинг олдимга киритиб юбор.

Мен хавотир бўла бошладим, энди унинг овозига ўрганиб қолган эдим. Мен учун у мен билан суҳбатлашаётгани ҳам етарли эди. Бироқ мени қизиқиш чулғаб олди. Асма пардани кўтарди. Мен ўрнимдан туриб, пастга қараб, бу муҳташам хонага кира бошладим. Хоним бир каравотда ўтирар, у ердан боғ ва чарақлаган ҳавза кўриниб турар эди. Ҳавза биллур идишларга экилган гуллар билан ўралган эди. Бу жойда каптарларнинг гу-ғулашию шабаданинг пардаларни ҳалпиратиб ўйнаётган овози эшитилар эди.

– Ҳой, Асма. Саадга айт. Мен у билан гаплашмоқчиман.

Сўнг мен томонга қараб:

– Ҳой Форис, сен яна бошқа қиссани билишни истайсанми? – деб сўради.

Дунёдаги энг гўзал аёллар қанақа бўлишини кўриш учун бошимни кўтардим. Эҳтимол, у ёшлигида парилардан ҳам гўзал бўлган бўлса керак, йўқ, у чиндан-да гўзал бўлган,

кўзлари атиргул рангида эди. Табассуми гунчадек бежирим, тишлари эса териб қўйилган марварид доналари каби эди. Бошига кўк дуррача ўраган, қордек оппоқ сочлари елкаси оша тушиб, хипча белигача бош урарди. Мен ўзимча дедим:

— “Эй, Форис, ҳаётингда бу аёлга тенг келадиганини кўрмагансан, ажабо! Эҳтимол, Оллоҳ Таоло унинг қизини сенга жаннатда насиб этар”. Мен ихлос билан Оллоҳга дуо қилдим.

Хоним қайта сўради:

— Ҳой бола! Мен сендан “Яна бошқа қисса сўзлаб берайми?” деб сўрадим. Саад ал-Модийнинг қиссасини.

Унинг ҳусну жамолига маҳлиё бўлиб қолганимдан хижолат бўлдим.

— Мен хоним саховатининг гаровидаман, — жавобан дедим мен.

— Эй Форис, Саад ҳар куни чиқиб, денгизга боқиб, кутиб ўтиради. Эҳтимол, замон унинг ўглини қайтарар. Аслида, Сааднинг ўгли бўлмаган. Агар сен унга “Эй, Саад, сенин ўглинг йўқ!” десанг, у: “Менинг албатта ўғлим бўлиши керак эди, лекин уни денгиз олиб кетди”, деб жавоб беради.

— Унинг мавҳум ўгли очмаган сир нима эди?

— Саад, “Хоним бу сирни билмайди, агар унга айтилганда, аҳвол бошқача бўлар эди”, деб ўйлайди.

— Сен самода яшайдиган Хониммисан?

— Ҳозирча эмас, лекин яқинда иншооллоҳ! Сен кўрган Саад ал-Модий меникида яшар эди. У эримнинг отларини боқар эди. Мени ёшлигидан яхши кўриб қолган эди. Лекин у ўзининг муҳаббатини ҳеч кимга фош этмаган. Сирини ичида яшириб юраверганидан бир куни ақлдан озиб, мажнун бўлган. Бу анча замонлар олдин содир бўлди. Ўғли менга айтмаган ўша сир унинг севгиси эди, уни денгиз олиб кетган. Саад унинг қайтишини кутади, худди овоз ўз аксодосини кутгани каби.

Саад қиссасини тугатгач, хоним мендан сўради:

— Эшитдингми?

Мен диққат билан қулоқ солиб турар эдим. Узоқдан най овози эшитилди. Овоз ғоят ширали эди. У шайхнинг ғоридаги шам ёғдусида рақс тушаётган соялар овози каби эди.

— Қандай гўзал! — дедим хонимга.

— Бу Саад мен билан суҳбатлашяпти. У мен билан сўзлар орқали суҳбатлашмайди, чунки у менинг ўлишимни билади...

— Оллоҳ сенинг умрингни узоқ қилсин, тани-жонингни соғ қилсин, — дедим.

— Табибларнинг айтишларича, менинг бу дунёдаги куним битишига бир ойдан кам вақт қолган... Сен яна бошқа қисса тинглашни хоҳлайсанми?

Мен нима дейишимни билмай қолдим, Сааднинг охи ва бундай аёлнинг ёруғ дунёни тарк этиши мени қайғуга солди, билмадим нима учун? Мен:

— Ҳа, — деб жавоб бердим.

— Ҳой бола, нега ғамгин бўлиб қолинг? — кулиб сўради хоним.

— Мен сенинг ўлишингни хоҳламайман.

— Ажабо! Мен тўқсон йилдан ортиқ умр кўрдим.

Мен ўлим ҳақидаги мавзуни бошқа ёққа буриш учун сўрадим:

— Сен Сааднинг муҳаббати ҳақида билганингни у биладими?

Хоним “йўқ” дея бош силкитди.

— Нега?

— Сен унинг ўғлини денгиз ҳалок этишини хоҳлайсанми?

— Ахир унинг ўғли йўқ-ку, буни ўзинг айтдинг-ку.

— Ҳа. Лекин у ўйлайдики, агар ўз вақтида бу сир очилганда, эҳтимол, аҳвол бошқача бўлар эди. Ўғли унинг орзуси. Агар у қайтса ва сирни менга хабар қилса, мўъжизалар бўлиши мумкин.

— Сен уни севасанми?

— Фақат уни севаман. Кулоқ сол, болам! Мени ўз муҳаббатини изҳор қилиши мумкин бўлган ва муҳаббатини изҳор қилишга қодир бўлмаган кўплар севди. Мен уларнинг ҳаммасининг ҳаётида бўла олмайман. Мен уларнинг фақат ҳаёлида яшадим. Мен сенга айтганимдек, тирик жон маҳбус бўлмайди, озод қул бўлмайди. Биласанми, эй Форис, тананнинг ҳар бир аъзоси қул бўлиши мумкин, балки у сен уни озод қилгунингача маҳбусдир. Оқил инсон ўз умрини уларни озод қилиш учун ўтказди. Агар сен чин дилдан хоҳласанг, сен қолган аъзоларингни озод қиласан. Шунда сен уларни ҳур кўзи билан кўрасан, виқор билан одим ташлайсан,

қўлингни кўксингга қўйиб саломлашасан, олим тили билан сўзлашасан, сен барча завқлар соҳиби бўласан. Мени бундан бошқа нарса ўйлантириши мумкинми?

— Хоним, ҳалиги қисса нима ҳақида эди?

— Мен сенга Нуроннинг қизига нима бўлгани ҳақида сўзлаб бермоқчиман.

— Бизга Нурон қизи ҳақида эшитишни насиб этгани учун Оллоҳга шукур!

— Эй Форис, билгинки, ҳар бир нарса замирида бир ҳодиса яширинган бўлади. Биз буни англамасак ҳам, тақдирига ёзилган унга йўлиқмай ўтиб кета олмайди. Сен Шарнайс каби бўлиб қолишдан эҳтиёт бўл!

— Шарнайс ким?

— У ўз хазинасини ерга кўмган ва у ерни булутнинг соясига қараб жойини белгилаган, кейин жойни адаштириб, хазинасини йўқотган одам.

— Худо ҳаққи, ҳаммамиз Шарнайсмиз, — дедим кулиб.

Хоним ҳикоясини бошлади:

— Менинг ҳаётим келажак дунёдан яхши эди. Отимни миниб яшил яйловлар сари отланардим. Менга энг моҳир чавандоз эркаклар ҳам ета олмас эди. Хоҳлаган еримга борар эдим. Сўнг ота-онамининг бағрида эркаланиш учун қайтар эдим. Менга энг яқин дугоналарим ҳамроҳ бўлар эди. Биз боғу бўстонларда ўйнаб-қулар эдик. Бизнинг бу дунёда соч ўришдан бошқа ҳеч қандай ғамимиз йўқ эди. Балки соч ўришни ҳам ўйламас эдик. Кунлардан бир кун муҳаббатнинг эсига менинг юрагим тушиб қолди. Мен севиб қолдим. Менинг дунём ширин соғинчлару азобли умидларга тўлиб-тошди. Қайлигим энг саховатли ва энг фазилатли кишилардан эди. Оллоҳ унга шунча фазилатлар берган эдики, эзулик тажассумининг ўзи. Мен тўйимиз қачон бўлишини ўйлаб, кунларни санар эдим. Улар билан ўйнашар, улардан битгасининг мени келин қилиб олиб кетишини кутар эдим.

Ниҳоят кутилган вақт ҳам етиб келди. Мен тўйга бекаму кўст тайёргарлик кўрдим. Мен бўлғуси эрим юртига бахтсаодат ва иззат-ҳурмат карвони-ла кетаётган эдим...

Эрим ўз маҳбубасини интизорлик билан кутар эди.

Лекин ҳеч қанча вақт ўтмай, бошимга бир мусибат тушди. Мен ёвузликка гирифтор бўлдим. Карвонимизга қароқ-

чилар ҳужум қилдилар ва мени чўри қилиб олиб кетдилар. Мен ҳур бўлиб туғилганнинг бошига бундай офат тушмайди деб ўйлар эдим, афсуски, бунинг акси бўлди.

Мен ажални чақирардим, бироқ у келмасди. Мен нажот истаб ёрдамга одамларни чақирардим, бироқ бирон зот ёрдам қўлини чўзмасди. Мен бахт-саодатга эришаман деб турганимда, тақдир мени ҳақорат чоҳига улоқтирди. Мен ўлмадим, мен яшадим. Ҳеч қанча вақт ўтмай, мени бир бек сотиб олди. Мени олиб қочганлар унга ишласалар керак. Ўша менинг эрим бўлди.

Мен умримни у билан ўтказдим. У мени Сааддан кўра икки баравар кўпроқ севиб қолди. Бироқ мен уни мени асир қилиб олганини, кўз ёшларимни “олди-сотди”га айлантирганини асло кечирмадим. Мен тўй оқшоми келинлик либосини кийган, ясанган ҳолда пешонамга ёзилгани шу шум тақдирга йўлиқдим. Ота-онам берган бойликдан ўша машъум куни таққанам шу сирға қолган эди. Асмадан унинг бир донасини сотиб, менга кафанлик олиб келишни сўраган эдим. Мен ўз-ўзимга шундай аҳд қилдимки, эримнинг қарамоғида қанча яшамайин, фақатгина ҳалол молимга яшайман...

Мен хонимдан сўрадим.

— Сирғанинг жуфтига нима бўлди?

Хоним кулиб жавоб қилди:

— Ҳақиқатан ҳам бундай саволни фақат сендек йигит сўрайди, холос, эй Форис. Унинг жуфтини қизимга мен қилган ишни қилиши учун, фаришталар билан бўладиган учрашувни ҳаром мол билан ифлос қилмаслиги учун бердим.

Шундан сўнг хоним бироз сукут сақлади-да, деди:

— Сенга ҳикоя қилиб берган қиссаларим бугунга етар.

— Биласизми, Асма сирғани сотгани келганида мен заргарнинг дўконида эдим.

Хоним бошини силкитди ва:

— Энди бор, болам, бора қол! Худо ўзи сени ўз паноҳида асрасин! — деди.

— Саад ал-Модийни зиёрат қилсам майлими?

— Унга нима гапинг бор эди?

— Мен у билан суҳбатлашаман, дўстона муносабатда бўламан.

— Майли, сен айтгандай бўла қолсин. Сен ундан Суффон чўлоқнинг олдига олиб боришини сўра.

— У ким?

— Учрашганингда биласан.

У Асмани чақириб, Сааднинг олдига олиб боришни, унга Суффоннинг жойини кўрсатиб қўйишни тайинлади.

Мен унинг хузуридан чиқиб, бу каби инсоннинг ҳаётдан кўз юмаётганидан афсусландим, шу топ унинг алам билан оҳ тортаётганини эшитдим.

Мен Сааднинг олдига бордим, у билан ўтирдим. Асма хоним айтган гапни айтар-айтмас, у сакраб турди-да, “Кел, биродар, кела қол!” — деди.

Мен у билан қаср ичида бир жойга қараб юра бошладим. Биз юриб бир лаҳм йўлга етиб келдик. У ердан юриб, бир темир эшикка дуч келдик. Саад менга қараб, “Эшикни оч”, деди. Мен қанча уринмайин, уни оча олмадим. У эшикни ҳасса билан тақиллатиб: “Эй Суффон, оч эшикни, бу мен — Саадман”, — деди. Охири урина-урина эшикни қия очишга муваффақ бўлдим. Биз эшикнинг қия очилган жойидан ташқарига чиқдик. У ер кенг ва гаройиб жой эди. Атрофни сув қоплаганди, у ерда қатор устунлар бўлиб, уларнинг бир учи сувда, иккинчи учи эса баланд, қоронғу томда йўқолиб кетар эди. Биз тош зиналардан сув ичига тушдик. Саад: “Қайиққа чиқамиз”, деди.

Биз кичкина қайиққа чиқдик. У темир чўқмор билан тошга боғланган эди.

Мен эшкак эшиб, Саад айтган томонга қараб борар эдим. Бир неча дақиқа ўтмасдан, денгиз кириб кетадиган катта бир ғорга етиб келдик, у ерда кемалар ва одамлар ҳам йўқ бўлиб кетар эди. Шу пайт кимдир қичқирди:

— Саад, сен билан келган ким?

— Бу йигитни сенинг олдингга хоним юборди.

— Худо ҳаққи, хоним менга фақат маломату газаб юборди деб ўйлар эдим.

Биз қайиғимиздан тушдик ва мен унга салом бердим.

— Суффонга саломлар бўлсин!

Не кўз билан кўрайки, у менинг қўйлагимни тортиб олган қароқчи эди. Мен унинг гарданидан олиб, қичқира бошладим:

— Ҳа ўғривачча! Сен ўшасан!

У мени ўзидан итариб юборди-да, Саадга юзланди:

— Хоним хузуримга қаёқдаги жиннини ҳам юборадими?

– Балки сендан ақллироқдир, эй ўғри, қани кўйлак?

Суффон бироз ўйланиб турди-да, кейин:

– Қайси кўйлак? Қанақа кўйлак? – деди.

– Тортиб олганинг эсингда йўқми, пасткаш?

Мен яна унга ташландим, у мени яна итариб юборди. Мен йиқилиб тушдим. У устимга ўтириб олди.

– Энди эсладим, Муроднинг кемаси... – деб кула бошлади у бир вақт.

– Нега куласан? Эй аблаҳ, ҳаётимни барбод қилдинг.

У баттар кула бошлади, кула-кула ерга думалаб қолди. Сўнг қорнига ағдарилиб:

– Нима, сен ҳаётингни расво қилганимдан кўра жонингни олганимни афзал кўрармидинг? – деди.

Саад қичқириб:

– Суффон, ундай қилма! У ахир хонимнинг меҳмони! – деди.

Шундан сўнг Суффон қадини ростлади-да:

– Нима истайсан? – деди.

– Кўйлагимнинг чўнтагида китоб бор эди.

– Ҳа.

– Китобни қайтиб бер! Кўйлакни бош-кўзимдан садақа қилдим.

– Шуларнинг барини эсингдан чиқариб юборсанг нима қиларди.

– Китобни эмас, аммо, Суффон!..

– Мадомики, сен хонимнинг меҳмони экансан, сенга ҳурмат кўрсатиш керак. Сен буни қолдиргин-да, ўзинг кетавер.

– Йўқ, Саад, агар сен шундай қилсанг, хонимнинг жаҳли чиқади, – дедим.

– Хонимнинг жаҳли чиқмайди. У сени Суффоннинг олдига олиб бор деган. Қасрга қайтариб олиб кел демаган.

* * *

Саад мени ташлаб кетди. Кўнглимда хавотирлик бор эди: “Худо ҳаққи, сен яхши кўришга муносиб эмассан!” Мен кўнглимда шубҳа билан унинг кетидан меҳмонхонасига бордим. Атрофимизда турли хил нарсалар бор эди, албатта, улар-

нинг барчаси ўғирланган ва тортиб олинган буюмлар эди. У менга илтифот кўрсата бошлади. Билдимки, у қувноқ улфат экан. Денгизчилар ҳақида турли ҳикояларни сўзлай бошладди, сўнг сўради:

— Мурод аканинг кемасига қандай қилиб келиб қолдинг?

— Агар сенга тушим туфайли десам ишонасанми?

— Қандай қилиб?

Мен унга кўрган тушимни, қандай қилиб уйимдан чиқиб кетганимни айтиб бердим.

— Худо ҳаққи, мен тушга ишонадиган одамман. Бир куни Александриялик бир кишини учратган эдим. У Африкадан тижорат сафаридан қайтаётган экан. Мен унга ҳамсафар бўлган эдим.

Мен Суффондан сўрадим:

— Ҳамроҳ бўлдингми ёки тунадингми?

— Йўқ, у пайт мен ҳали қароқчи бўлмаган эдим.

Оллоҳнинг инояти ила қароқчи бўлганимга қадар катта бир савдо кемасида денгизчи бўлиб хизмат қилар эдим...

— Субҳоноллоҳ! Сен ўғри бўлганингга Худога шукур қиляпсанми? Оллоҳ бундан узоқдир.

Суффон кулиб, деди:

— Ундан бошқа макруҳларга шукур қилинмайди.

Сўнг жиддий оҳангда давом этди:

— Ана шу александриялик киши ё уйқусида кўрган тушини, ёки бошидан кечирган воқеани гапириб берган эди.

— Эй Суффон, эҳтимол мен туш кетидан туш қидириб чиққанга ўхшайман.

— Эҳтимол, шундайдир, лекин унинг туши фаройиброқдир.

Унда гапириб бер.

— Александриялик биродаримиз менга гапириб беришича, у Африкадаги тижорат қилган бозорида Машриқдаги ўз қавмлари бағрига қайтиш учун кемага чиқишидан олдин бир марварид сотиб олибди. Марварид шу қадар чиройли эканки, унга қараб тўймас экан. Кейин уни бир халтачага солиб, липпасига жойлабди ва сафарга ҳозирлана бошлабди. Сўнг “ал-Мабрука” исмли кемага чиқиб, йўлга тушибди.

Ўша кеча у бир туш кўрибди. Тушида бир жойга кириб қолганмиш, бу ерга қандай кириб қолганини ўзи билмас эмиш. Бор-йўқ билгани — у ниҳояси кўринмайдиган катта

бир саройга олиб келувчи улкан зиналарга сўнги қадамларини қўйган эмиш. Бу сарой неча йиллардан бери бўш ётган бўлиб, арвоҳларга маскан экан. Одам боласининг қадами етмаган эмиш.

Бу мустаҳкам мозий ва хавфли ҳозирги замон учрашуви эди. У атрофга қараб аланглар экан, бу ерда ундан бошқа яна кимнингдир борлигини ҳис қилди. Тўсатдан бир қизнинг ташқарига шошилиб чиқиб кетаётганини кўрди. Ким бўлди экан бу қиз? — деб ўйлади у. Қандай қилиб ундан олдин бу ерга келиб қолди? Ахир, у кирганида, бу ерда ундан бошқа ҳеч ким йўқ эди-ку!

У албатта қизга етиб олиши, унинг кимлигини сўраб-суриштириши керак. У қизнинг кетидан бориб, чақирди, кимлигини сўради. Қиз таққа тўхтади. Бироздан сўнг тилга кирди. Унинг сўзларидан чуқур меҳр ва илиқлик ёғилиб турарди. Қиз ундан гапирётган пайтида сўзини бўлмаслигини сўради. Унга ўтир деб ишора қилди. Сўнг у кафтларини кўриши учун қўлларини ўгириб очди. Унинг кумуш саҳфадек, кафтларида ёзув пайдо бўлди.

— Ўқи, эй йигит!

Александриялик ёруғ кафтлардаги ёзувни ўқий бошлади, унинг ўқиганлари ҳозиргина у билан юз берган ҳодисалар эди:

У бир жойга кириб қолибди-ю, қандай кирганини ўзи ҳам билмас эмиш. Бор-йўқ билгани — у ниҳояси кўринмайдиган катта бир саройга олиб келувчи улкан зиналарга қўйган сўнги қадамлари эди. Бу сарой неча йиллар бўш ётган бўлиб, арвоҳларга маскан экан. Одам боласининг қадами бу ерга етмаган эмиш.

Рўпарасида адл устунларга тўла майдонни кўрди. Уларнинг ниҳояси кўринмас эди. Унда нурлар бир акс этиб ярқирар эди-да, кейин қоронғуликда йўқолар эди. Қоронғулик йўқолиб, яна ўша нурлар пайдо бўларди. Кейин эса зулмат тўлқинлари нур тўлқинлари билан алмашарди. Уларнинг манбаи қаердан чиқаётганини то чанг қоплаган минглаб биллур қандилларга кўзи тушмагунча билмади. Қандиллар бир-бирига темир занжирлар билан уланган ва барчаси ним қоронғуликнинг икки қирғоғи ўртасида сукут сақлаб тебранар эди.

Александриялик шу ерга келганда менга ўқишдан тўхтаганини айтди. У қизнинг кафтларидаги ёзувлар ҳозиргина

кўрганлари билан мос келаётганидан таажжубланарди. Бироқ у ҳеч қандай шубҳани ҳис қилмасди, балки унга мафтун бўлиб қолган эди. У ўқишни охиригача етказишга қарор қилди. Эҳтимол, у эътибор бермай қолган бирор нарсага олиб борар. Қизнинг кафтлари ажойиб қиссани ҳикоя қилар эди:

... Ёш амир бу ерда ҳаво ва нурни ажрата олмай турар эди. Унинг юзини майин пайпаслаган нур эдими ё унинг кўзларини тўғри йўлга қаратган ҳаво эдими? У ўзини ўраб турган нарсаларни кўрдими ёки унинг аксими?

Бу ерда ҳеч қандай акс-садо йўқ эди, балки анави устунлар гунг тош акс-садолари каби терилган эди. Улар чўзилиб, ниҳоясиз қоронғи уфқда кўздан йўқоларди. Нур тўлқинлари эса сукунат қўйнида юра-юра ўчар эди.

У албатта қизга етиб олиши, унинг сирини билиши керак. У қизнинг кетидан эргашди. Улар зинанинг энг юқорисигача етиб келдилар. Сўнг қиз ўгирилиб, унга қаради. Унинг юзи кўзёшларигаю табассумга тўлган эди. Кўз ёшлари бутун дунё ғамини ўзида мужассам этгандай, табассумлар эса барча қалбларнинг шодлигини безагандай эди. Кўз ёшлари хурсандчиликдан тўкилган бўлса, табассумлар ғамгинлик туфайли ифодаланган бўлса, ажаб эмас.

Қиз яна йўлида давом этди, йигит ундан кўзини узмай қараб турарди. Унинг табассумлари юлдузларга айланиб самога кўтарилар, кўз ёшлари ер юзига гуллар бўлиб тўкилар эди. Самодаги ўша нурларнинг гўзаллиги ва ердаги ана шу гуллар бўстониининг нашъаси орасида йигит лол-ҳайрон туриб қолди. Қиз эса... кўздан ғойиб бўлди ва унинг сирлари сирлигича қолди. Йиллар ўтди. Амир подшо бўлди. У ўз қасрининг равоғида фахру иззат, гўзаллигу навқиронлик қучоғида маст ҳолда қўлини равоқни ўраб турган темир панжарага қўйганча, уни қутлаётганларга боқар эди. Қутловчилар эса қаср атрофидаги майдону кўчаларни тўлдирган, унинг исмини айтиб олқишлар эдилар, уларнинг овозлари қаср деворлари узра кўтарилиб, қалб деворларини охиригача тақиллатар эди. Бироқ қалб қурмагур неча йиллардан буён хурсандчилик оҳангларини эшитишга қар бўлиб қолган эди.

У ўша куни бепоён давлатга ҳукмрон бўлди. Унинг ҳузурига гурурдан гердаиб онаси кириб келди. “Бугун яна нима

хоҳлайсан?” — сўради у ўғлидан. “Мен ҳалиги қизни кўргим келаяпти”, — жавоб берди шоҳ ва бошқа ҳеч нарса демади.

Бу жавоб она қалбини алангалатиб юборди, бу алангани фақат ўғлининг эс-хушини олган ҳалиги қизгина ўчириши мумкин эди, холос.

Йиллар ўтди. Она ўғли ҳузурига кириб: “Ўғлим, бутун салтанат оёғинг остида. Сенга тағин нима етишмаяпти?” — деди. Ўғли: “Ҳалиги қиз”, — деб жавоб берди ва бошқа биронта сўз айтмади.

Шунда онаси бахтиёрона, “Ўша қиз шу ерда!” деди.

Подшо ўгирилиб, онаси томон қаради. Она пардани тортган эди, у ердан қиз кўринди. Подшонинг унга кўзи тушдию, шу заҳоти жони узилиб, ерга қулади.

Анчадан кейин подшонинг ўлгани барчага аён бўлди. Қизни қидира бошладилар, лекин у қочиб кетган эди. Маликами ул ё ҳалиги қизнинг ҳақиқатан ҳам ўғли севган қизми ёки бошқами билолмай қолди. Ўғли бу қизни кўриб хурсандчиликдан жони чиқиб кетдими ёки у ўғли севган қиз бўлмай, газабланганидан ўлдими, бу ҳам жумбоқ эди. Қиз эса изсиз йўқолганди. Ўғил зулмат ичра маҳв бўлган нурдай ғойиб бўлди...

— Эй, Суффон, қани энди бу туш бўлса эди!

— Сабр қилгин, эй Форис! Сен қиссанинг бир қисмини эшитдинг, холос.

Александриялик ҳақиқатни айтдими ёки бу унинг хаёлида эдими? Ўйлайманки, сен мени алдамоқчисан.

Қароқчи пешонасини қашлаб:

— Нима учун сени алдашим керак экан? Сени қўйдек сўйиб ташлашим, бурда-бурда қилиб балиқларга ем қилишим мумкин.

— Китобдан гапир, ҳой Суффон!

— Хўш, бошлаган жойимизга келсак... Менга қара, биродар, агар у китоб менда эмас, десам нима ҳам қила олар эдинг?

Мен ҳеч нарса демадим. Бироқ важоҳатим ичимдагини аён ифодалар эди. Суффон кўзларидан ёш оққунча кулди. Сўнг кўзёшларини артиб, деди:

— Худо ҳаққи, сен ўзи йиғлаб, ўзи куладиган ҳалиги қизга ўхшаб қолдинг.

— Сен ўзинг у каби бўлиб қолишингдан Худо сақласин. Лекин, эй Суффон, агар у менда эмас, дейдиган бўлсанг,

дунёда мен учун сендан ортиқроқ ёмон одам бўлмайди. Унда сен нега мени бу ерда олиб қолдинг?

— Сен менинг меҳмонимсан.

— Мени ўғриларнинг зиёфатини ейди, деб сенга ким айтди?

— Мен сенинг зиёфатингни едим, деб ҳисоблайман. Сен менинг кимлигимни биласан.

— Биладан. Бунга менинг қўйлагим ҳам гувоҳ. Лекин мен ўз ҳаққимни қайтариб олгани келдим. Китобни қаердан топаман?

— Менга аввал бу ерга нега келганингни гапириб бер. У китобнинг сири нимада?

— Сирини айтсам, китобнинг қаердалигини айтасанми?

— Ҳа. Худо ҳаққи айтаман!

Ўғриларнинг қасамини олишдан аянчлироқ нарса йўқ, дедим-да, бу ерга келганим сабабини сўзлаб бердим.

У қўлларини осмонга чўзиб, кулганича деди:

— Эй, биродар! Унда ҳаммамиз ҳам ўғри эканмиз. Ёки китоб ўғриси ўғри эмасми?

Ўзимча, “Эҳ, аттанг, ҳақиқатни айтмасам бўлар экан”, деб ўйладим. Барибир:

— Ўғри ва ёлгончи. Уларнинг қайси бири ёмонроқ? — дедим.

— Мен ваъдамда тураман. Лекин сен мени ўша жойга бошлаб боришинг керак.

— Албатта, бошлаб бораман. Бироқ у узоқда, — деди Суффон.

— Агар дунёнинг чеккаси бўлса ҳам менга фарқи йўқ.

У бошини силкитиб:

— Эртага денгиздан йўлга тушамиз, — деди.

Мен қароқчилар билан бир неча кун юрдим. Бизни тўлқинлар сурар, шамоллар тортқилар эди.

Кема тўхташидан олдин, Суффон мени ҳужрасига чақириб, бир қутича чиқарди ва деди:

— Қани, ўтир-чи.

Мен ўтирдим.

— Қутичани оч.

Қутичани очдим ва бу ерда уни топаман деб ўйламаган нарсамни кўрдим. У Сулайёнинг китоби эди.

— Китоб сенда экан! Нега мени бу ерларга олиб келиб юрибсан.

У кулиб деди:

— Сен менга ёқиб қолдинг. Ажойиб йигит экансан. Йўлда менга ҳамроҳ бўлгин, дедим.

— Мени сенга ҳамсафар бўлади ёки ҳамсуҳбат бўлишни хоҳлайди, деб ким сенга айтди?

Мен унга қутичани отиб юбордим ва унга “сени ўлдираман” деб ташландим ёки шундай деб ўйладим. У мени итариб юборди ва ханжарини томоғимга тақаб:

— Сен Азроилни соғиниб қолганга ўхшайсан, Форис! — деди.

Кўйлагимдан тортиб, ташқарига олиб чиқди. Сўнг китобни мен томон отиб юборди. Китобни олдим-да, уни чангитиб сўкдим. Кема тўхтади. Мен Суффонга раҳмат ҳам айтмай, хайрлашмай ҳам кетдим. Бошим оққан томонга кетавердим. Муроднинг олдига қайтишим керак эди. Унинг қаердалигини сўраб-суриштирдим. Сўнг бир туя сотиб олиб, сафарга ҳозирландим. Туяга миниб, шаҳар томон йўл олдим. У бу ердан узоқ эмас, деб айтишди. Эҳтимол, мен у ерда Муродни танийдиганларни учратарман ёки мени бирортаси у билан учраштирар.

Мен бир водийга кириб бордим. Бу ерда улкан қора харсанг тошлардан иборат тоғни қоқ икки бўлиб йўл ўтган эди. Шу йўлдан юриб борар эканман, яқинда жанг бўлган жойга келдим. У ерда кўп одамлар ўлиб ётарди. Ер билан битта мурдаларга қараб қолдим: “Ло ҳавло ва ло қуввато илло биллоҳи!” Мен бу ерга ҳозиргина келдим, мурдалар ичида битта-яримта тириги чиқиб қолса, ёрдам берай, деб ўйладим. Лекин бирорта ҳам тирик жон топмадим. Шу пайт қаердандир келаётган овоз қулоғимга чалинди. Овоз бир чуқурликдан келаётган эди. Мен ўша томонга қараб юрдим. У ерда бир киши енг шимариб, кўлидаги катта қилич билан ер кавлар эди.

— “Эй, Оллоҳ, Сен раббимсан, сендан бошқа илоҳ йўқ, сен мени яратгансан, мен сенинг бандангман... Эй, Оллоҳ, Сен менинг раббимсан, сендан бошқа илоҳ йўқ, сен мени яратгансан, мен сенинг бандангман...” — деб қайтарарди ҳалиги одам.

Сўнг у ўликларни битта-битта кўма бошлади. Мен унга яқин бориб сўрадим:

— Бир ўзинг бу ерда нима қиляпсан?

У мен томонга ўгирилиб қаради, қиёфасидан у араб эди. Қадди-қомати келишган, кўринишидан олижаноб киши эди.

— Кўрмаяпсанми, мана буларни дафн қиляпман.

— Бир ўзинг-а?

У гапимга жавоб бермай, ишида давом этди.

— Сен уларни ҳаммасини кўймоқчимисан?

— Ҳа!

— Қандай қилиб? Ўзинг ҳам улар каби ўлиб кетасан-ку, бу аҳволда?

— Агар ўлсам, мени сен кўмасан, — деди у кулиб.

— Бу ишни нечук зиммангга олдинг?

— Ўликларнинг ҳурматини жойига қўйиш керак-ку.

— Биродар, ахир уларнинг ҳаммасини кўма олмайсан, ўзингга жабр қилма. Ҳурматни тирикларга кўрсатган афзалроқдир. Ўлик эса чириб, йўқ бўлиб кетади.

— Ҳа, лекин мен сен ўйлаган ўликлар ҳақида гапирмаяпман. Ундайларнинг жасадлари тез йўқ бўлади. Лекин мана бу таналарда Раббини таниган руҳлар яшаган бўлиши мумкин. Ёки улар ҳурматга сазавор эмасми? Билгинки, биродар, улар бу дунёдан бошқасига кетиб бўлдилар.

Сўнг у худди ўзи билан суҳбатлашаётгандай бир нима дея бошлади:

— Ўлган, дам олган маййит эмасдир,

балки тириклар ўлиги ўша маййитдир.

— Биродар, сенинг бу гапларингни Оллоҳнинг ўзи кечирсин. Сенинг қилаётган ишинг одамларнинг энг яхшиларининг иши. Сен мурувватли кишисан, эй Саад. Дўстларинг, тирикми ёки ўликми, сен учун энг яхши одамлар ҳисобланади.

— Улар менинг дўстларим эмас, — дея машаққатли ишини давом эттираверди, ҳалиги киши.

— Унда, кимлар улар? — сўрадим таажжубланиб.

— Уларни мен ўлдирдим!

Бу гапни эшитиб, кўзларим косасидан чиқаёзди.

— Ишонмайман!

— Ёлғон гапириш одатим йўқ. Агар менга ишонмас экансан, унда сўраб нима қилардинг?

— Мени маъзур тутасан, биродар. Агар рост гапирган бўлсанг ҳам ўзингга, ёлғон гапирган бўлсанг ҳам. Мен ким

нима деса эшитиб кетаверадиган бир мусофирман. Аммо сен қилаётган иш анқони, гулни ва вафодор дўстни эслатувчи ҳақиқий вафодор дўстнинг ишидир.

Мен унга яқинлашиб, “Кел, мен сенга ёрдам берай”, дедим.
— Йўқ, — деди у.

Сўнг ҳавони ларзага солувчи кучли, баланд овозда қирот қила бошлади: “Биз ҳар бир инсоннинг амалини бўйнига илиб қўйгандирмиз (яъни унинг қилган ҳар бир амали икки дунёда унга ажралмас ҳамроҳ бўлур). Биз қиёмат куни унга очиқ ҳолда рўбарў бўладиган бу китобни (яъни Номаи аъмолини) чиқариб кўрсатурмиз”¹. Оллоҳ ўзи ёрдам бергувчидир. Сен эса ўз йўлингда кетавер ва мени холи қўй.

У ер кавлашда давом этди. Мен эса унга:

— Майли, ўзинг биласан, хайр, — дедим.

Уни дуо қилиб, йўлимга қараб кета бошладим. Лекин сал нарироққа бориб, бир панада туриб, уни кузата бошладим. Ҳалиги одам ишини тугатиб бўлгач, чарчоқдан ўзини ерга ташлади. Унинг қўл-оёқлари шол бўлиб қолганди. Мен уни ўлиб қолди, деб ўйладим. Шошиб олдига бордим ва унга қарай бошладим. У ерда беҳол ётар эди. Кучини йўқотган бўлса-да, танаси ҳатто мағлубият майдонида ҳам қаҳрамонлар ҳайбатини йўқотмаган эди.

Субҳоноллоҳ! Бани Одамни мукаррам қилган ва унинг иродасидан ташқари уни иззат-икромли қилган Яратгувчи ҳар нарсадан буюқдир! Гавҳар ҳатто лойга қорилган бўлса ҳам гавҳарлигича қолади. Чанг баланд осмонда учса ҳам чанглигича қолади.

Унга ҳайрон боққанимча, юзидаги тупроқларни сув билан ювдим ва дедим: “Оллоҳим сенга шифо берсин, Оллоҳим сенга катта куч-қувват ато этсин!” Сўнг бошининг тагига салламини қўйиб, устидан чопонимни ёпдим. Ўрнимдан турдим ва унинг ерда ётган қиличчини қўлга олдим. У ёқ-бу ёғига қарадим. Унда нақш қилиб битилган ушбу сўзларни кўрдим:

“Ушбу қиличчи кўтариб юрувчи Тавба ибн Али ас-Солимиийга доимо иззат бўлсин!”

Анча вақт ўтса-да, ҳалиги киши ўзига келавермади. Туямнинг устидан бўқтаргини туширдим-да, ўзимга ўзим дедим: “Бу-

¹ “Ал-Исро” сураси. 13-оят.

нинг қиссасини билмагунча ҳеч қаяққа кетмайман”. Тун ярмидан оққанда ухлаб қолдим. Уйғонсам, бояги киши ёнимда йўқ. Саллам ва чопоним турибди-ю, лекин қиличини олиб, ғойиб бўлибди. Сакраб туриб, у ёқ-бу ёққа қараб, уни қидира бошладим. Бу бадбахт водийда тошлардан бошқа нарса йўқ эди.

Бир вақт унинг ким биландир гаплашаётгандек овозини эшитдим. Овоз келаётган томонга қараб чопдим. Ҳалиги одам баланд харсангтош устида ўтириб олиб, кунт билан берилиб дуолар ўқир эди. Мен томонга қараб, жилмайди-да, деди:

— Мени қилган яхшилигинг учун раҳмат айтмай кетиб қолади, деб ўйладингми?

Тош устига чиқиб, унинг ёнига чўкдим. Кўйлагимнинг бир чети йиртилганини кўрдим.

Ҳалиги киши кулди-да, деди:

— Менга айт-чи, биродар, қандай қилиб сендай қўрқоқ бир одам бир ўзи мана шу жойларга келиб қолдинг? Йиртқиш ҳайвонлардан қўрқмайсанми?

Унга тикилиб қараб:

— Ким сенга мени қўрқоқ деб айтди? — дедим.

У бошини силкитиб:

— Балки, сен ундай эмасдирсан. Барибир айт-чи, нима сабабдан сендек бир инсон, фаровон бир шаҳардаги ҳаётини ташлаб, бу биёбонларга келиб қолдинг? Сен бу ерлик эмассан. Қандай шамол сени бу ерларга учириб келди? Бошингга не савдолар тушмиш?

Дарҳол жавоб бердим:

— Менинг савдом кўриб турганим қилмишингдан тааж-жублироқ эмас.

— Мен таажжубга соладиган ҳеч иш қилганим йўқ.

— Назаримда қалби Рабни таниган бандаларни ўлдирадиган бешафқат одамга ўхшамайсан.

Ҳалиги киши сукут ичида саҳрога тикилди.

— Сен Тавба ибн Али ас-Солимиймисан? — сўрадим, мен.

— Ҳа. Буни қаердан билдинг?

— Қиличингдаги ёзувдан ўқидим.

Тавба жилмайиб, деди:

— Оллоҳ қиличингни йўқолишдан ўзи асрасин, эй Форис!

Мен унинг гапидан ҳайрон қолдим: “У исмимни қаердан билди экан?”

Сўнг қўшиб қўйди:

— ... ибн Муҳаммад Ол Рахвон.

Бу эса мени баттар ажаблантирди:

— Исми шарифимни қаердан биласан?

— Энди сен менинг қиссамни эшитасан. Аввал тур, биздаги бу сеҳр ғойиб бўлмаслиги учун намоз ўқийлик.

Мен унинг ёнидан турдим. Шу он мусаффо тун қўйнида бошимиз узра осиглиқ фонуслар каби юлдузларнинг муаттар бўйини келтириб шаббода эсди. Эртаси куни эрталаб мен овқатланиш учун егулик нарсаларни хуржунимдан чиқариб қўяётган эдим, Тавба келиб қолди.

Мен унга хурмо узатдим.

— Мен рўза тутганман, — деди у жавобан.

Ич-ичимдан хижолат бўлдим. Овқат тановул қилишдан тўхтаб қолдим. Тавба менга қараб кўнглимга келган фикрни сезгандай, деди:

— Эй Форис, овқатингни еявер. Сенинг қалбинг Оллоҳга ширк келтиришдан, ақлинг маъсият қилиш ҳақида ўйлашдан, ғафлат эса сенинг ўзингдан рўза тутсин. Сен фақат садақа қилсанг бўлгани. Дўстлик сен учун ихлос, меҳнат яхшилик, ҳаёт эса нажот бўлади. Садақа қилувчи учун рўза жаннат, худди тангрини таниб ибодат қилган учун намоз бир боғловчи бўлгани каби. Бироқ кимдир ўз ҳавои нафсига берилади, кейин “Эй, раббим, мен рўзадорман”, дейди. Кимдир ғафлат кетидан юриб, кейин “Оллоҳу акбар”, деб, “Эй Оллоҳ, мен сенинг бандангман”, дейди... Сен, биродар, овқатланавер... Менга айт-чи, биродар, сен нега бу томонларга келиб қолдинг?

Шундан сўнг Тавба тикан дарахти тагига ўтирди. Бу дарахтга минглаб илон ин қурган бўлса, ажаб эмас.

— Оллоҳнинг берган бу неъматларига шукур, — деди.

— Субҳоноллоҳ! Бу ахир қандай неъмат бўлсинки, чоратроф чўлу биёбон, тош ва тиканли дарахтлар.

Тавба кулиб:

— Ҳар бир инсоннинг ўз жаннати бор, биродар. Хўш, айт-чи, сен нега менинг жаннатимга келиб қолдинг?

Мен китобни унга узатдим. У китобнинг у ёқ-бу ёғига қараб:

— Қанчалар енгил бу китобинг! Гўёки тушдек, бир лаҳзага келади, кейин йўқ бўлади, — деди.

— Қанчалар ғамгин! Эй биродар, сен бунинг мен учун қанчалар оғир эканлигини билсанг эди!

— Унинг нимаси оғир экан?

— Жавобгарлик юки. Сен билмайсан, то мен унинг уятдан халос бўлмагунча роҳатлана олмайман.

— Шу китоб шунча нарсани кўтарадими?

— Мен шунча нарсани кўтариб юрибман. Мен бу китобни яшириқча олдим, яъни ўғирладим.

Тавба бошини қуйи эгди.

— Сен буни менга айтмаслигинг керак эди. Оллоҳ ҳимоя қилган нарсани нега ошкора қиласан?

У қўлидаги китобни қўйиб, тескари ўгирилди-да, жим бўлиб қолди. Мен нима қилишни билмай қолдим.

— Эй, Тавба! Сен менга ака каби бўлиб қолдинг. Менинг уятга қолганим сен менинг гуноҳимни билганингдан кейин эмас, балки мен унгача қилган ишимдандир.

У бошини силкитиб:

— Тўғри айтасан. Сен, албатта, уни ўз соҳибига қайтара сан, — деди.

— Соҳибасига... — дедим мен уни тўғрилаб.

— Бу китоб ҳақида бошқа гапирма, — деди Тавба. — Сен айтган гаплардан бошқа ҳеч нарса билишни истамайман.

— Тавба, бир қисса айтмоқчи эдингми?

— Мен билан суҳбатдош бўлиш жонингга тегмадими, Форис? Қиссамни ростдан ҳам эшитмоқчимисан?

— Худо ҳаққи, сендек одам билан суҳбатдош бўлиш наҳотки зерикарли бўлса? Ҳа, қиссангни эшитмоқчи эдим.

— Аввал сен менга ваъда беришинг керак.

— Қандай ваъда?

— Ҳикоямни эшитиб бўлганингдан кейин мен рухсат бермагунимча ҳеч қаёққа кетмайсан.

Бироз сукут сақлаб турдим-да, ўзимча: “У мени мана шу “жаннатида” маҳбус қилиб олиб қолмоқчимми? Йўқ, мен бунга рози бўлолмайман!” — деб ўйладим-да, жавоб бердим:

— Эй, Тавба. Сен мени бундай мажбуриятдан озод эт. Мен бу ерда қола олмайман. Сен билан бирга зоҳидлик қилишдан бош тортаётганим учун эмас, балки мен бундан яхшироқ нарсаларга интиламан. Боя ўзинг айтганингдек, бундан бошқа нарсаларга ўрганганман.

Тавба кулиб, деди:

— Ҳа, сен ҳақсан. Лекин қолганингда, бирга нонушта қилар эдик.

— Дил амридан нарига ўтолмайман.

Сўнг мен у билан хайрлашдим. Хайрлашар эканман, кўзларимга ёш қалқди. Бироқ кўнглим гўё у ҳақида ва унинг фазилати ҳақида бир нарсалар билгандай эди.

Ўзимча ўйлай бошладим: “Бунинг қиссасида бирор нарса бўлмаса ҳам, мен бу тикан ва офатдан бошқа нарса битмайдиган водийда аллақандай ваъданинг гарови бўлиб қолсам... Йўқ-йўқ! Мени шу ерда қолишга маҳкум этган бу кишидан бошқа ақллироқ, мукамалроқ одамни кўрмадим. Бунинг албатта қандайдир бир сири бўлиши керак? У қандай сир экан?”

* * *

Бир куни ўз уйи ва аҳлидан узоқда юрган мусофирнинг хаёлига келадиган ўйлар қўйнида юрар эканман, ўзимга-ўзим дер эдим: “Эй Форис, саргардонлик сенинг жонингга тегди, ватанингга қайт. Эҳтимол, сенга шу фойдалироқдир. Китобни ўз ҳолига қўй, ахир сен уни ўғирламоқчи эмас эдинг. Қилинган ишлар ниятларга қараб белгиланади. Ўша тунда қароқчилар кемага ҳужум қилишини, уларга фақат сенинг кўйлагинг ёқиб қолишини сен қаердан ҳам билибсан? Сен ўзингнинг силласи қуриган қалбингга уни қайтариб бериш вазифасини юклаган эдинг, бироқ бунга эриша олмадинг. Эҳтимол, Оллоҳ бу китоб сенинг китобинг бўлишини белгилаб қўйгандир. Тирик жонларни маҳбус қиладиган Сулайёнинг ҳужрасида китобнинг яшириб қўйилганидан нима фойда бор? Агар китоб унга керак бўлганда, унинг йўқолганини Сулайё сезар эди. Эҳтимол, бу китобнинг унга ҳеч қандай қиймати ҳам йўқдир. Тавба айтганидек, бу жуда енгил китоб”. Мен ўзимни оқлайдиган узрлар қидирар ва уларни топар эдим.

Бир вақт узоқдан бир гала отличларнинг чанг-тўзон кўтариб, от солиб мен томон қараб келаётганига кўзим тушди.

Мен улардан кўрқиб, қўлимдаги гаврон билан туямни тезлатишга ва уларнинг қўлига тушмаслик учун қочишга

ҳаракат қилардим. Бироқ хиёл ўтмай улар менга етиб олдилар. Мени тўхтатиб, туямдан туширдилар, нарсаларимни тита бошладилар. Билдимки, улар пасткаш ўғри-қароқчилар эди.

Мен уларнинг гапларини тушунмас эдим. Улар мени боғлаб, судраб кета бошладилар ва ўзлари билан бир шаҳарга олиб бордилар. Бу шаҳарни гўё замон унутган ва хайру барака кўтарилган эди. Сўнг мени бир қоронғи, ифлос хужрага қамаб қўйдилар. Қўл-оёғимни ечмадилар ҳам. У ерда бир неча соат қолиб кетдим. Миямда минг хил ўй-хаёллар. Эй одамлар, ичингизда биронта боинсофингиз борми? Қўл-оёғимни ечиб қўйинглар, намоз ўқий, деб қичқира бошладим.

Бир оздан сўнг эшик очилиб, молга ўхшаган бир одам кириб келди. Унинг гавдаси бесўнақай эди. Мен унга: Эй биродар, аввал салом берсанг-чи, дедим. Салом ўрнига у гарданимга бир туширди. Мени бозорга қараб судраб олиб кетди. Мен бошимга тушган бу кўргуликка сира ишонгим келмас эди. У одамларга гўё бир буюм сотмоқчидек писанда билан гапирар эди.

Мен одамларга қараб, уларнинг нималар ҳақида гапираётганларини тушунмас эдим. Сўнг манови бесўнақай кўйлагимни ечиб ташлади. Улар менга синчиклаб қарай бошладилар. Билакларимни, оёқларимни, тишларимни текширар эдилар. Тушундимки, сотиладиган “буюм” мен эканман!

Шунда қичқириб дедим:

— Ахир озод одам ҳам сотиладимми? Мусулмон одам ҳам сотиладимми?

У гарданимга яна бир туширди, мен гурс этиб ерга қуладим, сўнг кимдир мени тепди ва бармоғини лабига қўйиб “Жим бўл!” деб ишора қилди.

— Худо ҳаққи, бундай бўлиши мумкин эмас!

— Шундай бўляпти! Сен қулсан, қулваччасан!

Мен ҳақоратланганимни баён этишни чўзиб ўтирмайман. Мени уриб, дарра билан калтаклаб, қамаб қўйишганидан сўнг билдимки, мен ишонмаган нарса юз берибди. Мен самода яшовчи муҳтарама хоним аҳволига тушган эдим. Худодан раҳм-шафқат сўраб, илтижо қилдим.

Шу ерда қолиб, олтин конида ишлай бошладим. Кун бўйи жазирама иссиқ елкамни куйдирар, кечалари темир кишанлар оғриғидан ухлолмай чиқар эдим. Кундузи машаққатли оғир меҳнат, кечаси оғриқ азоби. Овқат, ичимлик ва

бошпана беришарди, шу тарзда қуллик ҳаётини бошимдан кечира бошладим.

Агар шу ердан эсон-омон қутулиб чиқсам, ўзимнинг барча тиллаларимни худо йўлида эҳсон қилишга сарф қиламан деб қасам ичдим. Мен тилладан ҳам, тиллани яхши кўрувчилардан ҳам нафратланиб кетдим. Худо ҳаққи, номи ҳам қурсин, уни яхши кўрганлар ҳам. Нега одамлар тилла деса жонларини бергудек бўлишади?!

Бир куни кечаси ётган жойида кимнингдир қироат қилаётганини эшитдим:

“У жойда қачон қарасангиз ноз-неъматлари катта мулку давлатни кўрурсиз”¹.

— Тиловат қилаётган ким? — деб сўрадим.

Менга ўхшаган бошқа қуллар:

— Жим бўл, ухлайлик, — деб қичқирди.

— Сизлар ухлайверинглар, лекин мен унинг кимлигини билмагунча ухламайман.

— Тиловат қилаётган ким? — деб қайта сўрадим, бошқа қулларнинг жаҳли чиқишига қарамай.

Мен кишанларимни судраб, биз қамаб қўйилган молхонанинг нариги томонига бора бошладим. У ердан ташқарига қараб, бир қарияни кўрдим. У биз ишлаётган тоққа биз учун сув олиб келар эди.

— Тиловат қилаётган сизми, амаки?

— Ҳа, Форис. Мен ҳар куни кечаси тиловат қиламан, — деб жавоб берди қария.

— Нега тиловатингни аввал эшитмаган эдим? — сўрадим ажабланиб.

— Биз ҳаммамиз, иншооллоҳ, рост гапирамиз. Лекин мен ҳар тунда Куръон тиловат қиламан, балки эшитмаган бўлишинг мумкин, эй Форис.

— Амаки, сиз ҳам биз каби қулмисиз?

— Ўзинг нима деб ўйлайсан?

— Кўринишингиздан ажабтовур бир одамсиз, лекин қулмисиз ёки йўқми, бунга билмайман.

— Худди кўриб турганингдек бир одамман. Эй Форис, сен ноз-неъматларга маъмур мулку давлатдан олдинги давлат ҳақида эшитишни хоҳлайсанми?

¹ Куръони Карим. “Инсон” сураси. (Таржимон изоҳи)

— Ҳа, — дедим мен, — Оллоҳ сизу бизларга ҳам уни кўрмоқликни насиб этсин.

“Ўзлари таомни яхши кўриб — хоҳлаб турсалар-да, (ўзлари емасдан) мискин, етим-есирларга берарлар. (Аброрларнинг хислати нима экан! Улар ҳаттоки ўзларига таом керак бўлиб, ҳождатлари тушиб турса ҳам, мискин, етим-есирларни ўзларидан устун қўйиб, таомни уларга берадилар.) (Улар айтурлар) Албатта, биз сизларни фақат Оллоҳнинг розилиги учун овқатлантирамиз. Бунинг эвазига сизлардан мукофот ёки шунга ўхшаш нарса истамасмиз — кутмасмиз. Албатта, бизлар Парвардигоримиз томонидан бўладиган, (даҳшатли азобидан) юзларимиз тиришиб, буришиб қолгувчи бир Кундан кўрқурмиз”¹.

Қария қироат қилишдан тўхтаб, менга қаради:

— Сен шундай қилмагунингча, бу ҳолдан қутула олмайсан.

— Эй, қария, ақлдан озган кўринасиз. Мен ўзим ўшандай мискин, ўшандай асирман. Эҳтимол, етим ҳам бўлиб қолгандирман. Кул қулга ноз-неъмат инъом қила оладими? Унисидан ҳам, бунисидан ҳам ожизроғи йўқдир. Сарф қилай десам, менда ўзим яхши кўрган нарса қолмади, — дедим.

— Эҳтимол, сен ўша жаннатнинг тавсифидан баъзиларини эшитмоқчидирсан.

— Худо хайрингизни берсин. Шулардан кўпроқ сўзлангиз. Менга асру роҳат бахш этмоқдасиз.

— *“Оллоҳ уларни ўша куннинг ёмонлигидан сақлади ва уларга хушрўйлик ҳамда хурсандчилик ато қилди. Ва уларни сабрқаноатлари сабабли жаннат ва (жаннатда эгиларида бўладиган) ипак либослар билан мукофотлади. Улар у ерда сўриларга суянган ҳолда ўтирарлар. Улар у ерда қуёшнинг иссиғини ҳам, қишнинг совуғини ҳам кўрмаслар. (Жаннат) соялари уларга яқин ва мевалари ҳам (узиб тановул қилиш осон бўлсин учун) эгиб қўйилган бўлур. Уларга кумуш идишларда таомлар ва ўзи кумушдан ясалган бўлса-да, нафислигидан шиша-шиша бўлиб кетган қадаҳларда шароблар айлантирилиб турилур. (У шаробларни соқийлар ҳар кимнинг эҳтиёжига қараб ўлчаб, белгилаб қуйгандирлар. (Жаннат аҳли) у жойда мижзози аралашмаси занжабил бўлган майкосалар — (жаннатларидаги салса-*

¹ Куръони Карим. “Инсон” сураси. 8–10-оятлар. (Таржимон изоҳи)

бил-ўтимли деб аталадиган чашма)¹ билан суғорурлар. Уларнинг устида мангу ёш (яъни ҳеч қаримайдиган) болалар хизмат қилиб турадиларки, уларни кўрган вақтингизда (гўзалликлари, рангларининг тиниқлиги ва юзларининг нурлилигидан) сочиб юборилган марваридларми, деб ўйларсиз. У жойда қачон қарасангиз ноз-неъматлари катта мулку давлатни кўрурсиз. Уларнинг устларида яшил ипак ва шойи либослар бўлиб, улар кумуши билакузуклар билан безангандирлар ва Парвардигорлари уларни ниҳоятда покиза шароб-ла суғоргандир. Албатта, бу (жаннат ва ундаги ноз-неъматлар) сизлар учун мукофот бўлди ва амалингиз қабул бўлмишдир. Албатта, Биз ўзимиз сизга бу Қуръонни бўлиб-бўлиб нозил қилдик. Сиз Парвардигорингизнинг ҳукмига сабр қилинг ва улардан (кофирлардан) бирон гуноҳкор ёки кўрнамакка итоат қилманг! Ва эртаю кеч Парвардигорингизнинг номини зикр қилинг! Яна кечанинг бир қисмида ҳам У зотга сажда қилинг ва тунда узоқ бедор бўлиб У зотга тасбиҳ айтинг. Албатта, ана у (кофирлар) нақд (дунё)ни суюрлар ва ортларидаги оғир Кунни (Қиёматни) эса тарк қилурлар (яъни у Кун учун бирон амал қилмаслар)”²

— Эй, Форис, билгинки оғир кун, яъни Қиёмат сенинг бу кунинг эмас, Сен то айтилганларни бажармагунингча нажот топмайсан.

Шундан сўнг ҳалиги киши жим бўлиб қолди. У тиловат қилганлари қалбимга маҳкам ўрнашиб қолди. Мен уни дуо қилиб дедим:

— Оллоҳ сизга хайр-барака ато қилсин, амаки. Қуръон нақадар гўзалдир ва нақадар мукамалдир! Идишлару косалар кумушдан! Ҳиллаларнинг барча тури қалбимда нафрат уйғотади.

Қария ўрнидан туриб, мендан нари кетди. Мен: “Бу одам ақлдан озган, у менинг ўзимнинг ҳолатимдагиларга садақа қилишимни хоҳлайди, нимани садақа қилардим? Ҳозирги бор-йўқ фазилатим фақирлик ва бахтсизлик бўлса”, деб ўйладим.

¹ *Занжабил* — ерга томир отган ўсимлик бўлиб, томиридан хушбўй модда олинади: араблар ундан ўз ичимликларига қўшиб ичишни хуш кўрадilar. Хушхўр бўлгани боис араблар уни салсабил деб атайдилар.

² Қуръони Карим. “Инсон” сураси. 10–27-оятлар. (*Таржимон изоҳи*)

Эртаси куни ўша қариядан айтган гаплари ҳақида сўраш учун унинг бизга сув келтиришини кутдим. Бироқ у келмади. Бизга бошқа одам сув келтирди. Шундай қилиб, бир неча кун ўтди. Ахири сабрим тугаб, бир Убайд исмли қулдан сўрадим:

— Бизга сув келтирадиган қария қаерда?

— Уни вафот этди дейишяпти.

— Вафот этди? Вафот этди! Ростданми?

Менинг ҳаяжонланганимдан у ҳайрон бўлиб:

— У вафот этса, сенга нима? — деди.

— Бунча қўпол, беадаб бўлмасанг! Узоқ вақтдан буён таҳқирланавериб, одамгарчиликдан чиқиб кетибсан, сенда меҳр-шафқат деган нарса қолмапти!

Сўнг унга дедим:

— Майли, ҳечқиси йўқ. Менга у киши ҳақида гапириб бер.

— Билишимча, у бир фақир киши, бизга ичгани сув олиб келар эди. Унгача одамлар чанқоқдан нобуд бўлар эдилар. Назоратчиси бу ҳақда қария гапирмагунга қадар ўйламаган ҳам экан. Биринчи бўлиб унга қария гапирган экан. Шундай қилинса, иш унуми ҳам ошади, деб ишонтирган. Шундан кейин унинг сув олиб келишига рухсат берган.

Мен шу ерда жаҳлимни яшира олмадим.

— Бу одам ҳақида шунча нарсалар била туриб, унинг вафотидан ичинг ачимадими? Шунчалар ҳам шафқатсиз бўладими одам?!

Мен ғазабланиб, ундан нари кетдим.

Убайд менга етиб олди.

— Форис, сен мендан ғазабланма, бу ғазабланишга арзимайди.

— Сен менинг ғазабланганимдан хафа бўлдинг. Лекин мешкобчининг ўлимидан хафа бўлмайсан, шундайми?

— Форис, ҳамма нарса ҳам сен ўйлагандек бўлавермайди.

— Сен ҳар куни тош ташийвериб, ўзинг ҳам тош бўлиб кетибсан. Мени ўз ҳолимга қўй. Сенлар ҳақоратли ҳаётга ўрганиб қолганларинг ҳам етар!

Мен кета бошладим, Убайд яна ортимдан етиб келди:

— Бўлмаса, қандай яшайлик, айт, — деди.

Мен унга эътибор бермай, холий қолишга қарор қилдим.

Кекса мешкобчи вафот этибди. Мен эса менга қилган яхшилигидан сал бўлмаса беҳабар қолаёзибман. Ўша тунда суҳбатлашмаганимда, жаннат ҳақида сўзлаб, дилимни чигилини ёзмаганида, чанқоғимни қондирмаганида, мен бундан бошқача ҳолатда бўлар эдим.

“У жойда қачон қарасангиз ноз-неъматлари катта мулку давлатни кўрурсиз”.

Сўнг у кейин уйғонмайдиган бўлиб абадий уйқуга кетди...

Мен тутқунликдан қочишга бир неча бор уриниб кўрдим. Оқибатда кишанларимни кечаю кундуз ечмайдиган бўлдилар.

Тутқундаги бошқа шерикларим менга маломат қила бошладилар:

— Сен бу аҳмоқлигинг билан азобни орттиришдан бошқа нимага эришдинг?

Бошқалар эса ўзимга бирор кор-ҳол бўлмаслиги учун маҳбусларни газаблантирма деб насиҳат қилар эдилар. Мен яккаш уларга:

— Субҳоноллоҳ! Бу тутқундагилар нимани хоҳлайдилар ўзи? — дердим.

Мен улар билан “Бундай ҳаётдан ўлим афзалроқ. Биз ҳаммамиз бирлашсак, улар бизнинг ҳаммамизни жазолай олмайдилар”, деб узоқ баҳслашдим. Улар нуқул эса “қўрқамиз” дейишарди.

— Нимадан? Таҳқирланишданми? Ҳақорат қилишлариданми? Ёки тақдир бирортангизга ўз ёзугини кўрсатадими?

— Агар шунақа гапларингни бас қилмасанг, назоратчига хабар қиламиз, — дерди бошқалар пўписа қилиб.

Бир куни сиқилганимдан сабр-косам тўлиб:

— Нақадар пасткашсизлар ҳаммангиз! — деб юбордим.

Сўнг бир тошни олиб, бор кучим билан оёғимдаги занжирга ура бошладим. Мен уни шунчалик қаттиқ куч билан урардимки, қўл-оёғим қонаб кетди. Лекин занжир узилмас эди. Мени бошқалар масҳара қила бошладилар. Занжирни узишга шунча уринганим билан у узилай демасди.

Бир ёш йигит ёнимга келиб:

— Келинг, амаки, мен сизга ёрдамлашай, — деди.

У занжирни тортиб, ушлаб турди, мен тош билан бир жойга уравердим. Бошқа маҳбуслар қаҳ-қаҳ кулиб, ҳозир

Форисимиз қутулиб кетади, деб батгар масхара қила бошладилар.

Бироздан сўнг улар бизга эътибор қилмай қўйдилар.

Биз ишимизни давом эттирдик. Анча уринишдан сўнг занжир узилди. Мен ҳеч нарса билмагандай уришда давом этар эдим. Йигит мени: “Бўлди, занжир узилди, занжир узилди, бас қилинг”, деб огоҳлантирди.

Мен қўлимни кўтариб:

— Тош темирдан зўр келди! Тош темирни ютди! — деб қичқирар эдим.

Тошдан қон томчилар эди. Мен ҳалиги йигитга қарадим. Шу кунгача унинг кулганини кўрмаган эдим. Мен унга шивирлаб:

— Эй ука, тош занжирни узди... — дедим.

Мен гапимни тугатмасдан олдимда бир киши пайдо бўлди. У соқчи эди. Мен унга ўгирилиб:

— Бундан кейин ҳеч қандай занжир бўлмайди, — деб тош билан унинг бошига солдим. У ҳушидан кетиб йиқилди.

Мен йигитга қараб:

— Ҳа, бўла қол, калитларни оламиз-да, бу ердан чиқиб кетамиз, — дедим.

— Мен кета олмайман, мен занжирбандман, мени занжиримни уза олмайсиз, — деб оёғидаги занжирга ишора қилди. — Мени ўйламанг-да, ўзингиз қоча қолинг.

Мен йиғлаб, уни кишанлари билан судрай бошладим.

— Мен сени ташлаб кетмайман.

— Сиз қутулганингизга шукр қилсангиз-чи, тезроқ қочиб қолинг. Мени эсдан чиқармасангиз, кифоя.

— Йўқ, мен бундай қила олмайман.

У мени ўзидан итариб:

— Маҳбус озод учун фидо бўлади, сизни худо сақласин, кетинг, — деди.

Мен калитларни олиб:

— Сени кутқаришга ваъда бераман, — дедим.

Мен бу жойдан тез қоча бошладим. Бу машғум жойдан узоқлашишдан бошқа ҳеч нарсани ўйламас эдим. Лекин кўз олдимдан сира ҳалиги ғамгин бола кетмас эди. Кетар эканман, кўрққанимдан йиғлай бошладим. Ўзим билан у ҳақда суҳбатлашар эдим, унинг маънос қараб туриши кўз ўнгимдан

кетмас эди. У: “Маҳбус озод учун жонини фидо қилади”, дер эди, холос.

Мен: “Йўқ, худо ҳаққи, озод киши маҳбус учун жонини фидо қилади”, дедим ичимда. Берган ваъдамни бажармагунча қўймайман.

Мен Сулайёни ва унинг китобини унутдим.

Мен ўзим билан ўзим гаплашар, эҳтиросдан қўлларимни силкитар эдим. Мен жинни бўлиб қолдим, шекилли, деб ўйлардим. Йўлда учраган ўт-ўланлардан, гиёҳлардан узиб ер эдим. Агар тўхтасам, ҳалок бўлишимни билар эдим.

Мен бир шаҳарчага етиб келдим. Кўринишимдан худди қабрдан чиққан, ақлдан озган одамга ўхшар эдим. Чапак чалиб, бир нима деб тушунарсиз нарсаларни гулдураддим. Кейин “Ло илоҳа иллоллоҳ! Эй парвардигор, ўзинг нажот бергин!” дер эдим. Одамларнинг “Бу дарвиш, Сиди Бу Субейҳа дарвишларидан”, деяётганларини эшитардим. Бир вақт ҳушдан кетдим. Одамлар мени кўтариб, Сиди Бу Субейҳа масжидига олиб бордилар. Бир неча кун ўлим билан олишиб, то шифо топгунча шу ерда ётдим. Бу масжид денгиз бўйида қурилган бўлиб, салқин шаббода намоз ўқиётганларнинг юзини силаб турарди.

Мен денгиз тўлқинлари, қориларнинг тиловатларига қулоқ тутар эдим. Тиловат гўё фаришталарнинг қўшиғига ўхшарди. Мен ўзимга келганимда, англаган нарсам ана шулар эди. Қарасам, ёнимда бир нуроний киши пешонамни ҳўл латта билан артиб ўтирар эди. У менга: “Худонинг марҳамати билан яхшисан, болам”, дер эди. Мен тепамдаги шифтга осиглиқ қандилга қарадим, сўнг каптарни кўрдим. У оқ масжиднинг гумбазида ўтирар, қанотларини қоқиб-қоқиб кўяр эди.

Қария менга қараб:

— Сен бу каптардан кўрқма, у зарар етказмайди. Исминг нима? — деди.

У менинг исмимни Ҳусайн деб эшитди, шекилли:

— Хуш келибсан, Ҳусайн, — деди.

— Ҳусайн эмас, исмим Форис. Исмим Форис, — дедим.

Ҳалиги йигитнинг исми Ҳусайн эди.

Бу масжидда анча вақт қолиб кетдим. Шайх Абу Надий ҳар куни егулик келтирар эди. Мен бу егуликни ўзимга шерик бўлган бир фақир одам билан бўлашар эдим. Бу мас-

жиднинг исми “Салвон” эди. Салвон бу дунёдаги энг бахтли одамлардан бўлган. Унинг бир қадимги ҳассаси бўлиб, унга суяниб олиб, баъзан дуолар ўқир эди.

“Самонинг раббига таваккул қилдик, қазолар сабабчисига саломлар бердик”.

Унинг бир кичкина идишда атири бор эди. Мен умримда бунақа кичкина идишни ҳеч кўрмаганман. Лекин у қанча кичкина бўлмасин, ҳеч қачон ичидаги атири тугамас эди. У ҳар куни атирини чиқариб, менга ва ўзига сепар эди.

— Буни қара, биродар, бундан жаннатнинг ҳиди келиб туради. Ҳидини сезяпсанми? — дер эди.

— Эй Салвон, бунақанги хушбўй ҳидли яхши атирни қаердан олгансиз? — деб бир куни сўрадим ундан.

— Бу онамнинг атирларидан.

— Онангиз қаерда, Салвон?

— Сенинг нима ишинг бор? Сенга атир сепганим ҳам етади. Бас қилмасанг, каллангни қиличим билан шартта узиб ташлайман, — деди.

Сўнг ҳассасини олиб силкий бошлади. Юзида жиддийлик пайдо бўлди. Кейин овоз чиқармасдан, оғзини катта очиб кулди. Юзидаги жиддийлик йўқолди, тишлари кўринди, уларнинг баъзилари тушиб кетган эди.

Мен Салвон билан ака-укадай бўлиб қолдим. Унинг кўнгли юмшоқ эди. У бир неча кун йўқ бўлиб кетар, кейин яна пайдо бўлар ва мен билан ҳазиллашар эди. У бошини силкитиб:

— Эй, Форис, сен менинг нимага суянишимни билганингда эди. Агар билганингда эди..

— Сен бир эски ҳассага суянасан.

У сирли равишда жилмайиб, яна қайтарди:

— Агар билганингда эди!..

Бир куни Шайх Абу Надий келиб, “Эй Форис, ҳозир гул фасли, сен мен билан бирга боғимга боргин. Ўзингга керакли гуллардан ол. Сўнг уларни олиб бориб сотгин. Сен ҳам тирикчилик қилишинг керак”, — деб қолди.

— Сиз нима десангиз, шу-да, амаки, — дедим бошимни “хўп” деган маънода қимирлатиб.

Мен доим Ҳусайнни ўйлаб юрар эдим. Ҳар куни кечаси унинг олдига қайтиб бориш ва уни озод қилиш режасини

тузар эдим. Ҳар куни эрталаб мени ожизлигим тўхтаб қоларди. Мен, эҳтимол, бу ишим ваъдамга вафо қилишга ёрдам берар деб ўйладим. Ҳусайн мендан уни унутмаслигини сўраган эди. Мен ўзимга ундан кўпроқ мажбурият олган эдим.

Йўлда кетаётиб, Абу Надийдан Бу Субейҳа ким бўлади, деб сўрадим?

— У занжирбанд қуллардан эди, Оллоҳ уни раҳмат қилсин, — деди. — У мазлумларга ёрдам берар, уларни доимо ҳимоя қилар эди.

Мен кулиб сўрадим:

— Кейин...

Биз боққа кириб келдик.

— Сиди Бу Субейҳани Оллоҳ ўз марҳаматига олсин. Ана у ерда гуллар бор. Ана у ердан сават оласан. Гуллардан олиб, бозорга олиб чиқ. Ишинг ўнгидан келсин, болам, юзингда мен кўраётган ғамларинг ёзилсин.

Шайх Абу Надий юзимдаги ғамларимни, гарчи уларнинг сабабини билмаса ҳам, сезибди.

Мен чиройли тоза атиргуллардан териб, бозорга олиб чиқдим. Йўл четида уларни сотмоқчи бўлиб ўтирган эдим. Бир бола менга ишора қилиб, чақира бошлади. Тезда унинг олдига бордим. У йўл бўйида турган бир аравага ишора қилар эди. Мен мато қопламали гумбазли арава ичида бир гўзал аёл ўтирганини кўрдим...

Мен бошимни қуйи солдим. Бу тақводан эмас, балки ёмонлик қилганимдан, асирликдан қочганимдан ва ҳали вафо қилмаган ваъдамдан эди.

Аёл нозик бармоқлари билан гулларни у ёқ-бу ёққа ағдариб қарай бошлади ва гуллар ҳақида сўрарди. Мен бошимни қуйи солганча жавоб берар эдим. Аёл кулиб деди:

— Нима, сен аёллардан қўрқасанми?

— Ҳа, — деб дарҳол жавоб бердим мен.

— Сен каби жавоб берган эркакни ҳали эшитмаган эдим.

— Мана, эшитдингиз.

— Гулларингнинг ҳаммасини сотиб оламан.

У саватни олди. Мен кета бошлаган эдим, аёл мени чақирди:

— Пули-чи?

Мен унга жавоб бермадим ва ортимга қарамай кета бошладим.

Масжидга кириб, намоз ўқидим. Салвон билан таомни бўлашиб едим. Овқатланиб бўлгач, Салвон чўнтагидан атир чиқариб, ўзининг ва менинг қўлимга сепди. Мен:

— Қани энди Ҳусайннинг ҳам шундай атири бўлса, — дедим.

Салвон мендан бу гапни эшитгач, қўлидаги атир шишачасини олиб, масжиднинг айвонидан отиб юборди ва:

— Эй, биродар, қани энди менда ҳам Ҳусайндаги бор нарса бўлса эди, — деди.

— Салвон, нега атирни отиб юбординг?

— Мен сенга айтмаганмидим, мен билан ишинг бўлмасин деб, ухлаган ухлайверсин.

Сўнг чўнтагидан бошқа атир шишачасини чиқарди-да, кулди. Мен уйқуга кетдим.

Эртаси куни ишимга чиққани тараддуд кўраётган эдим, Салвон менга:

— Биродар, сен менинг ҳассамни қанчалар яхши кўришимни биласан, — деб қолдим.

— Ҳа, биламан, Салвон. Қани энди, мени ҳам бирортаси сен шу ҳассангни севганингчалик севгандайди.

— Мен уни сенга чин ихлос билан совға қилдим. Шу билан бу дунёда менда ҳеч қандай ўткинчи нарса қолмайди.

— Қулоқ сол, биродар. Мен дунёда сен ўйлагандан ҳам кўпроқ нарсаларни кўрдим. Сен менинг бугунги кунимни биласан, лекин кечаги кунимни билмайсан. Сенинг бу ҳассанг бу дунёнинг ўткинчи нарсаларидан эмас. Ҳатто сен уни жуда яхши кўриб қолган бўлсанг ҳам. Ҳассанг ўзингга буюрсин. Ҳечқиси йўқ. Оллоҳ раҳмдил ва кечиргувчидир. Оллоҳ ҳеч бир бандасига унинг имкониятидан ортиқ вазифани юкламайди.

— Сен баҳслашишга устасан, Форис. Бу бизнинг замонамизнинг балоси. Сен ҳазир бўлгин. Агар Оллоҳ бирорта қавмга ёмонликни хоҳласа, уларнинг ўртасига баҳс ташлаб, ишдан қўяди. Сен бахтни эга бўлишда деб ўйларсан, ҳолбуки у беришдадир. Шунинг учун мен сенга бу ҳассани беришим керак.

Мен Салвоннинг гапларидан ҳайратга тушдим. Салвон уҳ тортиб, деди:

— Берай десам баданимдаги қилча жонимдан бошқа ҳеч вақо йўқ. Ҳассам фойдалироқдир... Ҳа, сен аёлдан эҳтиёт бўл!

- Қайси аёлдан?
- Қалбингдаги.
- Сенга ким айтди?
- Сенинг кўзларингда дунёни кўрдим. Лекин мен биланманки, менинг бу ҳассам сенга ундан кўра фойдалироқдир. Мен кулиб, дедим:
- Эшитган одам уни Мусонинг ҳассаси деб ўйлайди.
- Билганингни қил, — деди ва олдимга ҳассасини ташлади.

* * *

Мен атрофни ҳидга тўлдирган гуллар тўла саватни кўтариб, бозорга бордим. Бугунги ризқимни кутиб, йўл четида ўтирар эдим. Бироздан сўнг бир қиз тепамда турганини сездим.

- Лаббай, хоним, — дедим унга.
- Бекам гулларнинг пулини олсин деб талаб қиляпти.
- Мен гулларни пулга сотишни хоҳламайман.
- Агар шу гапни ўзинг унинг олдига бориб айтмасанг, у мени калтаклайди. Илтимос, мен билан юр.

Қизга раҳмим келди.

— Юр-чи бўлмаса, — дедим мен. — Билмадим бекангнинг номи бахт келтирадимми ёки бахтсизликми...

Мен қиз билан бирга бордим ва биз муҳташам бир уйга етиб келдик. Мен ичкарига кирдим-да, хонанинг бир четида қимирламай ўтирдим. Роҳ хоним кириб жилмайди-да, деди:

— Сен гулларни пулга сотишни истамас экансан, деб эшитдим. Агар мен уларни пулга сотасан деб туриб олсамчи, нима қилардинг?

— Хоним...

Мен гапимни бошламасданоқ, у қўлидаги елпиғичи билан пешонамга аста уриб қўйди-да:

— Бошингни кўтар, — деди ва ўтирди. Мен уни супага суяниб ўтирганини, қўлидаги ўша елпиғич билан ўзини елпиётганини кўриб турардим. У:

— Мен сенга гулларинг нархини айтиб қўймоқчиман, — деди.

Хонимнинг ўзини тутиши ва гапларининг қўполлигидан ҳайратга тушдим. Бироқ бу нима билан тугар экан, деб жим бўлдим. Ёки, эҳтимол, менинг жим бўлганимнинг сабаби, Салвон айтганидек, бу аёлнинг менинг қалбимда бўлганидир. У мендан сўради:

— Сен гулнинг қанча туришини биласанми?

— Ҳа, — деб жавоб бердим.

— Қанча экан?

— Унинг муаттар ҳидидан баҳраманд бўлиш.

— Шунақа дейишингни билардим. Билсанг, мен нарса бериб, пулини талаб қилмаган одамни биринчи кўришим.

— Бу замоннинг оғирлигидан, — дедим мен.

Роҳ хоним уҳ тортиб:

— Тўғри айтасан, замон оғир, — деди. — Менга қара, эй гулчи, мен сенга боғимдаги норанж дарахтини бераман. Сен шунга қарайсан ва мевасини сотасан.

— Дарахт қаерда?

— Мен билан юр, — деди.

У мени ўзи билан бошлаб, ҳовли ичидаги боққа олиб кирди. У ерда гуллаб турган норанж дарахти бор эди.

— Бу сенга, яқинда мева беради. Сен фақат уни парваришлагга рози бўлсанг бўлгани.

— Розиман.

Хаёлимга уни сотиб, пулини гулларим пулига қўшиш фикри келди. Мен мева беришини кутиб, дарахтни парвариш қила бошладим. Ҳар сафар боққа кирганимда, Роҳ мени чақирар эди:

— Ҳа, гулчи!...

Мен бошимни кўтариб, унинг боғ томонга қараган айвонда эканини кўрар эдим. У мен билан суҳбатлашар эди. Бир куни дарахтга қарагани келсам, унинг муаттар гунчалари тўкилиб, кичкина-кичкина гўрачалар пайдо бўлибди. Роҳ мендан “Ўқишни биласанми?” деб сўради. Мен “Йўқ, билмайман”, деб жавоб бердим.

— Ёлғончи! — деди у менга ва олдимга бир мактуб ташлади. Мен уни очмадим ва қолдириб кетдим.

Бир куни ваъдам бўйича боққа келдим. Дарахтнинг мевалари ҳали пишмаган эди. Мен у ердаги ишларимни тугатдим. Роҳ мен билан суҳбатлаггани ҳали айвонга чиқмаган эди. Мен боғдан худди бир нарсасини йўқотган одамдек қайтдим. Бу ерга кейинги сафар келганимда ҳам Роҳ олдимга чиқмади. Унинг уйидан қайтаётиб, қоровулдан сўрадим:

— Хоним яхшими?

— Нега сўраб қолдинг?

– Сўраганнинг айби йўқ .

Қоровул жавоб бермади.

Бир неча кундан сўнг ҳалиги чўри қизни кўриб қолдим.

– Беканг яхшими? – сўрадим ундан.

– Хоним бетоб. Куни битганга ўхшайди.

– Унинг олдида бирор кимса борми?

– Йўқ. Хоним ўзи ёлғиз. Унинг кўнглини оладиган, у билан бирга ўтирадиган ёки уни бориб кўрадиган ҳеч бир кимса йўқ. Хоним ўзи шундай бўлишини хоҳлади. Лекин у сени эслайди, дарахтнинг аҳволини сўрайди, боғнинг сенга фойдаси тегишини ва сен сотган гулингнинг пулини олишингни хоҳлайди.

– Беканг шундай дедими?

– Ҳа.

– Унга айтгинки, мен унинг олдига ор қилганимдан кира олмайман.

Эртасига зарурат бўлмаса ҳам боққа бордим. Мен Роҳнинг бетоб бўлгани учун ҳам шундай қилдим. Боғда ивирсиб юрган эдим, ҳалиги қиз кўриниб қолди. Мен ундан:

– Бекангнинг аҳволи қалай? – деб сўрадим.

– У сенга салом айтди. Айтдики, Роҳга шифо берсин ва у эртага мен билан суҳбатлашгани айвонга чиқсин, деб дуо қилсин, – деди.

Мен бошимни кўтариб ҳувиллаган айвонни кўрдим, уни дуо қилдим. Кейин боғдан кетдим. Бир неча кун ўтди. Мен бу ерга келиб, Роҳдан бирор янгилик келиб қолар деб анча кеч қолиб кетар эдим. Боғидаги меваларни тера бошладим.

Бир куни мева тераётиб, Роҳнинг ваъда қилган жойдан келаётган овозини эшитдим. Бошимни кўтариб қарасам, айвонда Роҳ турибди. Роҳ деди:

– Сени шундоқ кўргим келадики, ҳай гулчи.

– Худо ҳаққи, мен ҳам сизни кўргим келаётувди.

Мен шундан кейин унга неча маргалаб “менга турмушга чиққин” деб илтимос қилдим, у эса ҳар сафар кулиб:

– Гулларингнинг пулини олмадингми? – дер эди, холос.

– Қачон гулларни унутиб, гулчини эслайсан?

Бир куни мен унга:

– Розилигингни олиш учун эшигингни пойлайвериш жонимга тегди, – дедим шартга.

— Ахир жон куйдирмасанг жонона қайда дейдилар-ку.

— Мадомики бизлар севишганлар эканмиз, менга турмушга чиқишингга нима тўсқинлик қилади?

— Тўғри айтасан, сенинг жонингга тегиб кетдим. Менга гул ҳам, гулчи ҳам керак эмас.

— Сени азбаройи севганимдан шундай деяпман.

Мен у ерни тарк этдим дунё кўзимга қоронғу бўлиб кетди. Ўзимча такрорлар эдим:

— Мени бир сават гулга ўйинчоқдек алмашиб олди.

Мен ўзимни ўзим маломат қила бошладим. Роҳ туфайли мен ҳамма нарсани унутдим, ҳатто Ҳусайнни ҳам. Мен фақат Роҳни ўйлар эдим. Салвон олдимга келди-да, куйлай бошлади:

Ё раб, раҳм айла, манзилга етқиз,
Жон сенга фидо, қўшни бўл, эй қиз!

— Салвон, эр киши ўзини қандай қилиб жазолайди?

— Севган қизини унутиш билан, биродар. Севган қизни унутиб, парвардигорни ўйлаши керак. Назаримда, жигарингдан урганга ўхшайди.

Мен ғазабдан титрасам ҳам ўзимни босдим.

— Мен муҳаббатдан эмас, балки ғазабдан ёнаётган жигарнинг ҳидини сезяпман. Демак, сенинг жароҳатинг шифо топади.

— Сен мени ундан эҳтиёт бўлгин, деган эдинг. Лекин тирик инсон ўз тақдирини севади, ҳатто у ҳалокатга олиб келса ҳам.

— Сен юрагингни маломатга қўйма. Юраклар бекорга яхши кўрадилар. Бироқ, бу эрмак узоқ чўзилмаслиги керак.

Салвон ёнидан атир шишчасини чиқариб, менга, кейин ўзига атир сепди ва:

— Мен сенга бир буюк давлатнинг подшоси бўлган эдим десам ишонасанми? — деди.

— Мен сенинг ҳар бир сўзингга ишонаман.

— Унда эшит:

... Менинг бир томоним денгиз, иккинчи томоним тоғлар эди. Ҳар томондан бойликлар оқиб келар эди. Сен буларни кўрмагансан, Форис, кўрмайсан ҳам, ҳатто бир минг беш юз эллик тўрт йилу икки ой ва ярим кун яшасанг ҳам.

Шу ерда у ўзи мириқиб кулди. Мен ҳам жилмайдим. Сўнг у жиддий оҳангда давом этди:

— Лекин бир нарса менинг бу оппоқ кунларимни, умидларимни чиппакка чиқарди.

— Сен тавсифлаётган бу мукамал давлатинг ва бахтли подшоҳлигингга ғорат етказган нима экан?

— Ҳасад, биродар, ҳасад! Одамлар ўлимтикка ҳам ҳасад қиладилар, ташландиқ учун ҳам жанг қиладилар.

Менинг кўп ака-укаларим бор эди. Лекин мен фақат Ризвон акамни яхши кўрардим. У менга худди Мусога Ҳорун каби эди. Қаерга борсам, у ёнимдан қолмас эди. Усиз мен ҳам яшай олмас эдим. У адолатли, бағрикенг ва олижаноб инсон эди. Унга муҳаббатим ҳам, ишончим ҳам ошиб борди. “Кўп бойликни ўзиники қилиб олди. Уни биздан афзал кўрди” деган гаплар гапирилди. Ҳасад кучайгандан кучайди.

Бир куни акам ов сафарига чиқди. Мен одамларнинг ёмонлигини билганимдан кейин унга бирор зарар тегмасин деб раҳмим келганидан уни бир неча бор “эҳтиёт бўлгин” деб огоҳлантирган эдим. Ов сафарларидан бирида Ризвон акамнинг ўлигини олиб келишди. Айтишларича, унинг оти илонни кўриб, кўрққанидан ҳуркиб кетибди ва акам йиқилиб, боши мажақланиб кетибди.

Мен уларга, “Сизларнинг асли ниятларингиз ёмон бўлган. Сабр гўзал ва Оллоҳ ўзи ёрдам берувчидир”, дедим. Мен унга аза тутиб, кечалари йиғлаб чиқардим. Лекин душманларимиз кўриб, хурсанд бўлмасин, деб сабр-қаноат қилишга аҳд қилдим. Йиллар ўтди. Форис, мен мана шу ўтган давр ичида бирорта аёлни яхши кўрганимни эслолмайман. Мен ўғиллик бўлдим. Оллоҳ менга кўп фарзанд берди. Ўғлимнинг отини Ҳассон кўйдим. Ўғлимни жуда ҳам севардим. Агар менга айтсалар, ўғлинг бахтсиз бўлмаслиги учун молингни ва жонингни беришга тайёрмисан, десалар, мен “Ҳа” ва “Ҳа”, дер эдим. Мен учун Ҳассон бахтли бўлса, бас!

Одамлар менинг унга бўлган муҳаббатимни билдилар. Улар кўролмайд қолдилар, ҳасадларини очиқ-ойдин билдирадиган бўлдилар. Мен бирон кор-ҳол бўлмасин деб, ўзимни худди уни ёмон кўрадигандай қилиб кўрсата бошладим. Лекин у суюкли ўғлимга фойда бермади. Бир куни уни менга касал бўлиб қолди деб айтишди. Мен кечаю кундуз унинг ёнида

туриб, унга қарай бошладим. Лекин табибларимдан бири у заҳарланган деб айтди. Унинг касали зўрайиб борарди. Ҳаёт паймонаси эрта тўлай деб қолди. Мен уни олиб, қасрдан чиқиб кетдим. Менинг қайғу-аламимга гувоҳ бўлган бу жойни кўргани кўзим йўқ эди. Мен ўғлимни денгиз бўйига олиб бордим. Кўзимдан ёшлар дув-дув оқар, лекин йиғи овози чиқмас эди. Мен болагинам чор девор ичида асир бўлиб жон бермасин, балки ер ва осмон ўртасида ҳур бўлиб ўтсин, дедим. Унинг руҳи тор жисмини тонг отгунча тарк этди. Уни фаришталар олиб кетди. Мен унинг жисмини бағримга босганимча қолавердим...

Мен кўнглим синган, юрагим бир сиқим бўлиб қасрга қайтдим. Неча йиллар ўтди. Ҳаётимнинг таъми аччиқ туруп таъмидан бошқа нарса бўлмай қолди. Одамлар атрофимдаги нознеъматларга парво қилмаётганимдан ҳайрон бўлар эдилар.

Бир куни мамлакатимдаги фуқароларим ҳаётидан хабар олиш учун айланиб юрар эканман, бир жойда азон айтиладиганини эшитдим. У “Ашҳаду ан ла илаҳа иллаллоҳ” деб қайтарар, лекин давомини айтмас эди. Мен вазиримга қараб, “Менинг мамлакатимда бирор уйда шундай азон айтиладими?” — деб сўрадим. “Худо ҳаққи, биз ҳалок бўламиз-ку!”

Биз муаззинни чақиртирдик. Одамлар бизга уни масжиднинг ёнида жойлашган уйига кириб кетганини айтишди. Мен хизматкорлардан бирига эшикни тақиллатишни буюрдим. Эшикни жория очиб, муаззиннинг ҳозир масжидга чиқишини айтди. Мен жориянинг кўзига кўзим тушган заҳоти унинг ишқи пайкони қалбимга келиб санчилди. Мен муаззинни ҳам, имомни ҳам, ҳатто бор дунёни унутиб, фақат жорияни ўйлай бошладим. Жория эшикни ёпди. Бироздан сўнг муаззин олдимизга пешвоз чиқди.

— Оллоҳ сизларни ўз ҳимоясига олсин, сизлар ким бўласизлар? — деди.

Шунда вазир:

— Нега сен Оллоҳ буюрганидан бошқача азон чақирасан? Бу гуноҳинг учун қуёш ботмасдан сенинг ҳам, сенинг азонинг билан намоз ўқийдиган масжид имомининг ҳам калласи узилади, — деди.

— Жанобим, мен муаззин эмасман, мен унинг уйидаги хизматкориман. Муаззин бетоб бўлиб ҳушсиз ётибди. Мен

намоз қазо бўлмасин дедим. Унинг ўрнига масжидга чиқиб азон чақира бошладим. Мезанага чиқиб, унинг баландлигидан кўрқиб, ўзимни йўқотиб қўйдим. Нима айтаётганимни ҳам англамас эдим. Мен азонни айтиб бўлдим, деб ўйладим. Мен, худо ҳаққи, фақат яхшилик қилишни хоҳладим.

— Сендан ҳам, сени бу ишни қилишга йўл қўйгандан ҳам Оллоҳ рози бўлмайди. Бизни ичкарига муаззиннинг олдига бошлаб кир. Биз сенинг гапинг ростми, ёлғонми билайлик.

Мен бунини нафсим учун гапирдим. Аслида ҳалиги жорияни яна бир кўришни хоҳлаган эдим. Биз муаззиннинг олдига кирдик. У дарддан қалтираб ётар, жория эса унинг бошида ўтирар эди. Ёнида эса хотини унинг пешонасига ҳўл латта босиб ўтирар эди. Мен ундан сўрадим:

— Сен унинг хотинимисан?

— Ҳа, Ҳазрати олийлари!

— Сен-чи?

Жория бошини кўтариб, мен томонга қаради-да:

— Мен Ҳазрати олийлари нима десалар, шуман, — деди.

Мен унинг жавобидан ноқулай аҳволга тушдим.

Муаззиннинг уйидан тезда чикдик-да, вазирга қараб:

— Унга ёрдам беринглар, — дедим.

Биз бу қишлоқдан кетдик. Ҳалиги жория сира хаёлимдан чиқмас эди. Бир неча кундан сўнг мен вазирдан сўрадим:

— Муаззиннинг аҳволи қалай?

— У вафот этди, Ҳазрати олийлари.

— Хотини нима қилди?

— Ўша уйда ўтирибди.

— Сен ундан жориясини сотишини сўра, — деб унга таллай пул бердим.

— Ҳазрати олийлари, ахир бу жуда кўп-ку.

— Фойдаси бўлса борки, зарари йўқ.

— Ҳазрати олийлари, Оллоҳ сизга қилган яхшиликларингизни ўзи қайтарсин!

Вазир қайтиб келиб:

— Ҳазрати олийлари, муаззиннинг хотини пулни олмади. Жориянинг унга жуда азиз эканлигини айтди. У сотмаслигини, ҳатто сизга ҳам, подшо бўлсангиз ҳам, сотмаслигини айтди.

— Сен унинг олдига боргин-да, ҳозир берганингдан икки барабар кўпроқ пул бер, — дедим.

Вазир аввалгидек жавоб билан қайтиб келди. Мен пулни яна кўпайтирдим. Муаззиннинг хотини жорияни ўламан обло, сотмайман деб туриб олди. У айтдики, жория унга қизидек бўлиб қолган, чунки унинг ўзининг фарзанди йўқ экан.

Мен ҳайрон бўлиб қолдим. Қозини маслаҳатга чақирдим.

— Иншооллоҳ, мен сиз учун бунинг бир йўлини топиб бераман, — деди.

— Агар шундай қилсанг, муносиб мукофотингни оласан, — дедим.

Қози ҳузуримга қайтиб келиб:

— Ҳазрати олийлари, у сизники! — деди.

— Қандай қилдинг? — деб сўрадим.

— Мен муаззиннинг ўлимидан олдин жория унингми ёки хотининингми мулки эканлигини суриштирдим. Айтишдики, у муаззиннинг мулки бўлган. Мен марҳумнинг ака-укалари борми-йўқми деб суриштирдим. Унинг учта укаси бор экан. Мен уларнинг ҳузурига бордим. Улардан муаззиннинг мероси қандай тақсимланганини сўрадим. Улар меросхўрлардан бири йўқлигини ва у келмагунча тақсимланмаслигини айтишди. Мен бу жоиз эмас, дедим ва меросни ўзим тақсимладим. Уй ва жория қолди. Айтдимки, уни сотиб ҳақдорларга бўлиб берилиши кераклигини, ғойиб бўлган уканинг ҳақи эса омонат сифатида қайтгунича қозихонада туришини айтдим. Муаззиннинг хотинидан бошқа ҳамма бунга рози бўлди. Одамлардан билишимча, у ёмон хотин ва ўта тамагир экан. Мен буни қабул қилмасдан иложинг йўқ, тамагир доим зарар қилади. Сен шу кунгача таклиф қилинган подшоҳнинг ҳадясини қабул қилсанг яхши бўлар эди, дедим.

Шундай қилиб жория менинг ҳузуримга келди. У мен учун энг азиз ва энг севикли инсонга айланди. Кўнглим фақат у билангина таскин топар эди. Фақат у билангина хурсандчилик қилар эдим. Унинг висолига етишгунча кунлар азоб билан ўтар эди. Бир куни қасримдаги равоқлардан бирида сайр қилиб юрар эканман, кимнингдир шивирлаб гапиргани қулоғимга чалинди: “Бу қиз унинг учун жонидан ҳам ортиқроқ бўлиб қолди. Бироқ яқинда уни йўқотади”.

Кўнглимга хавотир тушди: “Бизга фалокат яқинлашибди, биз эса гафлатда қолибмиз”.

Мен жорияни ҳузуримга чорладим. У билан бирга ўтирар эканман, қайғудан дилим қоронғу эди.

— Нега жанобим сукут сақлаб ўтирибсиз, жоним сизга фидо бўлсин.

— Менинг жоним сенга фидо бўлсин, Роҳ. Кўнглимни ёмон ўйлар чулғаб олди.

— Сиз соғ бўлинг, ҳазратим. Душманингиз балога йўлиқсин.

— Сенга ҳасад қилишларидан кўрқаман.

— Кўрқманг!

— Йўқ, кўрқишим керак. Ҳасад менинг қанча яхши кўрганларимни олиб кетди.

Мен уни ҳасадгўйларнинг ҳасадидан, шум ниятдагиларнинг ёмонлигидан асраш учун саройимдан узоқроққа жўнатишга аҳд қилдим. Унга беҳисоб мол-дунё ва барча керакли нарсаларни бериб, ўзим хоҳламасам-да, мамлакатимдан узоқдаги ўлкага жўнатдим.

Мен у билан видолашгач, ўзимни унинг ҳаётини асраб қолгандек ҳис қилдим. Лекин у билан ажралиш мен учун худди аза тутиш билан тенг эди. Кунлар ўтиши билан юрагим сиқилар, ўзим ҳаётдан тўйиб борар эдим. Мени қайғу-алам кўшини қуршаган эди. Қалбимни эгаллаган инсонсиз менга бу мамлакатнинг нима кераги бор, деган ўйга ҳам борар эдим. Мен барча севикиларимни йўқоттирган ана шу тахтдан воз кечишга қарор қилдим. Бу мамлакатда ёлғиз қолиб, кечалари руҳим билан суҳбатлашардим. Роҳсиз менга роҳат йўқ эди.

Мен салтанатни ўғлимга топширдим. Бу жойни тарк этиб, маҳбубам Роҳ сари отландим. Ўзим билан барча бойликларим ичидан бир дона катта ёқутни олдим. Унга қараб, томоша қилишни яхши кўрар эдим. Бу дунёда мен учун унга тенг келадигани бойлик йўқ эди. Мен мамлакатимдан чиқиб кетдим. Шу кундан юрагим енгил тортгандек бўлди. Юриб-юриб, ахири бир дарахтзор жойга келдим. У ерда ўтириб дам олаётган эдим. Ёнимдан бир киши ўтиб қолди. У менга қараб:

— Эй мусулмон, егулигингни мен билан бўлашмайсанми? Қорним оч, борадиган йўлим узоқ. Ёнингда бугун дам олсам дегандим, — деди.

— Марҳамат, амаки, — дедим мен.

Унга нарсаларимдан бердим. Кейин бирга намоз ўқидик ва кечаси билан суҳбатлашдик. Унинг фозил ва доно киши эканлигини билдим.

— Эй, биродар, сенинг қалбинг шоҳларнинг қалби каби экан.

— Зоҳидликни деб ўз мулкидан, подшоҳлигидан кечган одам ҳақида нима дейсан?

— Мен унга айтардимки, унинг отаси Одам Атони ва онаси Момо Ҳаввони Оллоҳ ерга туширганда, улар бу дунё ҳидини топдилар ва жаннат ҳидини йўқотдилар, уларни қирқ кун бу дунёнинг сассиғи қоплаб олган эди.

Сўнг у менга ҳассасини бериб:

— Буни ол, бу сенинг қилган яхшилигинг учун. Яхшилаб қара, йўқотиб қўйишдан қўрққан нарсанг бўлса, унинг яширадиган жойи ва қопқоғи бор, — деди ва ўша жойни менга кўрсатди.

Мен унга раҳмат айтдим. У:

— Энди мен борай, — деди.

— Қолсанг бўларди, кечаси йўл юриш хавотирли.

— Йўқ, бормасам бўлмайди. Сени парвардигорга топширдим.

Мен ҳассанинг у ёқ-бу ёғига қарай бошладим. Агар ёқутни шунга қўйсам нима бўлар экан деб ўйладим. Ёқутни ҳассанинг тешигидан солиб, яшириб қўйдим. Эртаси куни йўлда қароқчилар менга ҳужум қилишди.

— Бор пулингни чўз, — дейишди таҳдид қилиб улар.

Мен бор пулимни чиқариб бердим.

Сўнг улар нарсаларимни тита бошладилар. Ҳассанинг сиридан улар беҳабар эканлар, албатта. Улар менда ҳеч нарса йўқлигига ишонч ҳосил қилгач, мени ташлаб кетдилар. Мен эса Роҳга етиш гами билан йўлга равона бўлдим.

Мен Роҳ яшаётган шаҳарчага етиб келдим ва уни суриштира бошладим. Бир киши менга унинг уйини кўрсатиб қўйди. Мен Роҳнинг уйи олдига етиб келгач, бироз нафасимни ростлаб, сўнг эшикни тақиллатдим. Юрагим бамисоли минилмаган тойдай бетоқат типирчилар эди. Бироздан сўнг эшикни бир киши очди.

— Кимсан?

— Роҳга хўжайининг эшик олдида турибди, деб айт, — дедим.

У киши таажжубланиб:

— Ҳозир — деди. Бироздан сўнг қайтиб келиб:

— Хоним киришингиз мумкин, деяптилар, — деди.

Мен ичкарига кирдим. Бу уй жуда ҳашаматли ва шинам эди. Юрагим соғинчдан тарс ёрилаётди дер эди. Бир оздан сўнг Роҳ кириб келди, у мени кўриб оёқларимга ўзини ташлади:

— Сенга жоним фидо бўлсин, менга қайтиб келдинг!

— Мен сени деб ҳамма нарсадан воз кечиб келдим. Ҳамма нарсадан воз кечдим.

Роҳ жилмайди. Мен ўзимга ўзим “ўз хоҳлаганингга эришиш қанчалар бахтли”, дердим. Бизга таом тортилди. Роҳ сўради:

— Қўриқчиларинг, аскарларинг қани?

— Мен уларни ташлаб келдим.

— Нарсаларинг қани?

— Менинг бор нарсам — мана шу ҳассам, холос. Роҳ, мен сен учун барча нарсадан воз кечиб келдим. Сенинг олдингга ўзим ва қалбим келди.

У жилмайиб сўради:

— Мол-мулкингни нима қилдинг?

— Мол-мулк — ҳодис, мулкни сўрама.

— Мен айнан ана шуни сўраяпман, азизим.

Мен бироз жим турдим-да, дедим:

— Мен улардан воз кечдим.

— Нима бўлганини гапириб бер.

Мен унга бошимдан ўтганларини гапириб бердим. Шундан сўнг Роҳ ўрнидан туриб:

— Энди сени нима қиламан? — деб сўради. — Балки сен мени қасрингдан ҳайдаганингдан кейин берган нарсаларингни қайтариб олгани келгандирсан? Эҳтимол, давлатни ёмон бошқарганинг учун сени тахтдан туширишгандир? Энди менинг олдимга келиб, муҳаббатинг билан алдамоқчимисан?

Мен ундан эшитадиганларимни эшитгач, унинг уйдан юрагим ҳасратга тўлиб, индамай чиқиб кетдим. Чунки унинг айтганларига жавоб қайтариш осон эмас эди.

Мен гапиришга ҳам қодир бўлмай қолгандим. Эй Форис, ўғлимнинг олдига қайтганимда нима бўлганини, менга қандай азоб берилганини сенга айтмай қўя қолай. Мен ўғлимга:

— Отанг сизлар билан бирга яшаш учун, сен унга ота-онага қиладиган яхшиликни қилишинг учун қайтиб келди. Сен итоаткор подшоҳсан, — дедим.

Эй Форис, Сен одамлар мени ўз ҳолимга қўйдилар деб ўйлайсанми? Мен зоҳидлик қиламан, деб чиққан нарса учун азоб тортдим. Баъзилар: “Агар биз уни қолдирсак, у ўз мулкани қайтаришни талаб қилади”, десалар, бошқалар: “Агар уни ўлдирсак, уни улуғлайдилар, одамлар қалбида у қаҳрамонга айланади”, дер эдилар. Худо ҳаққи, менга вафодорлар деганларимдан қилинган хиёнатдан, дўст бўлганларимнинг қийин аҳволда қолганимдан хурсанд бўлаётганларини кўриб ҳайрон қолдим. Одамлар, яқин-йироқларим буткул ўзгариб қолган эдилар. Эй худо, бор бўлса кўролмайди, йўқ бўлса беролмайди, дердим нукул. Менга заиф жисмимни ҳимоя қилган кийимим, оғир кунларни мен учун енгил қилган ақлим ва Оллоҳ берган сабримгина шафқат қилди, холос.

Ана шу зулмдан кейин мен қочишга муяссар бўлдим. Мен чиқиб кетар эканман, ҳаёт эканлигимга ишонмас эдим. Ўзим ўзимга савол бера бошладим: дунё дегани шундай бўладими? Худога шукурки, у менинг кўзим ерга қарашидан олдин менга буни таниттирди.

Кўргуликлар барибир мени чарчатди. Юриб-юриб бир ташландиқ хароб иморатга дуч келдим, унинг бир қисми нураб кетган эди. Мен девор ёнида бошимни чангаллаб ўтирганимча, ўзимга ўзим “Ҳамма нарсадан айрилдинг, ҳамма нарсани йўқотдинг”, дер эдим. Шу заҳоти менга бир овоз эшитилди:

— “Эй худонинг бандаси, мен мана шу хароб девордаги бир парча лойман. Мен ҳам сенга ўхшаган подшо эдим. Минг йил ҳукм сурдим. Сўнг вафот этдим. Ерга кўмилиб, тупроққа қоришиб, минг йил ётдим. Кейин мени кулол олиб, бир кўза ясади. Синиб кетганимча минг йил ишлатишди. Сўнг яна минг йил тупроқ бўлиб ётдим. Ундан кейин мени олиб, лой қилиб, мана шу деворга қўйдилар. Қиссамни эшитган одам мол-дунёни деб адашиб қолмайди.

Роҳ мени мамлакатимдан чиқаргандан сўнг мен ҳам уни қалбимдан чиқариб ташладим. Шундай хотиржам тортдимки, Форис, бунақа хотиржамлик ҳам бўлар деб ўйламагандим. Қалбим ўзгарди. Мен анча вақтлардан буён ташлаб қўйган ишларимни охирига етказдим. Ҳаётим хурсандчиликка тўлди. Мен Қуръонни кўтариб юрувчилар ва тун одамларига айландим. Субҳоноллоҳ, мени бундан бошқа нарса машғул қилмайди.

Эй, Форис, мен сенга ўша аёлдан узоқ юр, деб огоҳлантирдим. Эҳтимол, сен бу мажнун дарвеш нима ҳам биларди деб ўйлагандирсан?

— Сен ҳақингда бундай ўйлашдан мени Худо асрасин. Сен охиратнинг сайидларию подшоларидансан.

У деди:

— Тур, биродар, ҳассангнинг ичидаги нарсага қара.

— Жавоҳиргами?

— Ҳа, сен энди билдингми мен нимага суяниб юрганимни?! Уни сотгин-да, пулига тижорат қилгин. Эҳтимол, у сени ваъданга вафо қилишинга етаклар.

Салвон шу ерда тўхтади.

— Сени худога топширдим, мен энди сен билан бугундан кейин учрашмайман. Лекин қачонки мени эсласанг, “Ҳасса эгасини Оллоҳ ўзи мағфират қилсин”, деб дуо қилгин.

— Салвон, сен билан танишиш бутун бир ҳаётдир, сен билан видолашишга мен чидай олмайман.

Мен у билан хайрлашдим, у менинг кўзимга келган кўз ёшлари ҳижобида кўздан ғойиб бўлди.

* * *

Мен жавоҳирни сотиб, унинг пулига тижорат қила бошладим. Ишларим юришиб кетди, ҳатто савдогарлар мени “Форис савдогар” дейдиган бўлишди. Тижоратим ортиб борди ва қисқа вақт ичида мен энг катта савдогарга айландим. Ишлаб-ишлаб бир куни келиб, мен ўша дўстимни асирликдан чиқариб олишга қарор қилдим.

Пул тўплаб, сафарга отландим. Мени оёқларим кўтара олмай қолган эди, мен отга миндим. Ўтмиш ғамлари янгиланди. Анча йўл юргандан сўнг, хаёлимга яхши фикрлар кела бошлади: “Сен яқинда асирдаги дўстинг Ҳусайнни кўрасан, унга мол-мулкингнинг ярмини берасан, эҳтимол, ҳаммасини бериб юборарсан. У ўз оиласига қайтиб шод-хуррам яшайди. Улар ҳам у билан бахтли бўладилар. Ўтган-кетган жабру жафолар ювилиб кетадиган кунлар ҳам келиши керак. Сени дўстинг эслаб юради. Эҳтимол, у фарзандларига буларни хурсанд бўлиб сўзлаб берар”. Мана шунақа гаплар.

Анча юрганимиздан сўнг отларимизни ўша машъум жойдан узоқ бўлмаган жойда тўхтатдик. Гулхан ёқдик, унинг атрофида одамлар тўпланиб, суҳбатлаша бошладилар. Ана шу машъум жойга яқин қолганимиздан бўлса керак, юрагим сиқила бошлади. Мен шерикларимни қолдириб, бироз юрмоқчи бўлдим. Тун сутдай ёруғ эди.

Шу фикрлар билан андармон бўлиб кетар эканман, узоқдан бир одамнинг мен томонга келаётганини кўрдим. Мен жойимда тўхтаб қолдим. Мен томонга келаётган кишини танигач, унга қараб шошилдим.

— Биродар, мана мен, сени унутмадим. Сени озод қилишга келяпман, Ҳусайн. Сени озод қилиб юборишдими? Сени озод қилишдими?

— Форис, мени Яратган озод қилди. Мени худо маҳбусликдан озод қилди.

— Худога шукур, — дедим.

Мен уни бағримга босдим. Мен биров билан учрашганимда Ҳусайн билан учрашганимчалик хурсанд бўлганимни эслолмайман. Унинг кўриниши жуда яхши эди.

— Замон сени яхши қилиб юборибди, Ҳусайн. Қани энди мен сен билан хайрлашганим вақтида ҳам ҳозиргидагидек бўлганимда эди. Сени соғиндим, кеч қолган бўлсам ҳам, сени қанчалик соғинганимни парвардигор биледи...

Мен гапларимни тугата олмас эдим. Севинчдан кўзларим косасидан чиқиб кетай дер эди.

— Эй, Форис, ҳеч нарса дема, мен ҳаммасини биламан.

— Юр мен билан, биз турган жойга борамиз, у узоқ эмас.

— Сен қайтавер, мен эса сен билан худо хоҳласа шерикларим билан бирга учрашаман. Кейин сенга мени ташлаб кетганимдан кейин нима бўлганини айтиб бераман.

— Сен билан яна айрилиққа бошқа чидолмайман.

Шунда Ҳусайн жилмайди, гўёки бутун дунёнинг нурлари унинг юзини ёритгандек эди.

— Майли, Ҳусайн, сен айтгандек бўла қолсин. Лекин шошилгин.

Мен шерикларимнинг ёнига қайтдим. Ҳусайннинг ва унинг ўртоқлари келишига бир зиёфат уюштиришни хоҳладим. Мен ўй-фикрларимдан хурсанд бўлганимдан ҳатто саҳрога ҳам сиғмас эдим.

Ҳусайннинг келишини кутдим. У ҳадеганда келавермади. Мен узоқ кутдим. Анчадан кейин, юринглар уни ахтарамиз дедим. Бирор сабаб билан кела олмаётган бўлса керак. Бир неча кун қидириб, топа олмадик. Мен энди тилла конига борамиз, дедим. Эҳтимол, у ердагилар унинг қаердалигини биларлар. Боришга қарор қилдик. У ерга кириб борганимизда, одамларни аввал қандай кўрган бўлсам, ўша аҳволда топдим. Улар орасида Убайдни танидим, лекин у мени танимади.

— Убайд.

— Лаббай, жаноб, — деди у мен томон қараб.

— Мени танимадингми?

— Йўқ.

— Мен Форисман.

— Форис! Замонинг сени жуда чиройли қилиб юборибди.

Бизни эса жуда расво қилиб юборди.

Мен:

Кулоқ солсанг, одамлар, замон бузуқ дейдилар,

Билиб кўйгин, аслида замон бузмас уларни,

Яхшилиқни унутиб, ёмон ишлар қиларлар,

Замонларни бузувчи аслида у одамлар,

дедим.

Убайд мендан сўради:

— Нега бу ерга қайтиб келдинг?

— Мен бу ерга озод кишилар қандай яшаётганларини билгани келдим. Ҳусайн биродарим қани?

— Қайси Ҳусайн?

— Ҳеч кулмасдан ғамгин юрадиган йигит. Уни бир неча кун олдин кўрдим. Учрашишга ваъдалашган эдик. Кейин бир-биримизни йўқотиб кўйдик. У шу ерга қайтиб келмадимми мабодо? Унинг қаердалигини биласанми?

Убайд менга таажжубланиб тикилиб турар эди:

Мен жон-фиғоним чиқиб:

— Гапирсанг-чи! — дедим.

— Унинг жойини биламиз. Лекин ўликлар қайтмайдилар. Ҳусайн бу ерга қандай қилиб қайтсин?

Унинг гарданидан бўғдим:

— Сен шум хабар айтяпсан. Қачон? Қачон ўлди у?

Кейин мен унинг кўйлагидан тортдим. У менинг газабим ортишидан кўрқиб, жавоб берди:

— Ҳусайн сен қочиб кетганингдан бир неча кун кейин вафот этди.

— У қаерга дафн қилинган?

Биз у дафн қилинган жойга бордик. Мен унинг қабри олдида тўхтадим. Мен туни билан йиғладим. Ҳусайнни дуо қилдим. Шерикларим мени ўз ҳолимга қолдириб кетишди.

Эртаси кунни кон эгасини қидирдим. Бу машғум жойни сотиб олишга қарор қилдим. Мен унга сотишини таклиф

қилдим. У рози бўлди. Барча молимни шу жойни сотиб олишга сарфладим. Бу ердаги барча қулларни озод этдим, улар ичида Убайд ҳам бор эди. Унга дедим:

— Орангизда Ҳусайн каби одамнинг бўлгани учун худога шукур қилинглар. Сизларнинг сабрингиз чўзилиб кетди.

Сўнг бу жойни Оллоҳнинг вақфи деб эълон қилдим. У ерда ишлаш учун одамларни ишга қабул қилдим, уларга маош тайинладим. Ёнига масжид ва уйлар қурдим. Тиллаларнинг чорагини қулларни ва асирларни озод қилиш учун ажратдим. Бу жамғармани “Ҳусайн Талиқ ар-Раҳмоннинг (Парвардигор озод этган Ҳусайннинг) вақфи” деб атадим.

Кейин менга хабар беришдики, кон ёнидаги қишлоқ гулаб-яшнабди. У қишлоқни ҳам “Ҳусайн Талиқ ар-Раҳмон қишлоғи” деб аташибди.

— Одамни ўлдирадилар-у, лекин унинг хотирасини ўлди-ролмайдилар! — дедим.

* * *

Мен ҳатто сўрамай олган китобини топмаган бўлсам ҳам Сулайёнинг олдига боришни ният қилдим. Ҳеч бўлмаса, нима қилганимни рўйирост унга айтаман, гуноҳимни кечиришини сўрайман, деб ўйладим. Мен у китобни қанча қидирмайин, қанча сарсон бўлмайин топа олмаслигимга иқрор бўлганимдан кейин ҳеч бўлмаса шундай қилишга қарор қилдим.

Юриб-юриб, мен Муродни учратган бандаргоҳга келдим. У ерда қолиб “ал-Ато” кемасини кута бошладим.

Бир неча ҳафтадан сўнг “ал-Ато” кемаси келиб тўхтади. Мен Муродни учратиш учун кемага яқин бордим, бандаргоҳда туриб чақира бошладим:

— “Ал-Ато” дагиларга саломлар бўлсин, уларга Оллоҳнинг марҳамати ва баракоти ёғилсин.

Бир лаҳза ўтмасдан, бир кишининг жавоб бераётганини эшитдим:

— Ва алайкум ассалом, Форис. Чавандоз отинг қани?

Кейин Мурод кўринди, у қулочини кенг очиб, кула бошлади:

— Буни қара, Форис, сен билан яна учрашиш пешонамизга ёзилган экан. Сени кўрганимдан жуда хурсандман.

Мен унинг олдига кўтарилдим. У мени кучоқлаб, бағрига босди ва қўли билан елкамга қоқиб, йиғлай бошлади.

— Мурод, худо ҳаққи, сен мени шунчалар яхши кўришингни билмаган эканман, — дедим.

— Мен сени денгизга улоқтириб юборганимни ҳали ҳам кечирмаган кўринасан, — деб кула бошлади. Кейин сўради:

— Хўш, кўйлагингни топдингми?

— Ҳа, топдим. Кейин яна йўқотдим.

— Бу дунё неъматлари шундай бўлади. Сенда айб йўқ.

— Мурод, биродар, ўтир. Мен сенга бир нарсани айтиб бермоқчиман.

— Бу бирор муҳим нарса бўлса керак?

— Қанақа муҳим нарса, биродар? Сен мен қилган жиноят ҳақида билишинг керак? Сен мени кўрганингда хурсанд бўлганинг менинг ғамимни яна оширди.

Мурод менга қаради, қўлини белига қўйиб деди:

— Хўш, гапир-чи, йигит.

Мен унга бўлган воқеани гапириб бердим. У:

— Энди кўйлак сири менга аён бўлди. Сулайёга буни хабар қилиш керак.

У мени Сулайёнинг хонаси томон бошлаб кетди. У эшикни тақиллатди. Биз хонага кирдик. Сулайё дастгоҳ ёнида ўтириб, гиламини тўқир эди. У ўрнидан туриб салом берди ва деди:

— Хуш келибсан, Форис. Кел бу ёққа, сени нима бу ерга қайтариб олиб келганини гапириб бер, дўстликми ёки гуноҳми?

— Гуноҳ! Сендан бу гуноҳимни кечиришингни сўрайман.

Сулайё бир халтача олиб, унинг ичидан бир китоб чиқарди ва уни олдимга қўйди. Бу ўша мен олган китоб эди.

— Бу бизнинг молимиз, ўзимизга қайтди.

Мен ҳайрон бўлиб сўрадим:

— У қандай қилиб сенга келиб қолди?

— Сен китоб учун сафарга чиқдим деб ўйлаганмидинг? Бу сафаринг барчаси сенинг ўзинг, сенинг қалбинг учун эди. Ҳар иккимиз ҳам ўз қисматимизда нима бор бўлса, шунга топдик. Ундан кўп ҳам эмас, оз ҳам эмас. Мен сенинг гуноҳингни кечирдим. Энди икковингиз ҳам мени холи қўйинг, мен ишимни давом эттираман.

Мен у билан хайрлашиб ташқарига чиқдим ва шу кечани Мурод билан бирга ўтказдим. Эртаси куни у сўради:

— Сен оиланга қайтасанми?

— Мен ўзим учун энг азиз бўлиб қолган одам олдига қайтаман. Ажабланарлиси шундаки, Мурод, мен у билан фақат бир кеча ва кундуз таниш бўлдим, холос.

– Ким экан у?

– Тавба ибн Али ас-Солимиий.

Эртаси кунни мен Мурод билан хайрлашганимда, у ўз одатидагидек йиғлай бошлади.

– Нега йиғлаяпсан, Мурод?

– Нега йиғламай, ахир сен фақатгина бир кун таниш бўлган, унинг қаердалигини ҳам билмайдиган одамнинг олдига кетяпсан.

Мен у билан хайрлашиб, Тавбани қидириб кетдим. Бир неча йиллар кўрмаган бу кишини топишимга ишонар эдим. Худди мен ўйлагандек бўлиб чиқди. Мен Тавбани топдим. Дўстимни учратганимдан бахтиёр эдим, мен унга дедим:

– Сен билан учрашганимдан кейинги аҳволимни сўзлаб берайми?

– Ҳа, Форис, айтиб бер.

– Мен сенинг олдиндан кетганимдан кейин, менга тўсатдан бало-офатлар ҳар томондан ёғилиб кела бошлади. Мен худди оловдан қутулиб, ёнғинга дучор бўлгандек эдим, балки ундан ҳам ёмонроқ аҳволга тушиб қолдим.

– Ло ҳавло ва ло қуввато илло биллоҳи.

Мен унга бошимдан ўтганларини гапириб бердим ва дедим:

– Энди олдинга сенинг қиссангни эшитгани келдим.....

– Эй Форис, агар қолган умрингни менинг ҳузуримда ўтказадиган бўлсанг ҳам мени доимо ўзинг хоҳлаганингдек кўрасан. Ҳозир ҳам сен хоҳлагандек, сенга ўз қиссамни ҳикоя қилиб бераман.

Шундай қилиб, у вақти-соати етган қиссасини сўзлай бошлади:

– Бир замонлар бир ерда икки киши яшаган экан. Айтишларича, улар жанжаллашиб, икковлари бир-бирларини ўлдириб қўйибди. Лекин бу урушнинг сабабини ҳеч ким билмас экан. Ўша машғум жангдан сўнг икки қабила ўртасида адоват чиқибди. Бу адоват катта жангга айланиб, уруш бир неча йиллар давом этибди. Кўп одамлар ҳалок бўлибди. Обод ерлар вайрон бўлибди. Ахири, ўлимлар жонига тегиб кетганидан кейин қавм тўпланиб, сулҳга келишибди: Ҳар бир қабила ўзидан бир кишини танлабди ва ўша қабила байроғини кўтариб юрибди. Бу ҳалиги қатл юз берган кунни бўлади. Ҳамма қасос майдони деб аталган жойга тўпланибди. Ҳар бир қавмнинг байроғини кўтариб юривчи чавандози яккама-якка жанговор мусобақа

қилибди. Агар улардан бири ўлдирилса, ўша ўлдирилган қабила аза очибди. Бошқа қабила эса зиёфат берибди. Бу қон тўкилишининг олдини олиш учун қилинган экан.

Лекин ўн йил ўтибдики, фақат бир қабиланинг чавандози ўлдирилган экан. Нариги қабиланинг чавандозига ҳеч нарса қилмай, доим тирик қолар экан.

Бу ўша мағлуб бўлаверган қабила одамларига жуда оғир бўлибди. Агар ана шу ғалати шартнома бўлмаганида эди, ана шу келишилган аҳдномалар бўлмаганида эди... Хуллас, бир куни келиб, қабиламнинг ўнинчи чавандози ўлдирилди.

Иккита ёш бола палахмондан тош отибди. Тошнинг биттаси ғолиб қабила шайхининг ўнг кўзига тегибди, иккинчиси чап кўзига тегибди ва жон берибди. Ўша ўлган ўнта чавандоз орасида бу икки боланинг амакиси ва тоғаси ва учта акаси бўлиб, охиргиси шу ўлган чавандоз экан...

Уларни яхши жангчи деб ўйлашибди. Агар одамлар бу икки боланинг отасини кутиш, қасос ва товон тўлаш ҳақидаги фикрга келиша олмаганида, жанг бошланиб кетиши муқаррар экан. У киши ўша пайт йўқ экан. Болалардан каттасининг ёши ҳали ўнга ҳам тўлмаган экан.

Йиллар ўтибди, лекин у киши қайтмабди. Агар қайтса, икки боласи ўлишини билган бўлса керак-да. Иккала бола катта йигит бўлибди. Улар ниҳоятда ёвқур, шижоатли бўлиб ўсган экан. Ҳатто шайхи ўлдирилган қабиладагилар ҳам буларнинг олижаноблигини тан олишибди.

Душман шер боласининг фазилатлари
Душманлар тан олган фазилатлардир.

Укалар орасида Абдулла исмлиси амакисининг қизини кичкиналигидан яхши кўрар экан. У қизнинг исми Рубоб экан, жуда чиройли, қад-қомати келишган ва латофатли бўлиб вояга етган экан. Абдулланинг онаси уни Рубобга уйлантирмоқчи бўлиб, совчиликка борибди. Фотиҳа тўйи хабари шайхи ўлдирилган қабилага етиб келганда, бу қабиладагилар: “Шайхимизнинг азаси кўзёшлари қуримасдан тўй қилишадими?” — деб ғазабланишибди.

Адоват кучайиб, яна уруш бўлай дебди. Икки қабиланинг оқсоқоллари йиғилибди. Икки ёш йигит ўлдирилмаслигига, иккаласи ҳам ҳайдаб юборилиб, ўлдирилган шайхнинг ўглини Рубобга уйлантиришга қарор қилибдилар.

Мен ва Абдулла акам қавмимиздан қувилдик...

— Ўша қотил ёш бола сенмидинг?

— Мен ва акам Абдулла... Жамоа ва қавмимиздан узоқлашиб, сарсон бўлдик.

— Қилмишларингиз туфайли биздан узоқда бўлганингиз яхши дейишди.

— Бундай узоқлашишдан кўра ўлган афзал, — дедик.

— Унда биздан узоқда ўлинглар...

— Сенинг қавминг бунча шафқатсиз бўлмаса! Улар ҳеч бўлмаса сизларни ерга урмасалар бўлар эди. Сиз қилган ишларингизни муҳаббат ва ғафлат туфайли қилгансиз-ку!

— Эй Форис, бу дунёнинг ишлари шунақа. Жаҳолат оқибатида қавминг раъйи эътиборга олинадими, ҳатто улар яхши кўрсалар ҳам? Биз ор-номусга лаббай деб жавоб берадиган вақт келганда ҳар қандайига итоат қилишга мажбур эдик. Чавандознинг мероси ҳақорат ботқоғига ағдарилди. Қилинган ишлар худди оталар ва боболардан қоладиган мерос кабир. Бизлар мерос қурбони бўлдик.

Мен эса совуқни ва очликни бошдан кечирдим. Дайди итдек ҳаёт кечирардим. Куйлай десам рубобим йўқ. Агар Абдулла бирор кимсани учратиб қолса, ундан Рубоб ҳақида сўрар, бир гамига ўн гам қўшилар эди. Мен унга “Ака, сабр қилгин!” — дер эдим:

Ишқ-муҳаббат маъносин тушунмасимдан,

У қизнинг севгиси қалбимга тушди.

Холи қалбим ишғол этгани замон,

Дилларимиз туташиб, мустаҳкамлашди.

Ундан узоқ бўлгани учун акамнинг дарди оғирлашди. Мен унинг жон таслим қилишидан кўрқардим. Уни биз яшаётган горда ёлғиз қолдирганман. Ҳаётимдаги энг азиз инсон, доимий суҳбатдошим ва қариндошимнинг ҳаёт бўлиши учун нима қилишим мумкин деб жуда бошим қотган.

Қавмимиз турган жойга бориб, улардан қайтишимизга рухсат беришларини сўрадим, ўлсак ўз қавмим ичида ўлайлик, дедик. Бироқ улар мени кўришлари биланоқ: “Ана, қабиламиз ити қайтиб келди”, дейишди.

Мен бунга бардош беролмадим. Кўнглимнинг оғриганини билдирмасдан унинг ёнига қайтиб келдим. “Қасрда ит бўлиб

ўлгандан, горда эр бўлиб ўлган афзал”, дедим. Бундан кейин уларнинг ўлик-тириги билан ишим бўлмайди, деб онг ичдим.

Горга етиб келганимда, акам сўнгги нафасларини олаётган эди. Мен унга:

— Агар ўлсанг ва мени ташлаб кетсанг, мен ўзимнинг ва сенинг гуноҳларингни кўтариб юраман. Мени ташлаб кетма, инсоф қил! — дедим.

Абдулла жавоб берди:

— Пешонангга тақдир ёзса гар ўлим,

Фақат қазо сари менингдир йўлим.

Эй Тавба, мени кечиргин!

Акам вафот этди. Мен уни горга дафн этдим. У ердан чиққанимда, борлиқни қоронғулик чулғаб олди. Самода порлаб турган ойга қараб дедим:

— Сени яратган ва сендан юқорида бўлганнинг ҳаққи, гўёки, бу тун менинг кимсасиз дунёмни ёритгани чиққандайсан. Нуринг билан бу мазлум тунишни ёритганинг ҳаққи, мен замон ўтишини ақлимга сифдиролмаيمان, кунлар ўтади, орзулар барбод бўлади, таналар қарийди, жасадлар чирийди. Сўнг куйлай бошладим:

Меҳнат азобида ҳориб тун бўйи,

Зулмат оғушида қолиб тун бўйи,

Яратганга доим қилиб илтижо,

Халоскорим ёлғиз ўзингсан дея,

Сендан нажот сўрайман, қилиб мен дуо.

Бир ғариб бандангни қутқаргил дея.

Дунё бутун аҳли билан ғурбатга айланди, табиатим ёввойилашди, мени замон ўзгартирган бўлса керак. Мени билганлардан бирортаси учратиб қолса, мени танимаса ҳам керак.

Бир куни ухлаётиб, акамни туш кўрдим. Вафот этганидан буён ҳеч тушимда кўрмаган эдим уни.

— Салом, ака, келдингми?

— Мен бугун вафот этдим, эй Тавба!

— Йўқ, Абдулла, беш йил бўлди.

— Йўқ, бугун.

— Қандай қилиб?

— Бугун Рубоб менинг вафот этганимни билди. Сен унинг олдига бориб шундай дегин:

Парвардигор олур ўз паноҳига
Дўстлик ришталарин боғлаганлару,
Ака-укаларин ёдда тутганни.
Ватанига қайтарди ҳар бир ғарибни
Фурбатда юриб буни кутганни.
Дунёда ҳеч қачон хайрлик бўлмас,
Узилар экан дўстлик торлари,
Ҳаётда ҳеч қачон лаззат ҳам бўлмас,
Севиклисиз ўтаркан инсон онлари.

Ўлсам ҳам оғамнинг мактубини Рубобга етказишга қарор қилдим ва уни излаб йўлга чиқдим. Мен унинг эри юртига етай деганда бир боладан Рубобнинг уйи қаердалигини сўрадим. У менга кўрсатиб юборди.

Рубобнинг уйига келдим. Мени ҳеч ким танимади. Замон афтимни ўзгартириб юборган бўлса керак. Мен унинг уйига яқинлашганимда, уйнинг олдида бир аёлнинг турганини кўрдим. У менга қараб, қимирламай турарди. Тўсатдан у мен томонга югуриб, мени чақира бошлади:

— Абдулла, Абдулла.

Мен унинг Рубоб эканлигини англадим, у мени акам Абдулла деб ўйлабди.

— Йўқ, Рубоб. Мен Тавбаман.

— Агар сен Абдулла бўлганимда, мен нима қилардим? У узоқда бўлса ҳам тирик бўлса бўлгани.

Мен унга қарадим, бир лаҳза ўтмасдан, унинг муҳаббати менинг юрагимга ўтганини ҳис қилдим. Мен ана шу қалбим кўз очган лаҳзагача бўлган ҳаётим гўёки бўлмагандек.

— Мени Абдулла олдинга элчи қилиб юборди.

— Сен қандай қилиб марҳумларнинг элчиси бўлишинг мумкин?

Мен унга ўтмишимни сўзлаб бердим. У Абдулланинг яқинлигини ҳис қилиб, кўнгли тўлсин деб атайлаб, ҳикоямни роса чўздим.

У менга:

— Мени унинг қабрига олиб бор, — деди.

Мен унинг илтимосидан ҳайрон қолдим. “Яхшиси шу ерда қолгин, чунки унинг қабри узоқда”, дедим. Буни эринг билса, сенга ғазаб қилишидан кўрқаман, дедим.

— Бугун тунда борамиз, — деди у.

Ярим тунда Рубоб менинг олдимга чиқди. Биз Абдулланинг қабри жойлашган ғорга йўл олдик.

— Тавба, тезроқ юргин, биров тўхтатиб қолмасдан етиб олайлик, — дерди у.

Биз горга етиб келдик. Рубоб гор ичкарисига кириб ўзини қабрга ташлади ва йиғлаб, у билан суҳбатлаша бошлади. Мен гоҳ унга қарайман, гоҳ парвардигорга илтижо қилиб, мени унинг муҳаббатидан халос қилишини сўрайман.

Бирмунча вақт ўтгандан сўнг, у мен томонга қараб:

— Энди мени бу ердан олиб қайт, уни ҳар қанча севган бўлмагин, марҳумнинг жонсиз жасади бир оғиз ҳам жавоб айта олмайди.

— Ёки сен учун у жонсиз бўлиб қолдими, эй Рубоб? — дея ўз-ўзимдан сўрадим. — Агар билсанг эди, сенга менинг қалбим жавоб беради.

Биз эрининг диёри томон кетиб борар эканмиз, ҳар одим сайин ғам тоғи елкамиздан босиб тушар эди. Юришим оғирлашиб борарди. Рубобни гўё саҳро шамоли кўтариб кетаётгандек енгил қадам ташлар эди. Рубоб мен билан гаплашмас, мен ҳам ғамга ботиб жим кетар эдим. Биз унинг юртига яқинлашганимизда, у менга тўхташга ишора қилди.

— Мен сени хотиржам бўлмагунимча ёлғиз қолдирмайман, — дедим.

— Менга бирор нарса бўлиши мумкин деб қўрқасанми? Ёки мени эрим ўлдириб қўядими?

— Ит ўлдириб қўйиши мумкин.

— У ит эмас. Ит ундан бахтлироқдир. Мени ўлдиришга унинг дасти қалталиқ қилади. Сен қайта қол. Сени Оллоҳ биздан қутқарсин. Ҳа, Тавба, қаёққа кетаётганимни ўзим биламан.

Сўнг жим бўлиб қолди ва бошини эгиб, мулойим оҳангда деди:

— Сен мени деб ғам чекма, Тавба. Бу ердан тезроқ кет. Тинч ошиёнингга қайт.

Мен у билан хайрлашдим. У ёлғиз кетди. Лекин мен уни узоқдан қараб, назорат қилиб турар эдим. У кўзимдан ғойиб бўлар экан, икки киши унга пешвоз чиқди. Кўнглим унинг хавф остида қолганини сезгандай, уни ёлғиз қолдирмасам бўлар экан, деб ўйладим.

Улардан бири қиличини яланғочлаб, ҳавода баланд кўтарди-да, Рубобнинг бўйнига солди. Рубоб ерга йиқилди ва тил тортмай ўлди. Дунё кўзимга бутунлай қоронғу тортиб кетди. Мен ҳушимдан кетдим. Ўзимга келганимда атрофимни мен танимаган одамлар ўраб олганини, улар “Ўзига келди, ўлмаса керак”, деяётганларини эшитдим.

Мен Тавбадан сўрадим:

— Сен унинг ҳалок бўлганини қандай қилиб билдинг?

— Эй Форис, бу каби саволни фақат сен каби инсон сўрайди. Мен жавоб бермайман.

— Кечирасан.

— Кечирим сўрама.

— Тавба, бўлмаса сен Рубобнинг қандай эканлигини тавсифлаб бер.

— Сен бу саволинг билан мени бахтли қилишни хоҳлайсанми? — деди у жилмайиб.

— Агар кўлимдан келса, уни тавсифлаб бер.

— У, айтишларича, ҳаводан ҳам энгил, сувдан ҳам тиниқ, бахтдан ҳам тўқисроқ, самодан ҳам теранроқ...

Тавба бошини лиқиллатиб, жим бўлиб қолди:

— Форис, энди мени ўз ҳолимга қўй. Дўстингнинг юраги эзилиб кетди.

— Мен сени одамзод қайғу-аламидан узоқлашиб кетгансан, деб ўйлабман, дўстим.

У менинг олдимдан турар экан:

— Бу дунёмизда биз учун муҳаббатимизнинг бевафолигидан ҳам қийинроқ нарса борми?

Шундай қилиб, Тавба нари кетди. Эртаси куни у менга деди:

— Форис, мен сенга бир нарса кўрсатмоқчиман.

— Ҳикоянгнинг давоми борми?

— Ҳа. Лекин сенга бир нарсани билдириб қўймоқчиман.

— Лекин кеча бошлаган ҳикоянгни тугатганингдан кейин.

— Сен айтганингдек бўлсин. Мен ўзимга келганимда, ғам-алам томоғимдан гиппа бўғар эди. Нега Рубобни ёлғиз қолдирдим?.. Атрофимдаги одамлар мени танишмас, мен уларни танимасдим. Улар ўтиб кетаётган карвондаги одамлар экан. Улар мени йўлларида кўриб, ўзлари билан олиб кетишибди.

Мен тезда Рубобнинг диёрига қайтиб келдим. У ер юзидан йўқ бўлиб кетибди. Одамлар у ердан кўчиб кетибдилар. Уларни ахтариб, сен мени кўрган жойингдаги водийга келдим. Билсам, Рубоб ўлдирилганидан кейин икки қабила ўртасида уруш чиқибди. Уларнинг ҳаммаси қирилибди. Сен келганингда мен ўзим ўлдирганларимни дафн қилаётган эдим.

Шундан сўнг Тавба жим бўлиб қолди, кейин ўзи билан ўзи суҳбатлашаётгандек деди:

— Форис, худди Абдулла Рубобни севганидек, мени унга мактубини етказиш учун жўнатган ва уни тезроқ бориб

кўришни хоҳлаган. Ҳа, биродар, у қабиласидаги ҳаммани соғинган, уларнинг барчаси келишингни хоҳлаган.

Тавба кулиб қўйди ва саҳро томон қараб қолди.

— Бечора Тавба.

— Менга раҳминг келяптими, Форис? Мен секин-аста кетавераман. Қадамим етган жой менга маскан ва бошпана. Сен шу ерни тупроқ деб ўйлайсанми?

Шундай дея, у бир сиқим тупроқни қўлига олди:

— Сен орзуларинг билан юрибсан. Бу эса ҳақиқат, — дея тупроқни менга қараб сочди.

Сўнг кулди-да:

— Мана сенга яна бир сиқим, — деди.

Сўнг қўлини осмонга баланд кўтариб, ялт-ялт ёнаётган бир юлдузни ушлади. Уни менинг кўкрагимга қараб отди.

— Ким бечора? Ўзи учун яратилган олами қўлида бўлмаган бечорароқ эмасми?

— Биродар, мен кунлар ғуборидан фориг бўлиш орзусидаман.

У мендан нари кетди. Мен анчагача қимир этмай туриб қолдим. Сўнг, кетган томонга қараб юрдим. Қарасам, у намоз ўқиётибди. Намозини тугатиб, ўнгу сўлга салом бергач, аста ўнг томонига ёнбошлади ва қимир этмай қолди. Унинг олдига келиб, жон таслим этганини билдим.

Уни кўтариб, акаси дафн этилган ғорга олиб бордим ва уни акасининг ёнига дафн этдим.

Ғор эшиги олдида турар эканман, ой осмонни нурга тўлдирганини кўрдим. Тавбанинг гаплари эсимга тушди: “Мен бу қора тунларни ёритиб турувчининг номи билан қасам ичиб айтаманки, мени замоннинг ўтиши ташвишга солмайди, чунки у ўткинчи кунлар, ушалмас орзулар ва қарийдиган таналардан бошқа нарса эмас”.

Кўзим бир нурга тушди. У ғор ичига кириб, Тавбанинг қабрини ёритарди.

Шу онда кўнглимда “Қанийди, Рубобни бир кўрсам эди”, деган истак пайдо бўлди. Унинг ошиқларини Оллоҳ ўз раҳматига олсин.

*Парвардигорнинг марҳаматини истаб,
барча гафлату гуноҳларини тўкилишини сўраб
уйбу сатрларни ёзгс:!
Маҳа.*

Адабий-бадиий нашр

МАҲА МУҲАММАД АЛ-ФАЙСАЛ

ТАВБА ВА СУЛАЙЁ

Роман

Муҳаррир *Шойим Бўтаев*

Бадиий муҳаррир *Шухрат Мирфайёзов*

Мусаввир *Темур Файзуллаев*

Техник муҳаррир *Татьяна Смирнова*

Мусахҳиҳ *Доно Тўйчиева*

Компьютерда саҳифаловчи *Зилола Маннопова*

Нашр. лиц. № 154. 14.08.09. Босишга 12.08.2011 й. да рухсат этилди.

Бичими 84x108¹/₃₂. Таймс гарнитураси. Офсет босма.

6,09 шартли босма тобоқ. 6,3 нашр тобоғи. Адади 2000 нусха.

93–2011 рақамли шартнома. 376 рақамли буюртма.

Баҳоси шартнома асосида.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг

Ғафур Фулом номидаги

нашриёт-матбаа ижодий уйида чоп этилди.

100128. Тошкент. Шайхонтоҳур кўчаси, 86.

Бизнинг интернет манзил: www.iptdgulom.uz

E-mail: iptdgulom@sarkor.uz